

dinor

Numizmatički časopis

br. 18
2002

Izdanje Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu

cena 120 dinara

- ANTIČKI,
SREDNJOVEKOVNI
I MODERNI NOVAC
- PAPIRNI NOVAC
- VREDNOSNI PAPIRI
- ODLIKOVANJA
- MEDALJE
- ZNAČKE

Emil OSMANOVIĆ

O jednom motivu na novcu

Dirahija i Apolonije

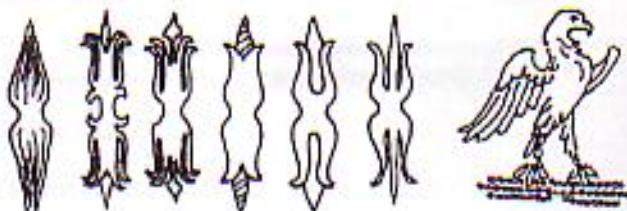
Poruke koje nosi ilirski kovani novac inspirisane su religijom, koja je, kao i svi aspekti ilirske kulture, bila raznovrsna i kompleksna. Organizovana je kao sistem antropomorfnih božanstava, stroge hijerarhije, sa Zevsem kao vrhovnim bogom. Sveštenička služba pri hramovima posređovala je u komunikaciji sa vernicima, a najpoznatiji je bio hram u epičkoj Dodoni, podignut u 10. veku stare ere, sa uglednim proročištem. Ovde se nalazio hrast u čijoj su krošnji boravili golubovi, dok je u podnožju stabla izvirala voda, koja je, kao i hrast, i golubovi na njemu smatrana svetom. Zevsove poruke primali su sveštenici posredno, tumačeći štovanje lišća svetog hrasta, gugutanje golubova i žuborenje izvora. Dodona se pominje i u Ilijadi. Prema Izveštajima antičkih pisaca, ovde je o budućnosti želeo da se obavesti i Julije Cezar u vreme rata sa Pompejem.

Da slava ovog svetilišta nije izbledela još dugo po njezinom razaranju, dokaz su reči Konstantina Filozofa u Žitiju despota Stefana Lazarevića. Premda Dodonu ne pominje izričito, koju drugu komparaciju tražiti za reč kojima glorificuje monaški život i monahe, koji „govore sa šumom lišća i pticama i vodom“.

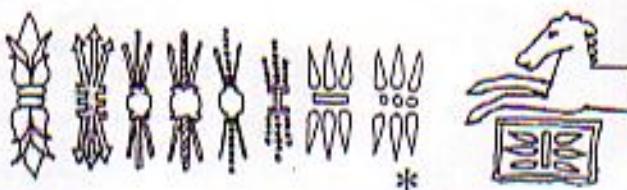
Zevs je personifikovao najstrašniju prirodnu pojavu, manifestovanu vizuelno i akustično, kao munja i grom. Vatra, koja je iz oblaka punih vode padala na zemlju, bila je pod njegovom kontrolom. Kanonizovana umetnost prikazivala je Zevsa u različitim tehnikama i materialima, ali uvek na identičan način, najčešće kako sedi na prestolu, sa kopljem, odnosno strehom, plamenog vrha, koje, kao žezlo, znak absolutne vlasti, drži u ruci. To njegovo strašno oružje vidimo i kao dvostruku munju kojom zamahuje kao ratnik, u preteći podignutoj ruci, ali ona se pojavljuje i samostalno, kao jednostavan simbol i prepoznatljiva asocijacija.

Bradata glava boga, iz profila, tako poštovanog ne samo od Ilira, na njihovom novcu nije tako česta, odakle se, bar na prvi pogled, može doneti pogrešan zaključak. Emisije Dirahija i Apolonije, vekovima u kontinuitetu, u opticaju su na prostoru čitavog Balkanskog poluostrva, kao oficijelne ili falsifikati. Floralni, ili motiv Alkinoveg vrta, kako ga tumači numizmatika, obeležio je ovo kovanje kao originalno i autentično. Ali, čime je to Alkin, legendarni vladar ostrva, za koje se smatra da je savremeni Krf, toliko zadužio Ilire, da uspomenu na njega ovekoveče na novcu?

Epidamin, koji se identificuje sa Dirahijem, osnovan je 627. godine stare ere, ali, na novcu, u njegovoj legendi ne čitamo njegov naziv, tako da je sudbina ove kolonije nelzvesna, što nije slučaj i sa Apolonijom, osnovanom 588. Dirahij i Apolonija počeli su sa kovanjem u 5. veku stare ere, u periodu pokušaja formiranja prvih organizovanih ilirskih država.

Dvostruka munja-simbol Zevsa, na novcu Perseja 179-168 s.e.

Motiv na novcu, M - stilizovana na novcu Arikande, 2-1. s.e. Ilirska interpretacija

Dvostruka munja, simbol Zevsa na ilirskom novcu, najčešće je u paru, česte varijacije uzrokovane su perzistentnim ponavljanjem motiva

Ako se religija posmatra kao mehanizam, čija je pokretačka snaga Zevs, osmišljen za integraciju i organizaciju državne zajednice, ne samo kod Ilira, Helene ili Makedonaca, mora se primetiti da je u tom procesu novac imao važnu propagandnu funkciju. To i jeste razlog upornog ponavljanja istog motiva na ilirskom novcu, ali i objašnjenje njegove primetne variabilnosti u pogledu idejnog rešenja. Kroz historiju, Zevsovi znaci - hrastova grančica, orao i dvostruka munja - obeležili su različite emisije, pa iako su vremenom izgubile prvobitnu namenu i svedeni na tradiciju, ipak su prošli kroz gusto sito Hrištanstva. Tako i motiv na novcu Dirahija i Apolonije postaje razumljiv, to je dvostruka munja, koja u veoma stilizovanoj ilirskoj interpretaciji izgleda kao kompozicija tri bobice u središnjoj liniji, ispod i iznad koje su po tri izdužene kapljice. Na ilirskom novcu nalazimo je u paru, u zajedničkom kvadratu, sfernih ili pravih ivica, sa pregradom ili bez nje. Samo jedna je izuzetak, ali i tada je uokvarena pravougaonikom, i time bi tumačenje ovog motiva bilo krajnje jednostavno: „par dvostrukih munja u kvadratu“. ■

DE BELLI CIVILIS

Od proleća 68. godine pa sve do decembra 69. godine po Corneliju Tacitu otkrivena je tajna carske vlasti. Car se može postati ne samo u Rimu već i na drugom mestu. Neron je još bio živ, ali zauzeti svojom umetničkom karijerom nije imao sluha da ozbiljno shvati signale sa različitih strana Imperije koji su ga na kraju doveli do propasti.

U neverovatno kratkom roku, počev od druge polovine marta meseca 68. godine i zaključno sa prvom nedeljom aprila meseca 68. godine, izbile su tri militantne erupcije:

- Proprietor Lugdunumske Galije, član galske senatorske porodice Gaj Julije Vindex (CAIUS IVLIVS VINDEX) podigao je pobunu nudeći saradnju i tron namesniku Tarakonske Španije Sulpiciju Galbu.
- 2. aprila 68. godine LEGIO VI VICTRIX u Novoj Kartagini (HISPANIA TARRACONENSIS) na današnjoj jugoistočnoj obali Španskog Sredozemlja tog istog Sulpicia Galbu (SERVIVS SVLPICIVS GALBA) proglašava za cara.
- U isto vreme Klodijus Macer (LVCIVS CLODIVS MACER-LEGATVS AVGUSTI PROPRAEATOR AFRICAE) uz pomoć LEGIO III AVGUSTA i LEGIO I MACRIANA LIBERATRIX otkaže poslušnost Rimu preteći da zatvori puteve transporta žita iz Egipta za prestonicu.

Ni Vindeks ni Macer nemaju carskih pretenzija, ali sanjaju vremena prošla i maštaju o Republici glorificujući Senat i POPVLVS ROMANVS što se može vidi i na njihovim novčanim emisijama. One su pre svega od plemenitih metala (zlato i srebro) jer u uslovima građanskih ratova i vremena legle nemaju razumevanja za bakar i bronzu, čak odbijaju da ih primaju.

Novac iz vremena građanskog rata ili novac „VINDEX“-a kako ga deklariše većina evropskih i svetskih aukcijskih kuća može se samo uslovno klasifikovati u šest grupa i to prema mogućim mestima kovanja:

- I - Aureusi i denari kovani u Španiji
- II - Aureusi i denari kovani u Galiji
- III - Aureusi i denari tipa DIVVS AVGSTVS kovani u Španiji i Galiji
- IV - Aureusi i denari kovani u Južnoj Galiji (?)
- V - Aureusi i denari kovani u Donjoj Germaniji
- V - Aureusi i denari kovani u Africi (?) moguće Tarraco.

Kao što je pomenuto na većini kovanja legende i predstave aludiraju na Senat, rimski narod, spasenje rimskog naroda, njegov genijus, građanske slobode, sigurnost itd...

Slika br. 1 predstavlja denar kovan između marta i aprila meseca 68. godine negde u Galiji (?). Av: ROMA RESTITVTA (predstava Rome sa šlemom na glavi okrenuta u desno); Rv: VPITER LIBERATOR (predstava Jupitera kako sedi u desno sa velikim skiptrom u ruci).

Jedan od lepših denara „Vindex“-a takođe iz Galskih kovnica je onaj sa predstavom Viktorije na globu (**slika br. 2**) na aversu i natpis: SALVS GENERIS HVMANI čiji bi bukvalni prevod značio: Donosimo blagostanje narodima, dok je na reversu natpis u vencu „SPQR“.

Identičan natpis pojavljeće se i na novcu imp. Galbe što ne treba da iznenaduje obzirom na njihov odnos tokom građanskog rata, ili bolje rečeno u periodu između marta i juna meseca 68. godine.

Slika br. 3 predstavlja aureus Imp. Galbe. Av: IMP SER GALBA CAESAR AVG; Rv: SALVS GEN HVMANI.

Iz galskih kovnica potiče i prelepi portret Jupitera (**slika br. 4**) na aversu denara sa natpisom: IOM CAPITOLINVS i Veste na reversu sa natpisom: VESTA PR QVIRITIVM.

Ne treba ipak zanemariti činjenicu da je Vindeks bio pobunjenik i dok je Galba krenuo ka Rimu, Vindeks je kod današnjeg Bezansona u Francuskoj našao na vojsku Lucija Verginija Rufa, konzulara i namesnika Gornje Germanije. I dok su dva namesnika uspela da se dogovore (Ruf nije bio pristalica Galbe) maja meseca 68. godine vojske su se sukobile i u tom sukobu poginulo je 20.000 Vindeksovih Gala. Očajan zbog poraza, Vindeks je izvršio samoubistvo a germaniske legije ponudiće tron Verginiju Rufu što ovaj kategorično odaje prepustajući odluku Senatu. O tome na svom sas-

mentiu sem sestari epita: „HIC SITVS EST
RURIS PULSO QVI VINDICE QVONDAM IM-
PERIUM PROSERVIT NON SIBI SED PATRIE”
Gde je položen Ruf, koji pošto suzbijen bl
vindice za sebe ne prisvoji vlast nego je
statubini dade).

Kako ni germaniske legije nisu imale
mnogo razumevanja za Galbu jer im nisu
isplaćene obećane nagrade, u tom periodu
je iskovan i ovaj (slika br. 5) „pomirljivi”
denar sa dve šake pružene jedna prema
drugoj i na aversu i na reversu sa natpisom:
FIDES EXERCITVM odnosno FIDES PRAETO-
RIANORVM.

Slika br. 5

Slika br. 6

Slika br. 7

Slika br. 8

Slika br. 9

Slika br. 10

Gledano sa distance od skoro 2000 godina, Kladije Macer je bio sanjar koji je točak istorije pokušao da vrati u nazad. Svi njegovi novčani moduli (denari) nose označku SC i koliko je bio protiv samovlašća imp. Nerona ništa mu nije bio bliži ni Galba jer Macer je žeo Republiku. Njegov novac kovan je u Kartagini (?) i po predstavi na aversu se može podeliti u sedam grupa:

GRUPA I - Personifikacija Afrike na aversu. Na reversu legionarski orao između dva standarda.

GRUPA II - Predstava glave lava na aversu (slika br. 6) Av: L CLODI MACRI SC; Rv: LIB AVG LEG III (sa predstavom legionarskog orla između dva standarda).

GRUPA III - Predstava viktorije na aversu (slika br. 7) Av: L CLODV MACRI OKOLO, sa leve i desne strane drapirane biste Viktorije SC; Rv: LIB AVG LEG III Predstava legionarskog orla između dva standarda.

GRUPA IV - Predstava cele figure Libertas na aversu dok je na reversu legionarski orao kao kod grupe I, II, i III.

GRUPA V - Personifikacija drapirane biste Kartagine na aversu (slika br. 8) koja pored potilja ima kornukopiju sa natpisom okolo: L C MACRI CARTHAGO I standardno SC. Na reversu: SICILIA okolo, a u sredini predstava trikelsa sa malom glavom meduze u središtu, između nogu (trikels) tri klasa ječma.

GRUPA VI - Drapirana bista Rome na aversu sa natpisom ROMA SC dok je na reversu natpis okolo L CLODI MACRI i predstava trofeja sa dva štita.

GRUPA VII - Bista Klaudija Macera na aversu (slika br. 9) sa natpisom: L CLO-
DIVES MACER SC, dok je na reversu natpis: PRO PRAE AFRICA i predstava ratnog broda (gallija) sa veslačima i veslima gde postoje varijante:

11 vesala , 8 veslača	12 vesala, 4 veslača (slika br. 9)
12 vesala, 7 veslača	13 vesala, 5 veslača
9 vesala, 7 veslača	10 vesala, 7 veslača
10 vesala, 6 veslača	11 vesala, 7 veslača

Macer je bio smetnja Galbi i odmah po dolasku u Rim septembra 68. godine sa-
da već imperator Galba dao je nalog da se Kladije Macer likvidira, što je i učinjeno ok-
tobra meseca iste godine od strane prokuratora Trebonija Garucijana.

Emisiona delatnost imperatora Galbe (68/69) započela je u Tarakonskoj Španiji već aprila meseca 68. godine, moguće u kovnici Tarraco, sa kovanjem aureusa i denara da bi se nastavila i u kovnicama Gallije (Narbo, Lugdunum) sa istim apoen-
skim strukturama. Za ovo treba imati razumevanja. Budući car (on to još nije dok ga
ne prizna Senat) je oprezan jer je imperator Neron još živ, a kao drugo on ima 73 go-
dine, vreme kada čovek nije sklon avanturizmu i poduhvatima kakav bi bio onaj da
krene sa legijama na prestonicu. Kovanja od plemenitih metala će trajati sve do jula
meseca kada je posle ubistva imperatora Nerona, Senat priznao Galbu za cara, ma-
da je novi car stigao u Rim tek septembra meseca 68. godine.

Slika br. 10 predstavlja denar kovan povodom priznanja Galbe za cara. Av: IMP SER GALBA AVG; Rv: SPQR OB CS u vencu.

Novac sa natpisom na reversu DIVA AVGVSTA odnosi se na Liviju, suprugu Oktavijana Avgusta čiji je miljenik bio kao mladić i koja mu je testamentom ostavila 50 miliona sestercija koji mu nikada nisu bili isplaćeni, jer je imperator Tiberije osporio iznos koji je bio naveden samo brojkama a ne i slovima.

Slika br. 11 Ar. denar. Av: IMP SER GALBA AVG; Rv: DIVA AVGVSTA.

U nesigurnim vremenima vladavine Julijevaca, Svetonije kaže da Galba nikada nije izlazio u grad (misli se na nosiljku) ili išao u posetu a da nije imao kod sebe milion sesterciju u zlatu, „zlu ne trebalo” ako se ukaže potreba za bekstvom.

Imperator Kaligula poznat po svojim suludim idejama jednom prilikom, proveravajući fizičku spremnost svojih oficira među kojima je bio i Galba, naterao ih je da trče u punoj ratnoj opremi pored carevih dvokolica čitavih dvadeset milja (oko 30 kilometara) i jedino je Galbi uspelo da tu trku s naporom izdrži.

Emisiona delatnost imperatora Galbe je bila veoma plodna, jer je za 220 dana svoje vladavine iskovao više različitih tipova novca (čak 520) nego njegov prethodnik imperator Neron za 14 godina koliko je bio car.

Slika br. 12 Ae. sestercijus. Av: IMP SER GALBA AVGSTVS; Rv: SPQR OB CIV SER (SENATVS POPVLVS QVE ROMANVS OB CIVES SERVATES - Senat rimskog naroda u službi građana).

Osim denara u srebru kovao je i kwinar od istog materijala koji je zanimljiv jer se ime cara pominje i na reversu: VICTORIA GALBE AVG, a u bronzi osim sestercijusa kovani su i dipondijusi i as.

Slika br. 13 predstavlja provincijsko kovanje (Syrie, Seleucie et Pierie) tetradrahme.

Kao što to obično biva, propagandna delatnost manifestovana preko novca kao medija, nije bila u saglasnosti sa stvarnošću a još manje sa ličnošću cara. Još pre Galbe, u Rimu su stigle vesti o njegovoj surovosti, lakovostima i cicijašluku. Gradove u Hispaniji koji mu se nisu odmah priključili kaznilo je teškim porezima a neke i razorio, dok je upravitelj sa svim članovima porodice likvidirao. Kohorte koje su u Rimu obezbeđivale cara je raspustio bez nagrade a neke i desetkovao (likvidacija svakog desetog vojnika po kazni), a mornare-veslače koje je imperator Neron unapredio u vojnike Galba je vratio na prethodni rang. Takvim postupcima, uz nezvanično odobrenje korupcije na svim nivoima, okrenuo je protiv sebe sve slojeve društva. Prvog januara 69. godine neke legije u Gornjoj Germaniji su odbile da se zakunu na vernost caru jer nagrade koje su im obećane nisu isplaćene. Komentar cara je bio: „Ja vojnike regrutujem a ne kupujem“. Već 2. januara 69. godine ogorčena vojska Donje Germanije proglašava za cara Aula Vitellija (Avlus Vitellius) u današnjem gradu Kelnu (Colonia Agripensis) u Nemačkoj, a ubrzo im se pridružiće i vojske Gornje Germanije.

Slika br. 14 predstavlja denar iz tog perioda gradanskog rata koji se priznanjem Galbe za cara nije završlo. Av: FIDES EXERCITVM; Rv: CONCORDIA PRAETORIANORVM (iz januara meseca 69. godine).

Ni u prestonici nema mira. Kako imperator Galba (vidimo ga na izuzetno atraktivnom denaru - **slika br. 15**) nema potomaka, jedan od kandidata za adopciju i potencijalnog cara, Salvijus Oton, kada su mu očekivanja iznevrena, poče sanjati o nasilnom preuzimanju carskog trona.

Av: IMP SER GALBA CAESAR AVG PM; Rv: IMP (predstava personifikacije Galije na konju).

Prezadužen, sam je govorio da mu je svejedno od čega će pasti: na sudu od poverilaca ili pak u ratnom okršaju. Za poduhvat ovakve vrste kao i kod svih izbora neophodna je materijalna podrška i izmamivši od jednog carevog roba sumu od milion sestercija, Oton sa ovim sredstvima kreće u „izbornu kampanju“. Samo tokom nekoliko časova, 15. januara 69. godine, Rim je prvi put u istoriji imao tri cara, Galbu i Otona u prestonici i Vitelija u Germaniji. Pri kraju tog dana ostala su dva, Oton u Rimu i Vitelije u Koloniji Agripini. Novi car Marcvs Salvius Otho, koga je Senat istog dana potvrdio imao je 38 godina, averzlu prema gradanskim ratovima i ne mnogo sigurnosti i vere u poduhvat koji je sproveo. Drugog carskog dana kod prinošenja žrtava podigla se oluja, što je car protumačio kao nepovoljan znak i prokomentarisao rečenicom: „Što mi je trebalo svirati u veliku frulu?“. Oluja je ipak dolazila iz Germanije. Imperator Oton nije čak ni imao vremena da uposli sve kovnice u Imperiju, ili pak nije želeo da ih uposli na način kako su diktirali događaji. Kovanja su bila isključivo od zlata i srebra (denar, tetradrahma, aureus) sa predstavama Ceres, Pax, Victoria, Securitas (**slika br. 16**) i sa uobičajenim atributima personifikacija, da bi od 9. marta 69. godine te predstave bile obogaćene sa novim natpisom i titulom cara PONT MAX (**slika br. 17**).

Slika br. 16 Av: IMP M OTHO CAESAR AVG TRP; Rv: SECURITAS PR (SECVRITAS POPVLVS ROMANVS).

Slika br. 11

Slika br. 12

Slika br. 13

Slika br. 14

Slika br. 15

Slika br. 16

Slika br. 17 Av: IMP OTHO CAESAR AVG TRP; Rv: PONT MAX (Cares u desnoj ruci drži dva klasa Ječma, a u levoj komukopiju).

Pokušaji pregovora sa Vitelijem putem pisama i izaslanstava i nuđenje kompromisa - podele vlasti, a sve to da bi se izbegao rat, nisu uspeli. Posle dva-tri okršaja na severu Italije gde je imperator Oton bio pobednik, 14.

Slika br. 17

Slika br. 18

Slika br. 19

Slika br. 20

Slika br. 21

aprila 69. godine, usledila je bitka kod Bedrijaka (blizu današnje Kremone) u kojoj je Otonova vojska poražena. Po Dionu Kasiju u toj bitki je izginulo 40 hiljada vojnika. U ranu zoru 16. aprila 69. godine Imperator Oton je izvršio samoubistvo, veće pre toga izgovorivši: „Dodajmo našem životu još ovu noć!“. Vladao je samo 92 dana. Avlvs Vitelius je od strane Senata priznat za cara 19. aprila 69. godine. Kao mlađani stanovnik ostrva Kapri, tokom vladavine imperatora Tiberija, dobio je nadimak „Spintrija“ zbog učešća u orgijastičkim zabavama cara, a naklonost careva Kalligule, Klaudija i Nerona stekao je prilagođavajući se i prihvatajući ono što su drugi kritikovali. Za smrt Otona čuo je dok je bio u Galiji a prva kovanja njegovog novca vršena su u Hispaniji, moguće u kovnici Taracco (slika br. 18)

Slika br. 18 Ar. denar. Av: A VITELLIUS IMP GERMAN; Rv: FIDES EXERCITVVM.

Nadimak GERMANICVS dodao je svom imenu u čast legija koje su ga izvikale za cara i pojavljuje se na svim njegovim kovanicama, bilo u punom nazivu ili pak skraćeno: GER, GERM, GERMA, GERMAN. Put ka prestonici pokazuje pravi lik ovoga cara jer protiče uz nevidenu raskoš i gozbe, dok na usputne pljačke i zverstva svoje pratnje gleda kao na šaljive epizode. Prolazeći pored gomile leševa u raspadanju kod Bedrijaka izjavio je: „Najbolje miriše mrtav neprijatelj a još bolje mrtav sugrađanin“, čime je i pratnja bila zgrožena. Za vreme njegove vladavine kuje se aureus, denar i kvinar u srebru i as, dipondijus i sestercijus u bronzi u kovnicama Taracco, Lugdunum i oma, sa predstavama Viktorije, Concordije, Veste (slika br. 19), Fides, Libertas, Jupitera, Ceres, Anone, Pax...

Slika br. 19 Ar. denar. Av: A VITELLIUS GERM IMP AVG TRP; Rv: PONT MAXIM.

Samou zlatu (aureus) otkovana su dva novčića sa predstavama članova porodice cara.

Slika br. 20 Av: A VITELLIUS GERM IMP AVG TRP; Rv: LIBERI IMP GERM AVG.

Sa predstavom Vitelija Mladeg i Vitelija sina i čerke cara, okretnuti licem u lice.

I drugi aureus (slika br. 21) Av: A VITELLIUS GERM IMP AVG TRP; Rv: L VITELLIUS COS III CENSOR.

Sa predstavom Lucijusa Vitelijusa, oca carevog kako sedi u levo u togli u kurulskoj stolici, nogu podignutih na podijum, dok u levoj ruci drži skiptar sa orlom na vrhu.

Upravu carstvom imperator Vitelije prepušta svojim slobodnjacima, glumcima i vozačima dvokolica, a on sam se predaje životnim zadovoljstvima. Tada dolazi do izražaja i njegova sklonost ka zločinu, jer na smrt osuđuje svakog čoveka bez obzira na razlog i čak neutvrđenu krivicu.

Tokom juna meseca 69. godine otkazaše poslušnost legije u Panoniji, Gornjoj i Donjoj Meziji izvikujući Vespačijana za cara. Prvog jula isto to učiniše i legije u Siriji i Judeji, uz prisustvo samega Flavijusa Vespačijana. Pobedonosni pohod pristalica Flavijevaca završio se 21. decembra 69. godine kada je Vitelije izvučen iz palate, vođen i mučen ulicama Rima do Gemonskih stepenica, tamo ubijen i bačen u Tibar. Istovremeno su pogubljeni njegov brat i sin. Imao je 57 godina, vladao je 357 dana, dok je Imperiju čekala lepša budućnost jer su građanski ratovi završeni smrću cara Vitelija.

Novac imperatora Vespazijana (69 - 79)

Kažu da je Titus Flavijus Vespazijanus, budući Imperator Imperije, jedne noći sanjao vagu na čijem jednom tasu su bili Imperator Klaudije i imperator Neron a na drugom Vespazijan sa sinovima Titusom i Domicijanom i da je vaga bila u ravnoteži. Haruspici su san protumačili tako da će vladavina Vespazijana i sinova trajati koliko i vladavina Klaudija i Nerona zajedno. Tako je i bilo. Klaudije i Neron su vladali 27 godina (41-68), a 27 godina su vladali i prvi Flavijevci (69-96). „Slučajno“ su juna meseca 69. godine baš legije iz Panonije i obe Mezije izvukale Vespazijana za cara, legije koje su neposredno pre toga prispele iz Sirije i Afrike gde se nalazio i Vespazijan kao vojskovođa.

Slika br. 1 (2:1)
Av: IMP CAES VESPASIANVS AVG
Rv: CAESAR AVG F COS CAESAR AVG F PR

Slika br. 2
Av: IMP CAESAR VESPASIANVS AVG
Rv: TITVS ET DOMITIAN CAES PRIN IV

Slika br. 3

„Lojalnost i vernošću“ potkrepljuju kovnica u Iliriku (?), Antiohiji, Efesu, zatim kovnica Bizantium, Filipi, Tir... potom Lugdunum, Tarako, Rim... Tokom nepunih šest meseci „slika“ novog cara je preko novca kolala Imperijom, a da car još nije bio u prestonici, i da je prethodni još uvek bio živ.

Da pogledamo reverse. Kovnica u Iliriku (?) emitovala je AR denar sa natpisom CONSENSVS EXERCIT, što bukvalno prevedeno znači „vojska jednoglasno“. Takođe se može prevesti i kao „vojna zavera“, „vojni sporazum“ ili pak „vojna sloga“. Isti natpis nose i denari kovnica Lugdunum i Tarako, a i predstave su identične: dva legionara stoje licem u lice i pozdravljaju se. Kod kovnica Tarako egzistira i varijanta denara sa predstavom Marsa sa istim natpisom. I sve to u 69. godini.

Car, priznat od senata 22. decembra 69. godine, ima 60 godina a POPVLVS ROMANVS mora da upozna i naslednike tako da se u istoj godini emituju denar i aureus koji na reversu imaju portrete carevih sinova Titusa i Domicijana (slika br. 1).

U drugoj varijanti iste apoenske strukture pojavljuju se naslednici kako sede na dva trona i drže grančice u desnoj ruci. (slika br. 2, Ar. denar)

Glorifikacija carevih uspeha u Judeji obeležena je reversnim predstavama sa natpisima: IVDEA, zatim IVDAEA CAPTA, IVDAEA DEVICTA I DE IVDAEIS, emisijama od 69. do 71. godine. (slika br. 3, Ar. denar IVDAEA), mada je Judeja definitivno pokorenna padom tvrdave Masada 73. godine.

Vespazijan je „umarširao“ u prestonicu, a da ga Rim dočeka na pravi način pobrinuo se Flavije Sabin (TITVS FLAVIUS SABINVS) rođeni brat cara i prefekt grada Rima.

Gradanski ratovi koji su trajali skoro dve godine, rasipnost Imperatora Nerona i imperatora Klaudija doveli su zemlju do ekonomskog kolapsa, a Vespazijan je sebi dao zadatak da drži vlast ojača i ulepša. Iz tog perioda (71. godine) potiče i natpis: ROMA RESVRGENS čiji bi bukvalan prevod značio „Rim, tijekom kojeg se ponovo rađa“, sa predstavom cara u togu kako pruža ruke ka Romu i pojavljuje se na zlatnom, srebrnom i bronzanom novcu.

Dolaskom Vespazijana u Rim i rimska kovnica dobija na značaju, da bi pri kraju njegove vladavine postala najznačajnija, dok je kovnica u Lugdunumu bila samo ogrankak rimske. Obnavlja se kovanje semisa i kvadrancisa u bakru, kao i srebrnih kvi-

Slika br. 4 sestercijus

Av: IMP CAES VESPASIAN AVG PM TR P PP COS III
Rv: IVDAEA CAPTA

Slika br. 5

Slika br. 6

nara uz ostale apoenske strukture iz vremena Julijevaca. Emisija delatnosti Vespačijana je široka i raznovrsna, sa izuzetno lepim reversima, gde se pojavljuju: orao na kipusu, hram Jupitera Kapitolinskog, ukrštene kornukopije, pramac gallije sa zvezdom (slika br. 5), orao na globu, bik, krava itd...

Provincijske kovnici (Aleksandrija, Antiohija, Sirijska, Cezareja, Tir itd.) emituju: drahmu, didrahmu i tetradrahmu u srebru, kao i srednju bronzu sa natpisima na grčkom i latinskom jeziku. Tvrđenje da je bio pohlepan za novcem nastale su zbog carevih naredbi za povećanjem poreza kao i uvođenjem novih. Tako je uveo porez na javne toalete, a na prigovor svog sina Titusa, gurnuo mu je zlatnik pod nos pitajući ga da li nešto oseća. Titusov odgovor: NON OLET (ne zaudara) i danas se često koristi za nešto što je nesumnjivo. U današnjoj Francuskoj naziv za javne toalete je LA VESPASIENNES. Ne treba zanemariti činjenicu da je u to vreme mokrača koršćena kao dodatak sredstvu za štavljenje kože, kao i neka vrsta sredstva za „hemijsko“ čišćenje.

Sredstva ostvarena kroz poreska opterećenja koršćena su kako za obnovu grada Rima, tako i drugih gradova i hramova širom Imperije. Predstave božanstava kao i personifikacija na

novcu - Pax, Viktorija, Fortuna, Vesta, Salus, Mars itd - ne znače nipošto duboku religioznost cara, naprotiv. Kod prvih simptoma bolesti koja će dovesti do smrtnog ishoda rekao je: „Teško meni, čini mi se da postajem bog“, praveći aluziju na uobičajenu apotezu careva posle smrti.

Vespačijanu očigledno nije nedostajao smisao za humor. Uostalom, obavljajući službu edila u Rimu za vreme imperatora Kaligule, bio je zadužen, što bi se danas reklo, za „gradsku čistoću“. Nezadovoljan čistocu ulica jednom prilikom imperator Kaligula je naredio da se nabori toge edila Vespačijana napune blatom, što su vojnici i uradili.

Posthumna kovanja za vladavine sina Titusa, a sa likom imperatora Vespačijana su izuzetno atraktivna (slika br. 6 predstavlja AR denar iz godine 80/81 sa natpisom DIVVS AVGSTVS VESPASIANVS i dva kaprikorna /kozoroga/ koji stoe na globu, a iznad globa je štit sa natpisom „SC“).

Vespačijan je umro 23. juna 79. godine, naredivši da ga usprave rečima: „Car mora umreti stojeći“. ■

Loza Flavijevaca

Tit Flavije Petron Tertula (?)
(Dezater u bitki kod Farsale 48. p.n.e.)

Tit Flavije Sabin (nadimak)

Domicila Flavia

Tit Flavije Vespazijan
— Arecina Tertula
— Marcia Fumila

Julija Tit

Vespačije Polon (?)

Vespačija Pola

Tit Flavije Sabin
(gradski prefekt)

Tit Flavije Vespazijan

Domicila Flavia

Domicila Flavia

Tit Flavije Domicijan
Domicija
Longina

Titus Flavijus Domicijus
Domicila Flavia (?)

Sarmatski novci

Rimsko-sarmatska trgovina i promet novca u severnoj Bačkoj

Okulturnim, privrednim i trgovinskim vezama između Rimljana i Sarmata možemo da zaključujemo pretežno na osnovu rimskog novca nađenog u pojedinih grobovima u sarmatskim nekropolama, kao po ostavama kovanog novca na sarmatskim teritorijama.

Sarmati je skupno ime plemena iranskog porekla koja su početkom naše ere, u nekoliko talasa, naseljavala Karpati basen. Pre toga, vekovima su bili gospodari evro-azijskih

Madarska), odakle je trgovacki put vodio preko Madaraša i severnog dela Subotice do Segedina, a odatle preko Banata, između Pančeva i Oršave do Dunava.

Sarmati, koji su posredstvom Rimljana upoznali novac, koristili su ga kao platežno sredstvo samo pri trgovini u pograničnim mestima, a među sobom, u dubini svoje teritorije služio im je više kao blago ili kao nakit. Arheološki nalazi potvrđuju da su posebno voleli rimske novce iz I-II veka od kvalitetnog

180), Komoda (177-192), Septimija Severa (193-211) i Karakale (198-217). Do perioda vladavine Aurelijana (270-275) i Proba (276-282) dobri srebrni denari su se toliko istrošili da su Sarmati bili prinuđeni da prihvate i koriste njihove bronzane novce i posrebrene antoniniane. Pored novaca navedenih vladara najčešće se pojavljuju još bronce Dioklecijana (284-305), Licinija I (308-324), Konstantina Velikog (306-337) i Konstantija II (379-395). Spisak se završava sa nekoliko novčića iz vremena prvog zapadno-rimskog imperatora Teodosija I (379-395).

Na sarmatskim područjima nađeni su i novčići koji se mogu smatrati lokalnom imitacijom rimskih novaca. Možemo da ih podelimo u dve grupe: jedni su koristeni za lokalni promet, a drugi predstavljaju amajlje sakralnog karaktera.

Po hronološkom razvrstavanju, od srebrnih novaca u optičaju po Panoniji, nekoliko imitacija: Oktavijanovih (43 p.n.e.-14 n.e.) denara otvara niz. Kasnije se pojavljuju i imitacije Trajanovih i Hadrijanovih kovanica, ali je većina kopija pravljena po uzoru na denare Antonina Pija i Marka Aurelija. Ove rane kopije su vrlo grube izrade, početničke, ali i u predstavljanju i u pismu strogo podržavaju rimske originale. Sa imitacijama rimskih bronzanih novčića iz III-IV veka, kovanje sarmatskih i ostalih varvarskih novčića dobija na zamahu. Retke su kopije folisa, dok su česti falsifikati redukovanih folisa iz vremena Dioklecijana, Maksimiliana Herkulija (286-305), Konstancije Hlora (293-306), Galerija (293-311), a posebno iz vremena Konstantina Velikog i sinova. Pravljeni su od bronce ili od ne-kvalitetnog mesinga. Po kvalitetu izrade u početku su slični originalima, ali kasnije se sve više deformišu, posebno slova, dok se konačno pismo ne pretvorí samo u znake I-O.

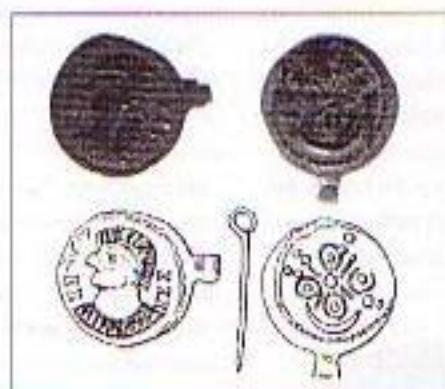
Posebnu grupu predstavljaju novčići kovani od lošeg materijala, uglavnom od tankih mesinganih pločica, koji su nađeni isključivo u medurečju Dunava i Tise. Na aversu je glava Imperatora, a na reversu je polumesec, polumesec sa zvezdom ili rozeta sa osam latica. Po materijalu i težini odudaju od novaca u optičaju, na jedinima je rupica za kačenje, a na komadima sa rezom postoji alkica kovana i savijena istovremeno kad i novčić. Ove kovanice nisu korишćene kao novac, imale su uglavnom kulturno značenje i koristiće su kao amajlje.

Takozvani „varvarski novci“ - avers i revers imitacija rimskog bronzanog novca iz IV veka (iz zbirke autora)

skih stepa povezani sa dalekim Istokom i južnoazijskim kulturama kao i sa grčko-rimskim, antičkim svetom. Prvo sarmatsko pleme koje se pojavilo sredinom I. veka n.e. u medurečju Dunava i Tise bilo je pleme Jaziga. U sledećem velikom talasu stiže i Roksolani, a zatim kao poslednji, u savezu sa Hunima, naseljavaju naše prostore Alani.

Sarmatske etničke grupe stvorile su ubrzano trgovinske veze sa susednom rimskom provincijom Panonijom. Pokrajina koja se nakon vladavine Vespazijana (69-79) intenzivno razvija, mogla je, zahvaljujući rečnim trgovackim putevima Dunavom, da ponudi Sarmatima, u zamenu za stoku, zapadne uvozne artikle - posude od bronce i pečene gline iz Panonije, kao i rimske staklene i luksuzne proizvode sa područja današnje Italije. Najpodesnije mesto za razmenu robe bili su logori rimskih legionara koji su bili smešteni na desnoj obali Dunava, čuvajući granicu provincije. Takvo, za severnu Bačku naročito značajno mesto je bilo Luglo (Dunaszekcső,

Sarmatski novac-amajlje sa alkicom
(iz zbirke autora)

srebra, čak toliko, da su ih, sudeći po njihovo istrošenosti, koristili i po 150-200 godina. Od srebrnih novaca najčešće se nađazi na denare Trajana (98-117), Hadrijana (117-138), Antonina Pija (138-161), Marka Aurelija (161-

Srdjan R. KOPRIVICA
članak: Dušan Kovačev

Lokalni novac kolonije VIMINACIJUM 3

Vanredni tipovi reversa na novcu kolonije Viminacijum

Prije nego se upustimo u detaljnije opisivanje i pojašnjavanje značenja pojedinih vanrednih reversa na viminacijskom novcu, neophodno je da se podsetimo kako, zapravo, izgleda redovna reversna predstava (tzv. običan revers).

Osnovna reversna predstava na daleko najvećem broju primjera viminacijske monetice je ženska figura u stojećem stavu koja gleda uлево, obučena u dugu haljinu (stolu) opasanu u struku. Tokom četvrte godine lokalne ere odeći personifikacije se dodaje i ogrtac (pala ili paludamentum), koji ona nosi na odgovarajući način: obavljen oko tela idući od leve ruke ispod desnog pažuha, prebačen preko levog ramena i ruke i spušten niz levu stranu tela. Frizura personifikacije je uobičajena za ono vreme, kosa je sa trakom (taenia), skupljena u tzv. šinjon. Opisani ženski lik se obično tumači kao personifikacija grada Viminacijuma, nešto redje kao personifikacija provincije Gornje Mezije. S. Dušanić je smatrao da je u vreme kada je moneta emitovana namerno ostavljena mogućnost dvostrukog značenja ženske figure kao personifikacije Grada ili Provincije.

U polju pored desne noge personifikacije prikazan je bik, a pored leve lav. Bik i lav su simboli legija VII Clavdia i VIII Flavia, koje su bile stacionirane na teritoriji Gornje Mezije, u gradovima Viminacijumu i Singidunumu. Ovi simboli legija nisu uvek prikazivani na isti način. Za emisije iz prve i druge godine kovanja karakteristična je njihova statičnost. Kasnije se bik i lav, po pravilu, prikazuju u pokretu. Bik je, takođe, često prikazivan sa grbom na ledima, tako da veoma liči na jednu vrstu bivila (zebua). Bik sa grbom se u literaturi često naziva i „ljuti bik“.

Na običnom reversu bik i lav se uvek nalaze pored nogu personifikacije. Jedna uobičajena reversna predstava prikazana je na slici i crtežu broj jedan (crtež služi jasnijem prikazivanju reversnih

Vanrednim reversima na viminacijskom novcu nazivamo sva odstupanja od prikazivanja uobičajene reversne predstave. Na ovim vanrednim (retkim) reversima personifikacija kolonije je prikazana sa određenim atributima od izuzetnog istorijskog i ikonografskog značaja. Takođe, sasvim izuzetno, umesto personifikacije prikazane u liku žene na retkim reversima, nalazi se i svinjski drugačiji motiv.

Za razliku od odstupanja od uobičajenih težina i promera novca, odstupanja u natpisima na aversu i reversu i odstupanja od autentičnog prikazivanja lika vladara o kojima smo pisali u prošlom broju, odstupanja od prikazivanja uobičajene reversne predstave nisu posledica objektivnih okolnosti, poput potrebe za „kvarenjem“ novca, nedovoljnog poznavanja pravila pravopisa latinskog jezika od strane gravera koji su bili poreklom iz grčke kulturne oblasti, ili nedostatka informacija o izgledu novog vladara u udaljenijim delovima Imperije nakon stupanja na presto. Vanredni tipovi reversa su posledica osmišljenih propagandno-političkih akcija. Novac sa ovim reversima je tako svima koji su sa njim dolazili u kontakt, saopštavao važne propagandne poruke o pojedinim izuzetnim političkim događajima koji su se odigravali u Imperiju.

Sa druge strane, vanredni reversi na viminacijskom novcu predstavljaju pravi kolekcionarski „biser“ za svakog sakupljača novca ove Kolonije. Upravo zbog toga ovoj temi ćemo posvetiti veći prostor u našem časopisu.

Slika 1

predstava na slikama). Međutim, i redovna reversna predstava ima svoje retke varijante. Na ovim varijantama se nalazi ista sadržina kao i na osnovnom obliku redovnog reversa (personifikacija, bik i lav), ali su neki od ovih elemenata ipak drugačije prikazani. U tom smislu možemo razlikovati sledeće retke varijante redovne (obične) reversne predstave:

- Varijanta običnog reversa kod koje personifikacija, stojeći između bika i lava, ne gleda uлево, već je prikazana anfas u odnosu na posmatrača (slika i crtež br. 2),
- Varijanta kod koje bik i lav stoje tako da im se vidi samo prednja polovina trupa, dok im zadnji deo zaklanja personifikaciju svojim telom (slika i crtež br. 3). U ovom slučaju može se primetiti da je bik neobično prikazan, tako da više liči na jelena ili kozu negoli na bika obično prikazanog na viminacijskom novcu.

Slika 2

Slika 3

Slika 4

- Kod treće varijante lav je prikazan na krajnje neobičan način, sedeći sa podignutom šapom (crtež br. 4).

Nakon što smo opisali kako izgleda redovna reversna predstava na viminacijumskom novcu, i njene varijante, možemo se posvetiti vanrednim tipovima reversa. Ovde treba napomenuti da nam je kao osnovni izvor za pisanje ovog teksta poslužio rad Bojanе Borić-Brešković „Reversne predstave na novcu kolonije Viminacijum“ (Zbornik Narodnog muzeja, XII-1, arheologija, Beograd 1986.) koji predstavlja veoma vredno naučno delo iz ove oblasti numizmatike, te ga u tom smislu preporučujemo svim čitaocima zainteresovanim za novac kolonije Viminacijum. Iz ovog izuzetnog rada saznajemo da se, za razliku od redovne reversne predstave koja se javlja sve vreme u kovanju viminacijumskog novca, tokom IIII, V, VI, XI, XII, XIII, i XIV godine lokalne ere izdaju i vanredne emisije sa bitno drugaćijim izgledom reversa. Tradicionalni izgled personifikacije susrećemo i na ovim vanrednim izdanjima ali je on dopunjjen različitim atributima, u zavisnosti od ideje koju je izražavao. Na pojedinim vanrednim emisijama personifikacija je izostavljena, a umesto nje se pojavljuju novi elementi reversnog sadržaja - Viktorija ili predstava cara (imperatora).

Sve vanredne emisije koje sadrže reversne predstave različitih od redovne (običan revers) se mogu podeliti u tri grupe tipova:

- Tipovi sa veksilumima
- Tipovi sa Viktorijom
- Tipovi sa Paksom.

1. Tipovi sa veksilumima

Veksilumi su zastave tj. barjadi koji, prema nekim autorima, predstavljaju najstarija vojna znamenja rimske vojske. Uobičajeni izgled ovih barjaka podrazumeva kvadratni komad tkanine sa rešama na poprečnoj motki pričvršćenoj za vertikalno postavljeno kopljje. Koplje je različito prikazivano. Obično se na vrhu nalazi metalni zašiljeni završetak (šiljak), reda venac ili šiljak i venac zajedno, a sasvim izuzetno na jednom novčiću iz vremena T. Dekija koplje ima izgled obične motke.

Na telu koplja od dekoracija se najčešće nalaze globi i polumesec sa rogovima okrenutim navise, a nešto ređe i još jedan polumesec sa rogovima okrenutim naniže. Izuzetno retko, kao što ćemo videti, na vrhu koplja se nalaze predstave bika i lava ili carske biste.

Nije jednostavno razjasniti zašto su izdavane emisije sa veksilumima i što oni tačno predstavljaju na viminacijumskom novcu. Vojno-propagandni sadržaj prisutan je i na redovnoj reversnoj predstavi u obliku bika i lava koji predstavljaju simbole dve legije stacionirane na tlu Gornje Mezije. Personifikacija se nalazi između ovih simbola čime se označava ne samo prisustvo respektabilnih vojnih snaga, već i stabilnost države i javnog poretku zbog prisustva vojske. Pa što onda, zapravo, veksilumi na vanrednim emisijama viminacijumskog novca predstavljaju?

U literaturi se može pronaći više mišljenja kao pokušaj odgovora na ovo pitanje. Po jednom se prepostavlja da su, u namjeri da istaknu vojnički karakter naselja i porekla njegovog stanovništva, svi novci sa legionarskim znacima naglašavali gradove u kojima su kovani kao veteranske kolonije.

Druge mišljenje ističe da su veksilumi dokaz snabdevanja legija, auguiljarnih jedinica i veterana novcem iskovanim u municipalnim kovnicama.

Treće mišljenje je posebno interesantno jer ističe da veksilumi na kolonijalnom novcu znače odlazak samostalnih delova legija VII i IIII u rat. Ovo poslednje shvatanje se može prihvati kao najlogičnije. Povremenost izdavanja emisija sa veksilumima kao i prisustvo amblema VII i IIII legije na zastavama govore u velikoj prihvatanju shvatanja da veksilumi na novcu kolonije Viminacijum označavaju odvajanje i odlazak pojedinih samostalnih delova dvaju legija stacioniranih na tlu Gornje Mezije u neki ratni potpad.

Zbog odvojenosti od matičnih legija u toku duleg vimeniskog perioda ova odjeljenja se označavaju zmenama i oznakama samih legija. U okviru grupe tipova vanrednih reversa sa veksilumima razlikujemo sledeće tipove reversa:

1.1. Najčešći (uobičajeni) tip reversa sa veksilumima kod kojeg personifikacija, uobičajeno obrnuta, stoji glave okrenute na levo između bika i lava, u svakoj ruci drži po jedan veksilum sa brojevima VII odnosno IIII (slika i crtež br. 5). Ovaj tip ima i dve retke i vrlo interesantne varijante:

Slika 5

• kod prve varijante personifikacija stoji glave okrenute na levo, u svakoj ruci drži po jedan veksilum. Na veksilumu u desnoj ruci prikazan je lav u minijaturi okrenut na desno, na veksilumu u levoj ruci prikazan je bik u minijaturi okrenut na levo. Uobičajene predstave bika i lava u punoj veličini su kod ove varijante izostavljene (slika i crtež br. 6).

• kod druge varijante personifikacija sa gradskom krunom (corona muralis) na glavi, stoji između bika i lava. U svakoj ruci drži veksilum sa brojem VII odnosno III, na oba veksiluma se nalaze gordijanove biste (slika i crtež 7).

12. Predstava personifikacije sa zecom je drugi tip reversa iz grupe vanrednih tipova reversa sa veksilumima. Kod ovog tipa personifikacija, u haljini bez paludamentuma, stoji glave okrenute na levo držeći u desnoj ruci zeca za zadnje noge, a u levoj veksilum (slika i crtež br. 8). Na veksilumu u ruci personifikacije ne vidi se natpis (oznaka legije).

Značenje predstave zeca objašnjava se činjenicom da je provincija Gornja Mezija bila, verovatno, bogata zečjom populacijom. U literaturi se može pronaći i mišljenje da pojava predstave zeca na viminacijumskom novcu ima odredene veze sa boravkom legije IX Hispana u gradu (ili dela ove vojne jedinice). Ovo objašnjenje, po našem mišljenju, ne odgovara načinu na koji je zec prikazan na novcu. Kao što se vidi na slici i crtežu, personifikacija drži zeca za zadnje noge, tako da posmatrač stiže utisak da je zec uhvaćen, tj. da je postao plen personifikacije. U tom smislu, objašnjenje Slobodana Dušanića izgleda najverovatnije. Naime, ovaj autor smatra da je pojava zeca na reversu viminacijumskog novca aluzija na bekstvo Sadora (persijskog vladara) nakon poraza od strane cara Gordijana u bici kod Resaine. Možda se može dodati da je ovom reversnom predstavom izražen i doprinos (žrtva) Gornjomezijskih legija ovoj pobedi.

13. Car sa lovoričkim vencem na glavi, u kratkom vojničkom odelu, ogrnut paludamentumom, stoji glave okrenute na levo. Desnom rukom drži pateru i izliva žrtvu nad upaljenim žrtvenikom u polju sa leve strane. U levoj ruci drži kopljje sa vrhom okrenutim ka zemlji. U polju sasvim levo i desno nalaze se veksilumi sa polovinom bikovog i lavljeg trupa na vrhu (slika i crtež br. 9). Car koji prinosi žrtvu bogovima jedan je od veoma čestih i omiljenih motiva u kovanju rimskog novca. Odeća u kojoj je car prikazivan se menjala kako su se menjale i političke i društvene prilike. Od ritualne tunike sa velom, građanske odeće cara iz vremena vrhunca rimske političke i vojne moći, do vojničke odeće sa oklopom i kopljem, koja postaje sve prisutnija s početka III veka, vremena u kome je Carstvo zapalo u veliku političku i ekonomsku krizu, praćenu gotovo stalnim ratnim stanjem. Značenje ovog izuzetnog reversa na viminacijumskom novcu objašnjava se, ponovo, u kontekstu sa ratom koji je Gordijan vodio protiv Persijanaca. Car prinosi žrtvu bogovima, očekujući njihovu pomoć u predstojećem ratu.

Predstave bika i lava na veksilumima govore da su delovi gornjomezijskih legija određeni za odlazak u istočni vojni pohod cara Gordijana. ■

Slika 6

Slika 7

Slika 8

Slika 9

Novac i umetnost srpskog srednjeg veka

1.

analogije – simboli – simbolika

Umetnost srpskog srednjeg veka dostigla je svoj procvat polovinom 13. veka, zahvaljujući naglom razvoju rudarstva. Glavnu ulogu u organizaciji rudnika imali su saski rudari, koje je u Srbiju doveo kralj Uroš I (1243-1276). Uz rudare dolaze i majstori raznih profila, među njima i zlatari. Rudari organizuju, na za to doba najmodernejši način, eksploataciju rudnika i preradu rude, što rezultira naglim ekonomskim procvatom srpske države. Lako su još odranjene između Srbije i Vizantije postojale međusobne veze i uticaji, razvoju umetničkih zanata i građevinarstvu doprinose i mnoge izbeglice, koje su dolile u Srbiju posle zauzeća Carigrada 1204. godine od strane Latina i raspada vizantijskog carstva na više manjih državica. Srpska umetnost toga doba razvila se na bazi balkansko-slovenske baštine, istočne - vizantijske, i zapadne - latinske umetnosti, što je vidljivo na predmetima umetničkih zanata, arhitekturi i fresko-slikarstvu srpskog srednjeg veka. Najverovatnije su se radionice za izradu umetničkih predmeta otvorile pri zadužbinama, gde su radili kako strani, tako i domaći majstori, o čemu postoje pismene potvrde tek od polovine 13. veka.

Isto tako su i kovnice novca otvarane pri rudnicima, a prvi srpski novac kovan je po ugledu na vizantijski (kralj Radoslav), zatim venecijanski a kasnije i pod uticajem srednjoevropske heraldike, pri čemu se ne sme zaobidi autohtona komponenta, glavna u dizajniranju kovanica. Sa novca srpskog srednjeg veka možemo otkriti neke istočne i zapadne uticaje, pri čemu autohtone slovenske komponente igraju glavnu ulogu. Sažetost svih triju komponenata ilustruju predstave vladara sa vladarskim insignijama – simbol moći i poistovedenja vladara sa državom i vladara kao Hristovog izaslanika na zemlji; zatim heraldika zapadnog tipa i prikazi raznih životinja, čije nam prisustvo na novcu ukazuje da su sem stranih uticaja postojali i sopstveni izrazi bazirani na prastarim slovenskim verovanjima i mitovima. „Stara srpska moneta otkriva razna strujanja i previranja, shvatanja i verovanja, kao retko koji istorijski objekat naše prošlosti“, kaže prof. Svetozar Dušanić u svom radu o sli-

kama životinja na srpskoj srednjovekovnoj moneti.

Ovim redovima želimo da ukazuju na jednu zanimljivu temu: analogije predstava na predmetima umetničkog zanatstva, arhitekture i fresko-slikarstva sa predstavama na srpskom srednjovekovnom novcu, kao i na simboliku tih predstava.

– Srpski srednjovekovni novac predstavlja značajnu gradu za izučavanje razvoja vladarskih insignija u srednjem veku. Naročito u pogledu ratničkih Insignija on govori više nego ostali istorijski izvori. Vladarske insignije prikazane na novcu imaju, pre svega, propagandnu ulogu u širenju političkih ideja vladara (in signije kao simbol državne vlasti). Na našem srednjovekovnom fresko-slikarstvu možemo pratiti razvoj vladarskih insignija, koje su analogno prikazane na novcu i pečatima, kao i simboliku tih predstava. Radi

podsećanja navodimo da se presto, kruna ili venac ubrajaju ne sumnljivo u najznačajnije simbole vlasti srpske srednjovekovne države. Skiptar ili žezlo, kao treća važna insignija, simbol je monarhije i druge vlasti. On je na novcu, i analogno na freskama, prikazan u više varijanti. Krst kao znak vladarske moći može biti dvojak: kao završetak žezla ili šara i kao naprsni (prektoralni) koji uključuje česticu časnog krsta kao simbol te svetinje u okviru vladarskog ornata (sl. 1, 2 i 3). Upravo nam numizmatika potvrđuje da su Nemanjići nosili pektoralne krstove, dok se to teško može naći na portretima vladara fresko-slikarstva, a i književna grada u vezi sa tim veoma je oskudna. Šar ili glob spadaju takođe u obaveznu carsku insigniju koju srećemo na fresko-slikarstvu i analogno na novcu kao simbol univerzalne moći vladara. Akacija ili svitak takođe su simbol vlasti; ona je predstavljena na portretima vladara na freskama, pečatima i novcu. Akacija u rukama vladara simbolizuje poruku da vladar treba da čuva božanske zakone (sl. 4 i 5). Od odeće koja se ubraja u vladarske insignije u smislu simbola vlasti i koju analogno možemo pratiti kako na freskama tako i na novcu, naveli bismo carsku rizu, sakos ili divitision. Tu spada i pojed, jer se isti pomije kod predaje vlasti (sl. 3 i 5). Detaljnije o vladarskim insignijama vidi „dinar“ br. 5.

Slika 1.
Novac kralja Milutina

Slika 2 (slika 5)
Crkva Sv. Nikole – car Uroš

Slika 7a.
Novac cara Dušana

Slika 3.

Slika 4.
Kralj Dragutin drži akakiju

Slika 6.

Slika 8.
Despot Durad Branković (17. septembra 1445)

Slika 10.
„Ravanica“
(krinovi na odeći Vuka
Lazarevića)
Kitarska kompozicija

Slika 11.

Slika 9.
(XIII-XIV vek, bronza, livenje, urezivanje)

Slika 11a.

Slika 11b.

Slika 11c.

Slika 11d.

Slika 12c.
„Gračanica”

Slika 12.
Isus na visokom prestolu.

Slika 12a.
Hrist Pantokrator

Slika 13.

Slika 12b.
„Gračanica”

Slika 12d.
„Đurđevi stupovi” - nerukotvoreni Isusov lik

Slika 14.

Slika 16.

Slika 16a.

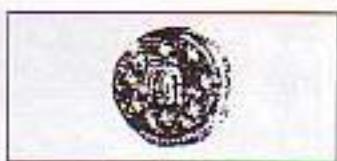
Slika 15.
Manja Dranta

Slika 17.

Slika 17a.
Nemanjin braničevski pečat

Slika 24.

Slika 24a.

Slika 25.

Slika 27.

Slika 26.

Slika 29.

Slika 18.
Studenica, crkva Uspева, Sveti
Stefan Prvomuženik

Slika 22.
Pećka patrijaršija
(arhangel Mihailo)

Slika 20.
Arhangel Gavriilo

Slika 23.

Slika 28.
Manastir Lesnovo: car Dušan i carica Jelena

Slika 30. AR-zdela

- Nezaobilazna predstava krina kao odraz Hristovog i Bogorodičnog kulta i simbol devičanstva i čistote na mnogobrojnim vrstama našeg srednjovekovnog novca ima svoju analogiju sa delovima odeće, nakitom i ukrasima. Krin je deo krune, skulptura, prestolja, element grba, motiv na odeći (sl. 1). U despotskom periodu zastupljen je većinom kao heraldički znak (sl. 7, 8, 9 i 10).

- Lik Isusa Hrista, glavna tema našeg fresko-slikarstva, predstavlja i glavnu predstavu na našem srednjovekovnom novcu. Isus je na freskama predstavljen u sedećem položaju na visokom ili niskom prestolu, drži Jevanđelje i blagosilja, zatim kao Pantokrator, nerukotvoreni lik na ubrusu, Isus mladenac, odn. Emanuel i u mandorli, odn. u trenutku vaskrsenja (sl. 12, 12a, 12b, 12c i 12d). Sve ove predstave Isusovog lika analogne su predstavama na novcu (sl. 11, 11a, 11b i 11c). Zanimljiv je, na novcu ne baš česti, lik Isusa Emanuela, koji je prema dugovekovnoj teološkoj tradiciji simbol ovapločenja ali i iskupljenja žrtve.

- Lik Bogorodice na našem fresko-slikarstvu zastupljen je i na nekim kovanicama (sl. 13, 14 i 15).

- Od ostalih predstava likova na freskama, čiju analogiju nalazimo na srpskom srednjovekovnom novcu, pomenućemo Sv. arhangelog Stevana, zaštitnika dinastije Nemanjića, koji je obično predstavljen u odelu đakona sa kadionicom u desnoj i darohranicom u levoj ruci. On je u numizmatici predstavljen na novcu Vuka Brankovića, prvih Nemanjića i gradova Skoplja i Skadra (sl. 16, 16a). Prikazan je i na zlatnoj buli sa likom cara Dušana kao reversna predstava (sl. 17), a nalazi se i na Nemanjinom braničevskom pečatu kao zaštitnik Nemanjića i srpske države (sl. 17a). Na fresci u Studenici (sl. 18) naslikan je u apostolskom odelu: drži savijen svitak u levoj ruci a desnom blagosilja.

- Lik arhandela Gavrila, koji je takođe u velikoj meri zastupljen u našem fresko-slikarstvu, nalazi se samo na jednoj vrsti (sa više podvarijantili) srpskog srednjovekovnog novca i to na malom novcu kneza Stefana Lazarevića, na kojem je arhangel predstavljen sa rascvetalim krinom. Sv. arhangel Gavril, čije ime označava silu božju, ljudima se javlja kao vesnik. Na ikonama i freskama predstavljen je sa krinom, ako se radi o Blagoveštenju, ili sa rajskom grančicom kada Bogorodici najavljuje smrt. Ovaj novčić, koji zasada predstavlja usamljenu pojavu u srpskoj numizmatici, kovan je između 1389-1402. godine, najverovatnije devedesetih godina 14. veka. Kojim povodom je knez Stefan Lazarević stavio na svoju kovanicu simboliku Blagovesti - a svakako u propagandne svrhe - nije poznato. Možemo samo pretpostaviti da je to bilo neposredno posle Košovske bitke, kada su Lazarevići uz velike napore, žrtve i odricanja sa Turcima uspostavili kakav-takov mir u zemlji, te da su tim povodom iskovani ovi novčići koji najavljuju mir i prestaniak opasnosti po zemlju. Ovo su samo spekulacije, ali pred numizmatičarima stoji zadatak da u okviru mnogih nerešenih pitanja iz oblasti srpske srednjovekovne numizmatike reše i ovu zagonetku (sl. 19 i 20).

- Arhandela Mihajla, zaštitnika svih ratnika, prikazanog na fresko-slikarstvu srećemo na novcu kralja Radoslava. On ovde simbolizuje božansko poreklo vladarske moći, a predstavljen je sa mačem i svitkom (sl. 21 i 22).

- U okviru portretnih predstava ukazali bismo na neke obrade likova na predmetima umetničkog zanatstva (prstenje), pečatima i freskama, koje imaju svoju analogiju sa predstavama srpskog

srednjovekovnog novca. Narodni muzej u Beogradu poseduje u svojoj zbirki prstenja srpske srednjovekovne vlastele jedan zlatni liveni prsten sa likom vojvode Vladislava iz prve četvrtine 15. veka, čija obrada veoma podseća na jedan redak novac despota Đurđa Brankovića (sl. 23 i 24). Slično oblikovanu glavu ima i despot Stefan Lazarević na nekim svojim kovanicama, sarno što je uvek predstavljen u stojećem ili sedećem stavu (sl. 24a).

Jedna vrsta novca kralja Vukašina analogna je sa njegovim pečatom: poznato je da grb Mrnjavčevića umesto perjanice završava ženskim likom (bez krune ili rede sa otvorenom krunom), sa naušnicama kakve su nosile srednjovekovne vlastelinke i vladarke, kao i sa ženskim vladarskim žezlom sa bliserima, koje vladarke na predstavi novca drže u levoj ruci. Isti ovakav lik javlja se i na pečatima Mrnjavčevića (sl. 25 i 26). Neodoljiva je sličnost portreta cara Dušana na freskama njegovih zadužbina sa njegovim portretnim novcem (sl. 27 i 28).

Neobičan je za ono vreme veoma realistički dat lik kneza Lazara na njegovom jedinom portretnom novcu. Radi se o novcu čiji lik i stil obrade ima analogiju sa likom na srebrnoj zdi iz tog vremena (sl. 29 i 30). ■

Nastavak u sledećem broju

Bibliografija:

- D. Milošević, Nakit od XII do XV veka iz zbirke Narodnog muzeja u Beogradu, 1990.
- Srednjovekovna umetnost u Srbiji, katalog Narodnog muzeja, Beograd 1969.
- B. Ivić, Prstenje srpske srednjovekovne vlastele, Beograd 1998.
- S. Marjanović-Dušanić, Vladarske insignije i državna simbolička u Srbiji od XIII-XV veka, Beograd 1994.
- Dr. A. Mić, Stari srpski pečati i grobovi, Matica srpska, Novi Sad 1910.
- S. Čirković, Srbi u srednjem veku, Beograd 1995.
- S. Dušanić, Slike životinja na srpskoj srednjovekovnoj moneti, Glasnik SANU, Knj. IX, sv. 1., 1957.
- Grupa autora, Rodoslovne tablice i grbovi srpskih dinastija i vlastele, Beograd 1991.
- Veliki rečnik simbola
- E. Dimitrova, Najstarije hrišćanski simboli, Skopje 1995.

Sergije DIMITRIJEVIĆ

Kovnica novca u Trepčinim rudnicima

Ovaj članak objavljen je u novinama „Trepča“, god. XXVIII, br. 4-5, Kosovska Mitrovica 1. II 1975. godine, pa je, zbog veoma malog broja sačuvanih primeraka ovog internog glasila RMHK Trepča, sad u gotovo nemoguće doći do tih novina. Namera nam je da, reprintom ovog članka, širem krugu naših numizmatičara prezentujemo ovaj veoma interesantan rad dr Dimitrijevića iz oblasti srpske srednjovekovne numizmatike.

Perve kovnica novca srednjovekovne srpske države (Raška), takozvane ceke, otvorene su u rudarskim centrima današnjeg Kombinata Trepča u kojima je dobijano srebro. Najstarija od njih delala je u velikom rudarskom centru Brskovu (koje se pominje od 1254). Tu su kovani prvi srebrni dinari izradivani po uzoru na mletačke groševe - matapane.

Na njima je predstavljen vladar koji prima krstasti barjak od Sv. Stefana. Kružni natpis VROSIVS - S. STEFAN / REX.

Oni se pominju u arhivskim dokumentima kao „Denari de Brescoa“, „Grossi de Brescoa“.

U kasnijim arhivskim izvorima pominju se „Denari de Brescoa de bandera“ (Brskovski dinari sa zastavom - njih kuju kralj Stefan Uroš I, kralj Stefan Dragutin i kralj Stefan II Milutin), kao i nova novčana vrsta kovana za vreme kralja Stefana Uroša II Milutina (1312) „grossis de Bresgoua de la cruce“ (Brskovski krstasti dinari).

Sa otvaranjem novih rudnika srebra osnivaju se i neke nove kovnica novca.

Posle brskovske kovnice otvorena je kovnica novca u Rudniku. Na nju se sasvim sigurno odnosi podatak iz 1303. godine koji pominje Raški novac iz Brskova i novac iz drugih mesta „Sclauonie“, kako su tada Dubrovačani nazivali srednjovekovnu srpsku državu.

Rudnički dinari se pominju u arhivskim izvorima počev od 1316. godine kao „Grossis de Rutnico“.

Na svim rudničkim dinarima centralna predstava je vladar. Na najstarijim rudničkim dinarima kralja Stefana Dragutina kao vladara severnog dela srednjovekovne srpske države (Rex Serviae) i njegovog sina Vladislava II nalazimo vladara koji

stoji i drži skiptar. Na rudničkim dinarima kralja Stefana Uroša III (Dečanskog) i Kralja Stefana Dušana nalazimo vladara koji sedi i drži na krilu veliki mač („Grossi dela spada... de Rudnicho“ - Rudnički dinari sa mačem).

Prvi srpski dinari sa ciriličnim natpisima bili su Rudnički dinari. Iakove ciriličke dinare kuju kralj Stefan Dragutin, Vladislav II, kralj Stefan Uroš III (Dečanski) i kralj Stefan Dušan.

Sve vrste rudničkih dinara iz perioda kraljevstva, kako ciriličke tako isto i latiničke vrste, bile su za oko 20 odslo teže i vrednije od tako rasprostranjenih krstastih dinara istih vladara.

Treća srpska srednjovekovna kovnica novca bila je kovnica u Novom Brdu. Novobrdski dinari pominju se počev od 1350. godine („Grossi de Nouaberda“). Oni su verovatno kovani još u periodu kraljevstva (pre 1364).

Kovnica novca u velikim rudarskim centrima zadržale su svoj značaj i kasnije kada su se pojavile prve gradske kovnice: Kotor i Prizren, kasnije Ulcinj, Priština, Smederevo, Bar.

Za vreme kneza Lazara kovano je više vrsta novobrdskih dinara na kojima se na

jednoj strani nalazi Isus u mandorli (ovalni lukovi) i kružni latinički natpis koji počinje sa NOVO MONTE... (tj. Novo Brdo), a na drugoj lik kneza Lazara okružen čiriličkim ili latiničkim natpisom KHEZ ΛΑ-ΣΑΡ ili CONTE LASARO).

Ove novobrdske novčane vrste predstavljaju posebnu novčanu grupu (za oko 20 odslo lakšu od ranijih dinara kneza Lazara). One su se pojavile u trećem periodu kovanja ovog vladara. Najčešći novobrdski dinar kneza Lazara obilno je zastupljen u ostavi iz Čuke nadene u blizini Novog Brda u selu Prekovcu (srez gnilanski). U vreme kneza Lazara (1388) pominju se i „grossi de Plana“ (rudarsko naselje na desnoj obali Ibra ispod Kopaonika).

Prilikom iskopavanja grobova u Novom Brdu nadene su, pored drugog srpskog srednjovekovnog novca, i nepoznate novčane vrste kneza Stefana i despota Stefana Lazarevića, gospodina Đurđa i despota Đurđa Vlkovića (Brankovića). To su najvećim delom sitne novčane vrste koje su prema tadašnjim običajima stavljane pokojnicima u uslu.

U vreme despota Đurđa Vlkovića (Brankovića) pominju se 1436. godine novi novobrdski dinari („grossi Noui de Novomonte, grossi Noui de Noua berda“). Za vreme ovog vladara pored ostalih novčanih vrsta kovane su i aspre rudarskih centara Rudnika i Novog Brda.

Ove novčane vrste (iste težine kao i ostale aspre despota Đurđa, uključujući i aspre Rudišta) imale su manji prečnik a veću debjinu od srpskih dinara koji su tada bili u prometu, tj. imale su oblik i veličinu tadašnjih turskih akči. One su bile vrednije od dinara, pošto su 5 aspri zamjenjivane za 6 dinara.

Novac kralja Nikole Iločkog

Bio jednom jedan kralj... Kralj Nikola Srbikola.

Ako za Njegovo veličanstvo niste čuli, sigurno se pitate: Ko je bio taj kralj? U kom je veku živeo? U kome je gradu stolovao? Kojom li je zemljom kraljevao? I ono najbitnije: kakav li je novac iskovao?

Pokušaćemo da odgovorimo na sva Vaša pitanja.

To je Nikola Iločki, živeo je u 15. veku, stolovao je u svom prestonom gradu Ilok (Ujlak) na zapadnim obroncima Fruške Gore, a bio je titуларни kralj Bosne i kovao je retke i skupe srebrne dinare u vremenu od 1472. do 1477. godine.

Toliko na startu, a sada malo više podataka o kralju i o novcu.

Vlastilinska porodica Iločkih potiče iz severoistočne Bosne, gde su gospodarili utvrđenim gradom Teočakom nedaleko od Zvornika. Kasnije je u posedu ove porodice grad Zrinj sve do 1357. godine, kada im madarski kralj Ludvig I u zamenu za Zrinj daje vlastelinstvo Orahovici u Slavoniji, da bi Zrinj poklonio bribirškim knezovima Šubićima, koji se kasnije zovu Zrinski.

Od 1365. godine zagospodarili su utvrđenim i bogatim gradom Ujlak tj. Ilok, te se verovatno po ovom vlastelinstvu porodica kasnije i nazvala Ujlak tj. Iločki. Nikola Ujlak, sin mu Bartol i unuci Emerih i Ladislav bili su čitav vek veoma bogati i uticajni vlastilini, koji su zbog vojnih zasluga od madarskih kraljeva darovani mnogim častima i dostojanstvima. Međutim, sve ih je nadmašio Ladislavov sin Nikola Iločki.

Nakon smrti kralja Alberta 1441. godine, Nikola u borbi za madarsku круну podržava kraljicu Elizabetu i posmrtno rođenog kraljevića Ladislava. On je zapovednik Stonog Beograda krunidbenog grada, gde je tek rođeni kraljević i krunisan za madarskog kralja.

Opasnost od Turaka nagnala je madarsko plemstvo da radi organizovanja otpora turskoj invaziji i odbrane kraljevine traže drugog kralja, pa njihov izbor pada na poljskog kraljevića Vladislava Jagelona, hrabrog i sposobnog vojskovodu. Vladislav dolazi sa jakom oružanom pratnjom u Budim gde ga vlastela proglašava kraljem Mađarske.

Građanski rat je nelzbežan. Uduvu Elizabetu i mladog Ladislava podržava moći nemački car Fridrik III, staratelj Ladislava-posmrćeta. U Hrvatsku provaljuju snage grofa Urliha Celjskog, vazala cara Fridriha, a kraljicu podržava i Palatin Ladislav Gorjanski.

Ocenivši da im je bolje podržati Jagelona, nego da postanu služe caru Nemačkom, proslavljeni vojskovoda Hunjadi Janoš (Sibinjanin Janko u našim epskim pesmama) i Nikola Iločki, sa jakom vojskom staju na stranu poljskog kraljevića i pomazuju da se održi na madarskom prestolu.

U znak zahvalnosti Nikola Iločki dobija

ja od kralja Vladislava Jagelona titulu bana Mačve i vojvode Erdeljskog.

Kada je kralj Vladislav 1443. godine organizovao krstaški pohod na Turke, Nikola Iločki zbog bolesti ne kreće odmah u taj rat, već daje svoje pomoćne trupe srpskom despotu Đurdu Brankoviću, a sam se priključuje pohodu nakon ozdravljenja, prodrući sve do Sofije. Turci su prinuđeni da srpskom despotu vrati Despotovinu koju su pre toga okupirali.

Nezadovoljavajući se srećnim ratovanjem 1443. godine mlađi kralj Vladislav, podcenivši snage Turske, kreće naredne godine u novi pohod koji se po hrišćane nesrećno završio. Turci su strahovito porazili Mađare u bici kod Varne u Bugarskoj gde gine i sam kralj Vladislav Jagelon, a proslavljeni vojskovoda Hunjadi Janoš Jedva uspeva da pobegne sa bojnog polja.

Na saboru 1445. godine u Budimu, za kralja je ponovo izabran petogodišnji Ladislav posmrća koji beravi kod svog staratelja nemačkog cara Fridriha, a za gubernatora je do kraljevog punoletstva imenovan Janoš Hunjadi.

U želji da se osveti Turcima za poraz kod Varne, Hunjadi provaljuje sa Jakom vojskom preko srpske Despotovine u Tursku, ali je na Kosovu ponovo poražen. Beržeci sa Kosova pada u zarobljeništvo despotu Đurdu Brankoviću, da bi tek posredovanjem Nikole Iločkog bio pušten iz tamnice plativši na ime naknade štete iznos od 100.000 dukata, za pljačku i pustošenja po Srbiji koju je počinila madarska vojska.

Nikola Iločki je posredovao u Smederevu 7. avgusta 1451. godine izmirenju Hunjadi i despotu Đurdu, kojom je prilikom došlo i do veridbe despotove unuke Jelisavete i Hunjadijevog sina Matije, docijeg madarskog kralja.

Nikola Iločki je u dobrim odnosima sa despotom Đurdom i njegovim zetom moćnim i obesnim Urlihom Celjskim, pod čijim je uticajem i mlađi kralj Ladislav posmrća, koji se 1452. godine vratio u Budim i preuzeo vlast od gubernatora Janoša Hunjadi.

Kada je u Beogradu 1456. godine ubijen grof Celjski, Nikola Iločki se zalaže da

mladi kralj Ladislav osudi njegove ubice Ladislava i Matiju Hunjadi, sinove Janoša Hunjadi koji je nešto pre toga ubistva umro od kuge. Ladislav je pogubljen, a Matija je strpan u zatvor.

Pristalice Hunjadi dižu bunu i kralj mora da beži iz Mađarske, vodeći sa sobom kao taoca i mlađog Matiju Hunjadi. Kralj je u novembru 1457. godine u Pragu umro od kuge, Mađarska ponovo ostaje bez kralja.

Na saboru u Pešti održanom za novu 1458. godinu mađarsko-slovenska vlastela birala je novog kralja, ovog puta sa željom da to bude neko od domaće vlastele. Aspiracija na mađarsku круну bilo je od strane Vladislava Gorjanskog i od Nikole Iločkog. Međutim, izbor je pao na Matiju Hunjadi, koji se nalazio u zarobljeništvu kod češkog velikaša Dure Podebradskog.

Nikola Iločki spletari zajedno sa Mihailom Siladijem i Nikolom Gorjanskim, načinjavajući cara Fridriha da se kruniše za kralja Mađarske. Car kome to laska, bira ga za kuma svome tek rođenom sinu Maksimilijanu.

No, mlađi kralj Matija Hunjadi Korvin saznaće za zaveru i na saboru u Segedinu 6. decembra 1458. godine Nikolu Iločkog i Ladislava Gorjanskog lišava svih časti, a Siladija, svog ujaka, bacu u tamnicu.

Posle toga zaverenici otvoreno prisluju uz nemačkog cara, koji provaljuje u Mađarsku i uz snažnu vojnu podršku Gorjanskog i Iločkog poražava Matiju Korvinu u bici kod Kermenda.

Kralj Matija menja taktiku, mireći se najpre sa Nikolom Iločkim, a uz njegovu pomoć i podršku i sa ostalom odmetnutom vlastelom.

Car Fridrik uvažava novu realnost, mireći se i sam sa kraljem Matijom 1462. godine, vrativši Mađarima i krunu Sv. Stefana.

Ova pomirljivost uslovljena je velikom zajedničkom opasnošću.

Na turski presto seda 1451. godine mlađi energični sultan Mehmed II zvani Osvaljat. Već 1453. godine osvaja Crtež i prestonica Vizantije postaje stari grad Osmanlija. Godine 1459. osvaja despotinu Srbiju i spremi se pohod na Bosnu.

Trebalo se braniti od Turaka.

Kralj Matija Korvin vraća sve ranije časnik Nikolai Iločkom, a od 1462. godine imenuje ga za bana Slavonije. Nikola Iločki ponovo postaje najmoćniji vlastelin u kraljevini i odani pristalica mладог kralja.

Maya 1463. godine Mehmed Osvajač imenada sa jakom vojskom provaljuje u Bosnu, koja je nedobivši pomoć od susednih hrišćanskih vladara, bila osvojena za nepuna 2 meseca, a njen poslednji kralj Stefan Tomašević zarobljen je i pogubljen.

Padom Bosne Mađarska je bila prva na udaru. Kralj Matija posredstvom Nikole Iločkog sklapa u Petrovaradinu savez sa Mletačkom republikom radi zajedničkih dejstava protiv ofanzivnih Turaka. U jesen 1463. godine mađarsko-slavonska vojska predvodena lično kraljem Matijom, kod Gradiške prelazi u Bosnu, osvaja oblast Usoru i prodire dolinom Vrbasa sve do Jajca, koje im Turci predaju posle duge opsade za Božić 1464. godine. Oslobodivši Jajce, prestonicu bosanskih kraljeva i još 30 utvrđenih gradova u severnoj Bosni, Matija Korvin pripaja ove krajeve kao Jajačku banovinu svojoj kraljevini, stvarajući snažan koridor za sprečavanje turskih upada u Slavoniju i Mađarsku.

Turci ponovo 1465. godine predvođeni sultanom Mehmedom pokušavaju da osvoje Jajce i opsedaju ga. Na vest da kralj Matija stiže u pomoć gradskoj posadi, dželu opsade i beže u centralnu Bosnu gde su se u Vrhbosni (Sarajevo) odavno ugnezdili i učvrstili.

Kralj Matija zajedno sa Nikolom Iločkim progoni Turke do Vrhbosne i skreće na severoistok, gde u Podrinju osvaja grad Srebrenik i staru postoјbinu Iločkih grad Teočak. Neuspевши da osvoji Zvornik, kralj Matija se vraća u Mađarsku, imenujući Nikolu Iločkog za vojnog zapovednika u istočnoj Bosni.

Mađari, siti ratovanja, nameravaju da na mađarski presto dovedu poljskog kraljevića Kazimira. Lukavi Korvin na tu vest saziva u Budimu sabor septembra 1471. godine tražeći oslonac na vlasteli slovenskog porekla. Tada imenuje Vuka Grgurevića (Zmaj Ognjeni Vuk iz narodnih pesama) za titулarnog despota Srpskog, darujući mu brojna vlastelinstva, a Nikollu Iločkom daje najveću počast imenujući ga za titularnog kralja Bosne.

Pravi razlog ovlike darežljivosti mađarskog kralja treba tražiti u njegovoj želji da se oko srpskog despota i bosanskog kralja okupi slovenski živalj koji je, ostavši bez otabline, našao utočište u južnoj Mađarskoj.

Nikola Iločki se 1472. godine svečano kronisao za bosanskog kralja u svome prestonom gradu Ilok.

Novi kralj Bosne šalje kneza Petra Zrinskih kao svog opunomoćenika u Veneciju da od Mletačke republike traži pomoć u ratu protiv Turaka.

Mletačka republika obećava pomoć, ali sama ima mnogo problema sa turskim

sultanom Mehmedom, koji ih je 1470. godine porazio, preotevši mletačke posede Lezbos i Negropont. Tako Nikola Iločki ostaje samo titularni kralj Bosne, nemajući snage da zagospodari svojom kraljevinom.

Naredne 1473. godine kralj Matija Korvin, osiguravši podršku mađarskog plemstva, nastoji da ublaži moć i pretencije svoga vazala Nikole Iločkog. Titulu bana Slavonije dodeljuje Ivanu Ernuštu, pa Nikolu Iločki od tada pa na dalje zadržava samo titulu kralja Bosne.

Iločki sa odredom od 4000 vojnika učestvuje u osvajanju Šapca 1476. godine, a već 1477. godine iznenada umire verovatno u Ilok u gde je i pokopan.

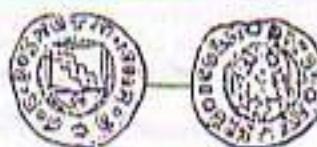
Sin mu Lovro Iločki upravlja posedima vlastelinstva kao Dux Sirmii tj. kao knez Srema, ne spominjući titulu kralja Bosne. Njegovom smrću 1525. godine, godinu dana pre turskog osvajanja Iloka i po Mađare katastrofalne bitke kod Mohača, izumire i loza vlastelina Iločkih.

Nikola Iločki se u vremenu od svog krunisanja za bosanskog kralja, pa do smrti koristio regalnim pravom kovanja novca. Kuje ga po uzoru na denare Akvilejskih patrijarha Antonija II Pancijera i Ludovika de Taka iz prve polovine XV veka, kao i po uzoru na tadašnji mađarski novac njegovog sizerena kralja Matije Korvina.

To su sledeći novci:

I Vrsta kovana po uzoru na novac Ludovika de Taka

1. Varijanta

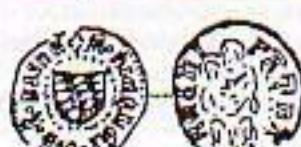
AV: Heraldički štit ukršten sa po tri reda tamnih i svetlih rombova.
Okolo natpis:

* M - RICIOLETI - D - G - R - BOSNU

RV: Bogorodica sa Hristom u desnom naručju.
Okolo natpis:

MATER - REGAT

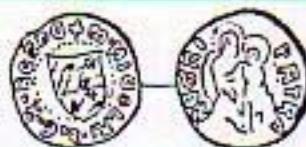
2. Varijanta

AV: Kao prethodni.
RV: Kao prethodni.
Okolo natpis:

MATER - REGAT

3. Varijanta

AV: Kao prethodni.

Okolo natpis:

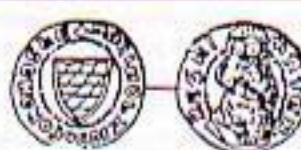
* R - RICIOLETI - D - G - R - BOSNU

RV: Kao prethodni.

Okolo natpis:

MATER - REGAT

4. Varijanta

AV: Kao prethodni.

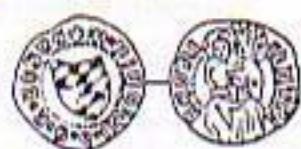
Okolo natpis:

* R - RICIOLETI - D - G - R - BOSNU

RV: Bogorodica sa Hristom u levom naručju.
Okolo natpis:

MATER - REGAT

5. Varijanta

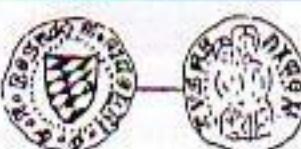
AV: Kao prethodni.

RV: Kao prethodni.

Okolo natpis:

MICHELI - IVUS R B

6. Varijanta

AV: Kao prethodni.

RV: Bogorodica sa Hristom u desnom naručju.

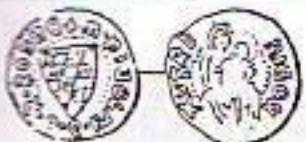
Okolo natpis:

MICHELI - IVUS R B

U Budimpeštanskom muzeju postoji denar ove varijante na kome se pored heraldičkog štita u polju na aversu novca nalazi i jedna petokraka zvezda.

7. Varijanta

AV: Kao prethodni.

Okolo natpis:

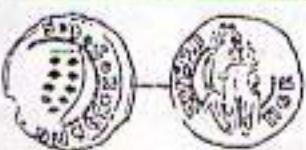
[R]I[DOL]B[VS] • D • G • R • BOSNA

RV: Bogorodica sa Hristom u levom naručju.

Okolo natpis:

(D)OL - AVS R B

8. Varljanta

AV: Kao prethodni.

Okolo natpis:

***RI[DOL]B[VS] • R[B] + • BOSNA .**

RV: Bogorodica sa Hristom u desnom naručju.

Okolo natpis:

VIRGO + MI - ETIO (R) OLI (L)

II Vrsta kovana po uzoru na novac Antonija II Pancijera de Portogruara

1. Varljanta

AV: Heraldički štit na čijem gornjem kvadratnom delu su četiri kvadratična u

obliku gredice, koja ide od gornjeg levog do donjeg desnog ugla, ispod toga crta, a u polukružnom donjem delu štita zvezda.

Okolo natpis:

*** RI - IOHANNES • D • G • R • BOSNA**

RV: Orao sa raširenim krilima i kandžama na nogama, glave okrenute na levo.

Okolo natpis:

*** RI[DOL] * AV * SRB * ICOLI ***

III Vrsta kovana po uzoru na novac mađarskog kralja Matije Korvina

1. Varljanta

AV: Heraldički štit (državni grb Mađarske) sa grbovima Mađarske, Dalmacije, Erdelja i Bohemije i malim centralnim štitom sa gavrančićem - grb Korvina.

Okolo natpis:

FIDEI THB IL • VNG HILLI • SR

RV: Bogorodica sa Hristom u desnom naručju

Okolo natpis:

PIR • BOS - VIRGBRIE .

U muzeju u Budimpešti postoji denar ove vrste sa natpisom na reversu:

PIR • BOS - VIRGIBRIE .

Na izuzetnu retkost novca Nikole Iločkog ukazuje još 1875. godine u svom delu „Opis jugoslovenskih novaca“ prof. Sima Ljubić. Njemu su tada bile poznate samo dve varijante denara kovanih po uzoru na novac Ludovika de Taka.

Međutim, u kapitalnom delu Ivana Rendela „Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien“ štampanom u Gracu 1959. godine, pored ovih komada obrađeno je još 6 varijanti iste vrste denara, kao i dve potpuno nove vrste denara kralja Nikole Iločkog.

U masi onovremenskog srebrnog novca, koji se često pronađe na terenima Vojvodine, severne Srbije (Mačva sa Beogradom) i susedne Slavonije i Bosne, mogla bi se pojaviti i neka nova nepoznata varijanta, ili možda čak i nova vrsta novca Nikole Iločkog, poslednjeg kralja naše srednjovekovne istorije. Zato preporučujemo: oprezno zavirite u obe strane svakog bezvrednog „Mađarića“ koji Vam se ponudi, možda baš Vi budete taj srećnik da pronađete retki i skup novčić Nikole Iločkog. ■

Prvi srpski numizmatičar?

Prilikom proslave 40-godišnjice Srpskog numizmatičkog društva, u 3. broju »dinara« (iz novembra 1996. godine), objavili smo kratak istorijat razvoja numizmatike u Srbiji. Tu smo, između ostalog, pomenuli i prve čuvene Srbe za koje se pouzdano zna da su se u 18. veku bavili numizmatikom. Ne samo njenim ozbiljnijim proučavanjem zbog istorijskog značaja — kao npr. Jovan Rajić (1726–1801), nego i sistematskim numizmatičkim kolecionarstvom — mitropolit Stefan Stratimirović (1757–1836) i vladika, istoričar i pesnik Lukijan Mušicki (1777–1837).

Da li je pre njih bilo numizmatičara među Srbima nije nam za sada poznato, ali su nam poznata imena brojnih numizmatičara iz prve polovine 19. veka (v. »dinar« br. 3, str. 10), uključujući osnivače naše najveće numizmatičke zbirke, one koja pripada Narodnom muzeju, Jovana Steriju Popovića i Janka Šafarika.

Janko Šafarik se, da podsetimo, prilikom objavljuvanja svojih „Opisanja stari srpski novaci“, pored muzejske zbirke, koristio sa još 19 privatnih numizmatičkih kolekcija

iz Beograda, Šapca, Negotina i Požarevca. Njegov naučni rad na području numizmatike započeo je 1843. godine, pet godina pre rođenja Ljube Kovačevića (1848–1918). Kovačević jeste neosporno bio jedan od najznačajnijih naših numizmatičara između dva svetska rata, ali nikako ne „prvi srpski numizmatičar“, kako se to ponekad navodi.

Numizmatika na aukcijama SFK

Od maja 2001. do marta 2002. godine, Srpski filatelički klub održao je svojih prvi pet aukcija, od kojih su I, II i IV bile značajne takođe i za numizmatičare. U bogatu ponudi tzv. nefilateličkog materijala, najatraktivniji su bili oni lotovi pomenutih aukcija koji su sadržavali papirni novac i hartije od vrednosti – akcije i obveznice. SFK aukcije, čiji ugled među našim kolecionarima sve veće raste, značajne su i zbog svojih veoma bogatih ponuda istorijskih dokumentata, dinastijskih i drugih fotografija, razglednica i literature iz mnogih oblasti. Pored bogato ilustrisanih itampnih kataloga, sve aukcije SFK možete pratiti i preko interneta – adresa je: www.aukcija-sfk.co.yu.

Aleksandar BRŽIĆ i Vukije PJEVČEVIĆ

Jedna dosad neodređena punca na dukatima Austro-Ugarske monarhije

Ovaj tekst je dosledan prevod članka nedavno objavljenog u časopisu money trend, na nemačkom jeziku.

Zahvaljujemo se na dozvoli uredništva ovog časopisa za objavljivanje u „dinaru“.

Iako ovo nije do sada bio potpuno nepoznat fenomen, ipak je punciranje Austro-Ugarskih dukata počelo da se intenzivnije istražuje tek u poslednjih par godina. Jedan od primarnih razloga je da je tek u vreme nastanka Bečkog „Repertorijuma“ (Bernhard Prokisch / Hubert Emmerig / Michaela Heintz / Michaela Zavadil / Susanna Heinz: Repertorium zur neu-zeitlichen Münzprägung Europas. Band XVIII: Südosteuropa = Veröffentlichungen des Instituts für Numismatik Wien, Band 5, Wien 1999) postalo potpuno jasno da o ovoj oblasti malteno ništa nije bilo publikovano. Čak i vrsni eksperți kao Mandić, Mihajlović i drugi, nisu do sada bili u stanju da pruže dublji uvid u ovu oblast. To se svakako prenelo i na kolekcionare: osim nekoliko specijalista, velika većina kolezionera Jugoslavije, Balkana i Austrije, jednostavno nije znala šta da radi sa ovom serijom. Nas je ovde primarno zainteresovalo izučavanje odnosa dveju država jugoistočne Evrope, naime Austro-Ugarske i Jugoslavije. Takođe nas je zaintrigirala i činjenica da se ovi puncirani dukati vrlo retko ali ipak doista redovno pojavljuju, zašto niko nije imao adekvatno objašnjenje (posebno uvezši u obzir veliku količinu dukata koji se koriste kao nakit u istočnoj Srbiji, Slavoniji, Hercegovini i drugde na Balkanu).

Od svih poznatih punci, samo je punca „mac“ češće registrovana u prodajnim listama i na aukcijama, pre svega u Beču i Cirihi (vidi članke: A. Bržić, Jugoslawische Gegenstempel auf jugoslawischen, österreichischen und anderen Goldmünzen, Geldgesch. Nachr. 35, 2000, 197-198 i „dinar“ 15, Okt. 2000, 30-32). Registracija po pojedinačnim kancelarijama (po prvom zakonu iz 1922. bilo je utvrđeno da će biti 12 kancelarija, po zakonu iz 1929. je broj povećan na 21) za punciranje još nije izvršena. Ovo je prilično teško zato što se brojevi kancelarija vide samo kod dobro očuvanih primeraka i to tek od uvećanja od oko 40 puta.... Ona se najčešće vidi na novokovanim dukatima sa godinom „1915“. Zbog toga su ove dve oblasti (punciranje i nova kovanja Austro-Ugarskih dukata) neodvojivo vezane jedna za drugu. U listu money trend (9/2001) izrašao je u međuvremenu jedan članak koji vrlo iscrpljeno informiše o oblasti novih kovanja (W. Hahn, Die Österreichischen Dukaten als Handelsgoldmünzen, Alt- und Neuprägungen („1915“), mrt (money trend) 9/2001: 56-59). (Punce na jugoslovenskim dukatima su u međuvremenu dobro publikovane i zbog toga ih nećemo ovde dublje obradivati. Po potrebi treba kontaktovati Mandićev standardni katalog, a i članke ranije objavljene u časopisu „dinar“).

Nasuprot tome, punca „dvoglavi orao“ koja je predmet ovog članka je samo nekoliko puta bila pomenuta i to bez potpune atribucije. Ova punca je i mnogo ređa nego sve druge punce povezane na bilo koji način sa Jugoslavijom. U poslednjih trideset godina je na tržištu ponudeno samo dvanaest primeraka dukata sa ovom puncicom! (Punca „mac“ u stvari nije tako česta: mi pretpostavljamo da ne po-

stoji više od nekoliko stotina sačuvanih primeraka). Ovde sledi lista pojava koje smo uspeli da trasiramo:

1 Dukat	1911	ODL.	Rauch, Beč
1 Dukat	1912	ODL.	Rauch, Beč
4 Dukaten	1907	VD., probušen	Privatni posed, Beč
4 Dukaten	1911	VD./ODL.	SBV, Cirihi
4 Dukaten	1911	VD.	Rauch, Beč
4 Dukaten	1911	ODL.	Rauch, Beč
4 Dukaten	1913	ODL.	Dorotheum, Beč
4 Dukaten	1914	VD./ODL.	SBV, Cirihi
4 Dukaten	1914	VD./ODL.	SBV, Cirihi
4 Dukaten	1914	VD./ODL.	Elsen, Brisel
4 Dukaten	1914	VD./ODL.	Peus/Varna, Budimpešta

Prva namsa poznata pojava ove punce datira iz 1984. poslednja iz 2001. godine. Svi namsa poznati primerci su u osrednjem stanju, mada je samo jedan probušen. Rasejanost porekla ovih novčića (Austrija, Nemačka, Belgija, Švajcarska) je u našim očima dokaz da se ne radi o modernoj fantaziji nego o pravom produktu iz tadašnjeg vremena. Ipak, na kraju krajeva, na pitanje zašto se ove punce ne pojavljuju u ranijim katalozima, ne može biti potpuno adekvatno odgovoren. Iako smo se trudili da obradimo skoro sve relevantne kataloge i prodajne liste, još uvek ne možemo biti sigurni da se ova punca nije ranije pojavljivala. Ipak možemo da pretpostavimo da period od pre 1965. godine zaista teško dolazi u obzir; SFRI je tek negde oko te godine počela da „izvozi“ radnike u zapadnu Evropu tako da su dukati počeli da se pojavljuju tek posle ovog vremena. U tri slučaja smo putem provenijencije ovo videli i dokazano. Kao ilustraciju dajemo ovde najbolju fotografiju koju smo uspeli da napravimo sa mikroskopom sa uvećanjem od 60 puta (slika 1).

Slika 1: Punca „dvoglavi orao“ na 4 dukata 1914.

Pod nešto promjenjenim osvetljenjem dobili smo jednu još bolju fotografiju (slika 2).

Slika 2: Ista punca pod drugim osvetljenjem

Kao što se iz priloženog može videti, ova punca ima formu špicastog štita sa ovalnim stranama. Ona je veličine oko 2,5x1,5 mm i, iako izgleda kao profesionalni rad, nema mnogo detalja u dizajnu osim broja „I“ levo gore. Da li su detalji nestali u cirkulaciji ili i nisu ni postojali na punci, ne možemo da kažemo jer, nažalost, nemamo nijedan jedini primerak sačuvan u savršenom stanju. Osim jednog jedinog izuzetka, sve punce su uvek na istom mestu: na 4 dukata uvek desno dole, pored biste Franje Josifa I. Ovo stoji u potpunoj suprotnosti sa puncom „mač“ koja je skoro uvek pozicionirana levo dole pored biste (ovo je bio slučaj u većim kancelarijama, kao Beograd i Zagreb; u drugima, na primer Sarajevo, je izgleda bilo malih izuzetaka.). Na 1 dukatu su punci uvek ispod glave, u sredini, manje ili više. U slučaju da se na ovom mestu pojave na 4 dukata, ovo se mora posebno objasniti, što smo u jednom slučaju i bili primuđeni (vidi dalji tekst).

Primarno i glavno pitanje je naravno ko, kada, gde i zašto je puncirao Austro-Ugarske dukate sa ovom puncom? Naći odgovore na ova pitanja se ispostavilo puno teže nego što smo to u početku prepostavili. Iako još uvek nismo sasvim sigurni zašto je punciranje vršeno, imamo utisak da znamo ko, kada i gde je to uradio...

Prvo pitanje je kada je punciranje izvršeno. Dukati koje smo vidieli imaju svi datume između 1907. i 1914, pri čemu je udeo 1914. upadljivo visok. To znači da se mora raditi o periodu prvog svetskog rata ili neposredno posle. Zašto to smemo da tvrdimo? Odmah posle tog perioda počeli su na Balkanu nazime da cirkuliraju u većim količinama novokovani dukati sa godinom 1915 (vidi članak W. Hahn-a u Money Trend-u 9/2001). Isto tako, punca „mač“ je već 1922. godine propisana uredbom ministarstva (Naredba III Br. 1253/922. od 27. 02.1922, Ministar Dr. L. Marković). Ova punca je ponovo potvrđena po Zakonu Br. 4388 od 28.08.1929, Ministar Dr. Drinković; oba zakona su objavljena u Službenom listu) tako da se nameće zaključak da dukati sa puncom koju ispitujemo moraju biti iz perioda 1915-1921. godine. Ali još uvek onda ostaje veliko pitanje: da li je ova punca uopšte jugoslovenska?

Većina trgovaca koji su videli ovu puncu smatrali su da je jugoslovenskog porekla. Ovo je bilo bazirano na činjenici da je Jugoslavija i u drugim slučajevima puncirala dukate, a ne na nekom osobitom poznavanju ove problematike. (Na kraju se ispostavilo da je osećaj u ovom slučaju bio „pravilan“). Dalje smo tražili pomoći u Bečkoj Kancelariji za Dragocene Metale i Punciranje ali ovde nam niko nije mogao pomoći, osim izjave da ovo sigurno ne može biti Austro-Ugarska punca jer je punciranje dukata u monarhiji bilo zabranjeno i ovi zakoni su se vrlo striktno sprovodili. Isto tako nismo ništa uspeli da nađemo ni u knjigama koje se bave ovom problematikom (Ing. V. Reitzner, Alt-Wien-Lexicon für Österreichische und Süd-deutsche Kunst und Kunstgewerbe, Selbstverlag, Wien 1952, W. Neuwirth, Wiener Gold- und Silberschmiede und ihre Punzen 1867-1922, Selbstverlag, Wien 1976) i koje su u slučaju većine država zaista vrlo iscrne. Tako nam na kraju nije ništa drugo preostalo nego da „priorimo“ na heraldiku i istražimo ikonografiju savremenih prikaza dvoglavog orla.

Opet polazeći od hipoteze da se rešenje mora naći na Balkanu kao glavnom prodajnom području ovih dukata, počeli smo da sistematski eliminisemo jedan po jedan grb Balkanskih država iz toga vremena. Kao što se to češće dešava u poslednje vreme, pomogao nam je internet: na njemu smo u leksikonu Ch. Siemer-a (svi grbovi imaju njegovo autorsko pravo!) (<http://www.christian-siemer.de/wappenlexikon.htm>) našli veliku količinu grbova koji su za nas bili relevantni. Evo kako je ovaj proces na kraju doveo do rešenja:

Austro-Ugarska i Austrija

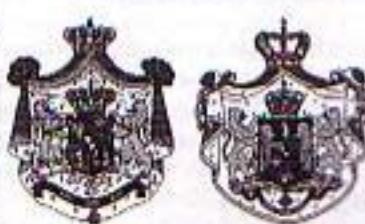
Lako se vidi da ovo ne može biti grb u pitanju: ne samo da krila nisu skoro potpuno raširena nego je i kruna različita; isto tako je u vremenu koje mi pretpostavljamo grb Austrije već imao jednoglavo a ne dvoglavog orla. Godinama kasnije je ponovo promenjen u dvoglavog orla, ali tada bez krune. Takođe ostaje činjenica da bi u ovom slučaju punciranje bilo protivzakonito.

Mađarska

Mađarska nema orla u grbu tako da ne dolazi nikako u obzir. Imaće, interesantno je pomenuti, da nasuprot Austrijskim dukatima, Mađarski dukati ne igraju nikakvu ulogu na Balkanu. Ovo je vrlo začudujuće, ali možda se može objasniti činjenicom da su mađarska dukatska kovanja iz vremena Franje Josifa I uopšteno rečeno izuzetno retka.

Rumunija

Ranija varijanta (levo) nema orla, kasnija ima samo jednoglavo ali njegova krila dosta odgovaraju punci jer su potpuno spuštena nadole.

Bugarska

Jugoslavija potpuno ne odgovara jer je grb sasvim drugačiji; takođe se u Jugoslovenske puncice „kruna“ dobro dokumentovane i poznate na snimku (Tardy, Les poinçons de garantie internationaux pour l'or, le platine et le palladium, Paris, 1996, Ed. 13., p. 53; H. Schlumberger, Goldmünzen Europas von 1800 bis heute, München 1997, Ausg. 7, S.26E).

Albanija

Ima malo sličnosti sa kasnijom varijantom grba, ali to je sve. Albanaki grb nikada nije bio krunisan, umesto krune je bila korišćena Skenderbegova kapa.

Crna Gora

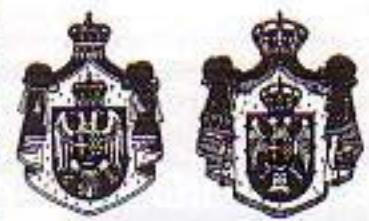
Ovde je isto vidljivo da to ne može biti. Osim toga, punciranje je vrlo neverovatno u periodu 1919-1921, zbog tadašnjeg gradanskog rata.

Srbija

Ovo već počinje da liči na nešto... Ikonografski analizirano: krila jasno vise nadole, orao ima dve glave, ništa u kandžama (kao recimo kod Austro-Ugarske i Crne Gore), repna pera su obimna a i kruna skoro odgovara. Sredina grba, nažalost, ne odgovara nikako...

Jugoslavija

Na kraju krajeva, ovo je rešenje: RANA varijanta grba Kraljevine Srbije, Hrvatske i Slovenaca se skoro potpuno slaže sa puncicom. Ne samo krone, nego i kandže nego u ovom slučaju i sredina odgovara. Sa mukom, ali ipak, mogu se u sredini nazreti elementi dva štita i u svakom slučaju dve velike zvezde (koja je u stvari zvezda upotrebljena u gr-

bu Slovenije...). Ova varijanta grba je već bila druga po redu i u upotrebi 1919-1921. Sledeća, treća varijanta je lako izmenjena i ima tri zvezde u slovenačkom grbu. Ova treća varijanta je i ostala u upotrebi do kraja monarhije u Jugoslaviji. Nasuprot toga, u prvoj varijanti, koja se verovatno zbog već tada zastarelog predloga ipak pojavljuje na kovanom novcu iz 1920. godine, Slovenija je bila predstavljena punim grbom. No taj tip grba nije heraldički bio podoban niti uobičajen: jedan orao ponovo na dvoglavom orlu bi bilo malo previše ponavljanja. Zbog loga su sa ovog orla samo uzeli elementi koji su na kraju i na konačnom grbu ostali.

Na ovaj način, a i ako ponovno uzmememo u obzir datume dukata sa ovom puncicom, smatramo da je dovoljno postignuta argumentacija za atribuciju ove puncice: Kraljevina SHS, i to dosta tačno između 1919. i 1921. godine. U ovo vreme još nije bilo nove zakonske regulacije punciranja i trgovine zlatom i zlatnim predmetima, tako da mi pretpostavljamo da je ova punci ili punca prelaznog tipa ili predlog za stalnu puncu koji nije usvojen (kao što je poznato, stalno punca je od 1922. godine „mač“). Broj „1“ na ovoj punci verovatno ukazuje na to da je ovo punciranje izvršeno samo u Beogradu i to, zbog prilične retkosti ovih dukata, vrlo verovatno jedno veoma kratko vreme. Možda se jednostavno radilo o manjoj grupi dukata koji su se od pre rata zatekli u nekom Ministarstvu ili kancelariji...

Jednoj zaista neverovatnoj slučajnosti možemo da zahvalimo primerak od 4 dukata 1907. koji pored ove puncice ima još i veoma retku uvoznu puncu Kraljevine Srbije, koja se upotrebljavala od 1882. godine (Tardy pp. 276f; vrlo retka punca a posebno na dukatima: do sada samo jedan poznat primerak...). Pošto je na ovom primerku punci Kraljevine Srbije već bila utisнутa desno dole, ovo je jedini slučaj u kom je punca „dvoglav orao“ u sredini ispod biste, a NE desno dole. Verovatno je i ovo bio deo probnih aktivnosti, ali još je verovatnije da su službenici zaduženi ovim pitanjima smatrali da se ova punci ne može više upotrebljavati jer Kraljevina Srbija više nije postojala. Bilo kako bilo, ovaj izuzetan primerak je jedan od interesantnijih spomeničkih aktivnosti na polju dragocenih metala na Balkanu ovog vremena.

Na kraju, važno je još jednom primenuti da dukati sa godinom 1915. i sa ovom puncicom „dvoglav orao“ do sada nisu poznati. Ovo se dobro slaže sa hipotezom da zbog rata, originalni dukati sa godinom 1915. skoro i nisu cirkulisali na Balkanu u vremenu 1919-1921. Kasnija nova kovanja sa godinom 1915. počinju da se pojavljuju tek od oko 1922. godine (nova kovanja u Bečeju počinju u vrlo malim količinama tek posle Prvog svetskog rata...), a tada je već punca „mač“ bila zakonski propisana. Slodno tome je maltene neverovatno da će se punca „dvoglav orao“ ikad i pojaviti na dukatima sa godinom 1915. bilo na originalima bilo na novim kovanjima.

Na kraju bismo želeli da se zahvalimo gospodinu R. Mandiću na pomoći oko diskusije nekoliko hipoteza. Gospodin prof. Dura Paunić (Univerzitet Novi Sad) nam je puno pomogao našavši obskurne referenčne zakona iz vremena SHS u tadašnjim službenim novinama.

Slika 3: Uvozna punca Kraljevine Srbije iz 1882. godine

Kovani novac dinastije Obrenović

(Iz zbirke Muzeja rudničko-takovskog kraja)

Ugravirana godina na novcu ne mora da bude i stvarna godina njegovog nastanka. Takav je slučaj sa gotovo čitavom emisijom iz 1879. godine. Izuzetak je zlatnik od 20 dinara. Dok je on zaista iskovan 1879. godine, svi ostali su, i pored istog dатuma koji nose, nastali tokom 1880. godine. Ovo je ujedno prvi zlatnik iskovan u novovekovnoj Srbiji. Dok je u zemljama Latinske monetarne unije, koju je Srbija sledila, emisija zlatnika određivana slobodnije, kod nas je konačnu odluku o broju iskovanih apoena donosila Narodna skupština. Međutim, političke odluke je često teško pretočiti u stvarnost. Tako je planirano da se 1879. godine pusti u opticaj 5 miliona dinara u zlatu, u apoenu od 20 dinara, što je značilo da se moralo iskovati 250.000 dvadesetodinarki. Umesto toga, ostvareno je samo 20% planirane emisije i konačno je ugledalo svetlost dana 50.000 apoena, odnosno milion dinara u zlatu.

Kovanje prvog srpskog novovekovnog zlatnika je povereno Francuzima koji su isporučili i pločice za ovaj novac. Dvadesetodinarka iz 1879. godine je, dakle, nastala u pariskoj kovnici i težila je 6,45 grama. Apoen se sastojao iz 90% zlata i 10% bakra, što je odgovaralo finoci od 900 promila. Finoča zlata se može izazvati i u karatima, a njih je u ovom novčiću 21,6. Na aversu se nalazi portret kneza Milana sa natpisom: MILAN M. OBRENOVIĆ IV. KNJAZ SRPSKI. Na reversu, koji je simetričan aversu, stoji oznaka vrednosti - 20 dinara, godina izdania - 1879. i venac od lоворовог i hrastovog lišća sa srpskom krunom na vrhu. Na obodu je natpis: BOG ĆUVA SRBIJU. Autor (graver) ovog apoena je, kao i u slučaju čitave emisije iz 1879. godine, Ernest Paulin Tasset.

Dvadesetodinarka je puštena u opticaj 16. decembra 1879. godine iz čega, zvanično, nikada nije povučena.

Zlatan novac je interesantan, ne samo numizmatičarima. Po pravilu je vredniji od nakita, jer se pravi od višekaratnog zlata. Obično vlada pogrešno uverenje da su vreme nastanka novca i njegov sastav odlučujući prilikom formiranja numizmatičke vrednosti. Iako se i ovo uzima u obzir, presudan je tiraž, odnosno broj sačuvanih primeraka određenog apoena. Događa se da je običan bakrenjak skuplji od zlatnika, jer se o njemu posebno kada bi izšao iz optičaja, malo vodilo računa, dok se zlatnik, uglavnom „za ne daj bože“ čuvao i prenosi s kolena na koleno. Tako dvadesetodinarka iz 1879. godine, očigledno u solidnom procentu sačuvana i pored malog tiraža na numizmatičkom tržištu dostiže visoku cenu, dok vrlo oštećeni primerci, koji samim tim i ne spadaju u numizmatiku, vrede koliko i materijal.

Puštanjem emisije novca iz 1879. godine u opticaj, Srbija je bila pokrivena dovoljnom količinom, posebno sitnih apoena. Nedostatak se osećao u krupnijem novcu, pa su veće transakcije obavljane u stranim valutama. Ovi praznini će delimično otkloniti emisija zlatnika iz 1882. godine. Njihov nastanak je imao i političke motive jer je Srbija, 22. februara te godine, proglašena za kraljevinu. Emisija novca iz 1882. godine je iskovana na osnovu Zakona o srpskim novcima od 10. decembra 1878. godine. Time je dostignuto planiranih 10 miliona dinara u zlatu, mada u nešto drugačijoj apoenskoj strukturi od predvidene.

Zlatnik od 10 dinara iz 1882. godine iskovani je u bečkoj kovnici novca u 300 hiljada primeraka. Težak je 3,23 grama, a sastoji se iz 90% zlata i 10% bakra. Finoča zlata je 21,6 karata ili 900 promila. (Preko ovog broja možete utvrditi finoču vašeg zlatnog nakita). Na novcu se, po pravilu, ne nalazi oznaka čistoće zlata kao kod nakita gde stoji utisnut promil finoča. Tako npr. broj 333 označava zlato od 8 karata, 585 od 14 karata, 750 od 18 karata, 917 od 22 karata i 1000 označava čisto zlato, odnosno

24 karata). Na aversu je portret kralja Milana sa natpisom: „MILAN I KRALJ SRBIJE“. Revers ovog zlatnika je asimetričan u odnosu na avers i na sebi ima oznaku vrednosti (10 dinara), godinu izdania (1882) i venac od lavorovog i hrastovog lišća sa srpskom krunom na vrhu. Zbog malog prostora na naznačenom obodu nema natpisa. Autor (graver) ovog apoena, koji se u opticaju nalazio od 1882. godine i nije zvanično povučen, bio je Anton Šarf. Apoen od 10 dinara iz 1882. godine je dosta prisutan na numizmatičkom tržištu, što se odražava na njegovu današnju vrednost.

Ranije smo imali priliku da vidimo kake su bile cene nekih osnovnih životnih namirnica pre jednog veka, kao i iznos ondašnjih nadnica. Pogledajmo sada kako su se kretale cene stamnenog prostora u nekim gradovima Srbije: u Gornjem Milanovcu kirija za sobu ili manji stan se plaćala oko 10 dinara, u Nišu se mogao iznajmiti stan za 25-50 dinara. Beograd je bio daleko skuplji jer se za dobar stan, npr. na Vračaru, moralo izdvojiti mesečno između 170 i 230 dinara. Manja kuća se u istom delu Beograda mogla kupiti za 10 do 15 hiljada dinara. Knez Mihailova ulica je 1897. godine još uvek imala slobodnih placeva, ali je cena građevinskog zemljišta od 35 do 50 dinara za kvadratni metar bila pristupačna samo najelitnijim beogradskim trgovcima.

Tajnom konvencijom iz 1881. godine Srbija je nad sobom i formalno priznala austrougarsko pokroviteljstvo. Srpski souverenitet je posebno doveden u pitanje četvrtom tačkom ove konvencije koja je obavezivala našu vladu da, bez prethodnog sporazuma sa Austrougarskom, ne stupa u pregovore i ne zaključuje ugovore ni sa

štovremeno drugom državom. Šta je kneza Milana novčić na ovakav potec? Svakako je jedno od mrežki bilo blagodano držanje novog zlatnog cara Aleksandra III prema srpskom pitanju. Međutim, presudna je bila podrška Austro-Ugarske po pitanju proglašenja kraljevine, uz uslov da Srbija potpiše Tajnu konvenciju. I zaista, 22. februara 1882. godine, Srbija je proglašena za kraljevinu, a car Franjo Josip je bio prvi vladar koji je Miljanu čestitao kraljevsko dostojanstvo.

Kralj Milan je želeo da se njegov novi status prikaže i na novcu. Tim povodom je nastala emisija zlatnog novca iz 1882. godine. Istovremeno, sa apoenum od 10 dinara, pušten je u opticaj i zlatnik od 20 dinara. Za njegovu izradu se pobrinula bečka kovnica novca koja je iskovala 300.000 dvadesetodinarski. Apoen je težak 6,45 grama, a sastoji se iz 90% zlata i 10% bakra. Finča je odgovarala prethodnim zlatnicima i iznosila je 21,6 karata ili 900 prorina. Na aversu apoena je Milanov portret sa natpisom: „MILAN I KRALJ SRBIJE“. Na reversu je oznaka vrednosti (20 dinara), godina izdanja (1882) i venac od lоворовог i hrastovог lišća sa srpskom krunom na vrhu. Na obodu je natpis: „BOG ČUVA SRBIJU“. Autor (graver) ovog zlatnika je bio Anton Šarf. Pušten je u opticaj 1882. godine i, zvanično, nikada nije povučen iz opticaja. Ovaj zlatnik je u velikom broju sačuvan do danas, što je uslovilo njegovu sasvim pristupačnu cenu na numizmatičkom tržištu.

Pre jednog veka se za 20 dinara moralo raditi desetak dana. Sa teško zaradenim novcem, muškarcima sa balkanskih prostora oduvek je bio cilj doći u posed najmanje dve, nimalo jeftine stvari: dobrog oružja i zgodne žene. Oružje se moglo nahraviti po relativno povoljnoj ceni. To se posebno odnosi na duge puške starije proizvodnje koje su se mogle nabaviti za 35 do 70 dinara. Austro-Ugarski revolver, kao ondašnji modni hit, bio je već statusni simbol, o čemu svedoči njegova cena od 80 do 120 dinara.

Srbija je 1883. godine među prvim državama u svetu otpočela sa upotrebljom nikla prilikom kovanja novca. Tokom XX veka ovaj metal će uglavnom zamjeniti bakar i srebro i predstavljati osnovni materijal za izradu kovanog novca širom sveta. Koliko je Srbija, u ovom pogledu, bila ispred većine evropskih zemalja, svedoče sledeći podaci: Nemačka je započela sa upotrebljom nikla 1874. godine, Bugarska 1888. godine, Austro-Ugarska 1892. godine, Grčka 1893. godine, Italija 1894., Rumunija 1900., Francuska 1903., Crna Gora 1906. godine itd.

Tokom 1883. i 1884. godine iskovani su, u dva navrata, apoeni od 5, 10 i 20 para. Iako je emisija novca iz 1883. godine nastala u Beču, a druga iz 1884. godine u Birminghamu, apoeni su, osim različite oznake kovnice, identični, pa ih stoga predstavljamo paralelno. Kovanje obe emisije je izvršeno na osnovu Zakona o kovanju sitnog novca od nikla, objavljenog 22. januara 1883. godine i Zakona o zamjeni bakarnog novca novcima od nikla, od 29. juna 1884. godine.

Sada ćemo iznjeti osnovne podatke o najsitnjem novčiću iz ovih emisija, apoenu od 5 para. U bečkoj varijanti, 1883. godine iskovano je 4 miliona primeraka. Naredne 1884. godine iskovano je, ali u Birminghamu još 3 miliona petoparaca. Bio je težak 3 grama, a sastojao se od 25% nikla i 75% bakra. Na aversu je grb Kraljevine Srbije. Na reversu je oznaka vrednosti (5 para) godina izdanja (1883/1884) i kružni natpis: KRALJEVINA SRBIJA. Graver ovog apoena je nepoznat. Pošto na sebi nije imao nikakvih dinastičkih oznaka, preživeo je dolazak Karađorđevića na vlast 1903. godine i ostao u opticaju veoma dugo, sve do 30. novembra 1932. godine.

Solidan tiraž i bečke i birmingemske varijante uslovio je da se ovaj apoen, iako miniaturan, u dobrom procentu sačuva do današnjih dana. Međutim, vreme koje je ovaj novčić proveo u opticaju učinilo je da se na numizmatičkom tržištu vrlo retko mogu pronaći dobro očuvani primerci. S jedne strane veliki broj sačuvanih i sa druge, među njima, veoma mali broj kvalitetnih primeraka, uslovlili su ogromne razlike u ceni ovog apoena.

Emisijama kovanog novca iz 1883. i 1884. godine započeo je proces zamene bakarnog novca apoenima od nikla. On će biti okončan tek 1898. godine, kada su iz optike povučeni svi bakarni novčići iz Mihailovog i Milanovog vremena. Srebreni i zlatni opticajni novac ostao je i dalje aktuelan i kovači se i posle ujedinjenja, u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji.

Tokom 1883. i 1884. godine iskovano je 3.200.000 dinara u apoenu od 5, 10 i 20 para. Od te sume 1.150.000 dinara je pretečeno u novčić od 10 para. On je, poput petoparca, iskovan najpre 1883. godine u Beču u 5.000.000 primeraka, a zatim, 1884. godine u Birminghamu u 6.500.000 primeraka. Što se tiče izgleda ovog apoena, isti je kod obe varijante, a jedina uočljiva razlika je u oznaci kovnice. Dok na novčićima nastalim u Beču ne postoje obeležja, na birmingemske varijante je utisnuto slovo (H) koje označava kovnicu Ralph Heaton & Sons Limited. Apoen je težak 4 grama, a sastoji se iz 25% nikla i 75% bakra. Na aversu se nalazi grb Kraljevine Srbije. Na reversu je oznaka vrednosti (10 para), godina izdanja (1883/1884) i kružni natpis: KRALJEVINA SRBIJA. Novčić od 10 para je veoma dugo ostao u opticaju, sve do 30. novembra 1932. godine.

Privredni razvoj i povećanje investicija i državnih potreba u poslednjoj četvrtini XIX veka omogućili su stvaranje Privilegovane narodne banke Kraljevine Srbije, 1884. godine. Time su stvoreni uslovi da se nakon bezuspelnog pokušaja 1876. godine ponovo proba sa izdavanjem papirnih novčanica. I zaista, 1884. godine emitovana je novčanica od 100 dinara čija je izrada bila naručena u Belgiji. Međutim, njenom pojavom je samo potvrđena sumnjičava srpska narav. Načem čoveku, navlknutom na metalni novac, nikako nije islo u glavu da jedno parče papira može zameniti pola kilograma srebra ili 32 grama zlata. Scene ispred šaltera Privilegovane narodne banke odredile su sudbinu ove banknote. Gradani su primljene papirne stodinarke samo prenosili do drugog šaltera gde se vršila njihova zamena za zlatnike, tek tada smatrajući da su podigli novac po koji su došli. Tako je ova novčanica cirkulisala samo unutar bančine zgrade. Istu sudbinu je doživela i novčanica od 50 dinara, izdata na redne 1885. godine. Poverenje naših ljudi stećeno je tek banknotom od 10 dinara iz iste godine. Bila je to prva papirna novčanica u Srbiji koja je uspela da izade iz banke, zahvaljujući pre svega njenoj maloj nominalni, koja za mnoge nije bila vredna čekanja ispred šaltera za zamenu.

Obrenovići su tokom svoje vladavine iskivali 26 različitih metalnih, opticajnih monet. Od tog broja 16 pripada vremenu kralja Milana Obrenovića. Za Srbiju je period njegove vladavine značio dalju afirmaciju evropskog pristupa privrednom razvoju zemlje, započetu još u Mihailovo vreme. Time se može objasniti povećana potreba za novcem na koju su vlaže u Milanovom periodu odgovorile, ne samo uvećanjem količine kovanog novca u opticaju, već i uvođenjem u platni promet Srbije i papirnih banknota.

Prateći kronološki i nominalno, prevenčno metalni novac nastao u vremenu dinastije Obrenović, nalazimo na posled-

ili apoena iskovan u periodu vladavine kralja Milana. U pitanju je novčić od 20 para koji se poput apoena od 5 i 10 para iako iskovanog pogleda, nastao tokom 1883. i 1884. godine u dve različite evropske kovnici. Najpre je u Beču 1883. godine iskovan 2,5 miliona komada, a naredne 1884. godine u Württemberskoj kovnici je nastalo još 5 miliona primeraka ovog novca. Apoen od 20 para iz 1883./84. godine je težak 6 grama i sastoji se iz 25% nikla i 75% bakra. Na aversu se nalazi grb Kraljevine Srbije a na reversu je oznaka vrednosti (20 para), godina izdanja (1883/1884) i polukružni natpis: KRALJEVINA SRBIJA. Poslednji Milanov metalni novac je bio u opticaju gotovo po-veka, sve do 1932. godine.

U vreme kada je ovaj apoen izšao iz upotrebe, njegova vrednost je bila minimalna. Usled toga je samo deo novca iz emisija nastalih 1883. i 1884. godine zamjenjen za nove pare. Značajna količina novca iz tog vremena je ostala u narodu i malo je, čak i danas starijih srpskih domaćinstava u kojima se mogu pronaći primerci ovog apoena. Duga upotreba učinila je, međutim, da se vrlo retko nalazi na dobro očuvane primerke. Najčešći su talizani i oštećeni komadi, dok su primerci iz I i II klase retki.

Iako tipičan vladar absolutističkih manira, kralj Milan Obrenović (1868-1889) nije bio čovek opijen sopstvenom veličinom, koji za svoje postojanje i vladavinu vezuje opstanak čitave nacije. Povukavši se sa vlasti 1889. godine, u trenutku kada se to od njega nije očekivalo, ne samo da je iznenadio svoje pristalice, već je i protivnike naterao da razmišljaju o sopstvenom moralu. Kralj Milan očigledno nije patio od sindroma nezamenljivosti, iščekujući da će kasnije pobolevati mnogi naši vlastodrinci, posebno u posmrtnarhističnom periodu.

U vreme poslednjeg Obrenovića, kralja Aleksandra (1889-1903) pojavila su se u opticaju još dva novčića, mada je bilo pokusaja za još nekoliko. Najpre su 1890. godine izšla dva, verovatno probna apoena od 1 i 2 dinara. U pitanju je nekoliko primeraka ovog novca koji je, po nekim informacijama, iskovan za poznatog kolekcion-

nara Ferarija, inače velikog prijatelja Srbije. On je svoju numizmatičku zbirku za veštano našoj zemlji, i među mnogim raritetima u njoj, našao se po jedan primerak dinara i dvodinarke iz 1890. godine. Komad od 2 dinara se u prošlosti veku nekoliko puta pojavljivao na svetskim numizmatičkim aukcijama, dok se dinar, koliko je danas poznato, nije ni jednom pojavio. Mogućnost da je kovanje ovih apoena ponovljeno naredne 1891. godine je i pored nekih nagoveštaja izuzetno mala, jer primerci sa ovom godinom izdanja do danas nisu viđeni.

Od planiranih emisija novca 1894. i 1895. godine sačuvani su u Beču kalupi za 1 i 2 dinara iz 1894. godine i 50 para i 5 dinara iz 1895. godine. Međutim, koliko je danas poznato, pomoću njih se nije pojavio nijedan probni primerak ovih apoena.

Konačno ju 1897. godine nastala emisija novca koja je dala rezultate. Zakonom o zamjeni bakarnog novca srebrnjacima novog kova iz 1890. godine i njegovom dopunom iz 1897. godine, iskovanici su u Beču apoeni od 1 i 2 dinara koji su se te i naredne godine pojavili u opticaju. Dinar iz 1897. godine je iskovan u 4.000.536 primeraka. Apoen je težak 5 grama, a sastoji se iz 83,6% srebra i 16,5% bakra, što odgovara finoci od 835 promila. Na aversu ovog srebrnjaka se nalazi portret kralja Aleksandra sa kružnim natpisom: ALEKSANDAR I KRALJ SRBIJE. Na reversu je oznaka vrednosti (1 dinar), godina izdanja (1897) i venac od lоворovog i hrastovog lišća sa srpskom krunom na vrhu. Autor (graver) ovog apoena, koji se u opticaju nalazio od 1897. do 1904. godine bio je Anton Šarf.

Danas se dinar iz 1897. godine može svrstati u red najsačuvanijih novčića nastalih

ih u periodu Obrenovića. Presudnu ulogu u tome je imao obiman tiraž tiraža koga je, i pred sistematskog pretapanja nakon dolaska Karadordevića na vlast, ostalo dovoljno primeraka dostupnih svakom numizmatičaru. Osim toga, kratkoča vremena provedenog u opticaju uticala je na izuzetno dobru prosečnu očuvanost čitave serije.

Kralj Aleksandar je poslednji predstavnik znamenite dinastije Obrenović čiji je lik bio otisnut na srpskom novcu. Ako je Miloševa mudrost dovela ovu porodicu na čelo Srbije, Aleksandrova nesnažljivost i neodgovornost su je ugasio. Pregazio je mladi kralj nevidljivu granicu narodnog strpljenja, načetog još u vreme vladavine njegovog oca Milana. Nije, međutim, Aleksandar ni prvi ni poslednji vladar koji će zbog odsustva mere nestati, kako sa političke tako i sa životne scene.

Na samom kraju puta, tokom koga smo predstavili kovani novac nastao u periodu vladavine Obrenovića, nailazimo na dvodinarke iz 1897. godine. Iskovanica u Beču u 1.000.060 primeraka, teška je 10 grama, a sastoji se iz 83,5% srebra i 16,5% bakra, što odgovara finoci od 835 promila. Pad u oči neuobičajeni broj iskovanih apoena od 1 i 2 dinara iz te godine. Minimalno povećanje tiraža je usledilo iz sledećih razloga. Za celu emisiju je utrošeno 25050 kg srebra i 4950 kg bakra. Prilikom kovanja ovih apoena, a usled dozvoljenog odstupanja u težini svakog novčića od 0,01% usledelo se oko 3 kg materijala, koji je utrošen za kovanje dodatnih 536 apoena od 1 dinara i 60 apoena od 2 dinara. Na aversu dvodinarke se nalazi portret kralja Aleksandra sa kružnim natpisom: ALEKSANDAR I KRALJ SRBIJE. Na reversu je oznaka vrednosti (2 dinara), godina izdanja (1897) i venac od lavorovog i hrastovog lišća sa srpskom krunom na vrhu. Poslednji novčić iz perioda Obrenovića bio je u opticaju od 1897. do 1904. godine.

Na numizmatičkom tržištu se može pronaći veliki broj dvodinarke iz 1897. godine. Bitno je napomenuti da je čitava emisija novca iz 1897. godine usled kratkoče vremena provedenog u opticaju, izuzetno visokog stepena očuvanosti.

Jugoslavija (1929-2002)

Prema informacijama gosp. Milorada Đurišića (vidi „dinar“ br. 1, str. 15), reč JUGOSLAVIA prvi je upotrebio Matija Ban 1835. godine. Kralj Aleksandar I Karadordević odlučio je 3. oktobra 1929. godine da dotadašnja Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca promeni ime u Kraljevinu Jugoslaviju.

Republika Jugoslavija proglašena je 29. novembra 1943. a nakon njenog raspada, Srbija i Crna Gora osnovale su 27. aprila 1992. godine Saveznu Republiku Jugoslaviju. Predlog da se ovo ime ukine dat je na sastanku rukovodstva SRS, Srbije i Crne Gore sa predstavnikom Evropske Unije, Ksavijarom Solanom, 14. marta 2002. go-

dine, kada je sugerisano da se dosadašnja SR Jugoslavija nazove imenom SRBIJA I CRNA GORA.

U ovoj državi nalaziće se u prometu dve vrste novca - DINAR u Srbiji i EVRO u Crnoj Gori. Prema izjavi gosp. Mladana Dinkice, dosadašnjeg guvernera NBH, neće se u bliskoj budućnosti menjati postojeci novac, ni papirni ni metalni, bez obzira na promenu imena države.

CENE METALNOG I PAPIRNOG NOVCA SRBIJE, CRNE GORE I JUGOSLAVIJE
postignute na sastancima SND (cene su date u evrima — €)

I. METALNI NOVAC SRBIJE (1868 – 1943)

1 para

1868 (Tir=7,5 mil, bronza, t=1g, Ø=15 mm) 5 8 15 25

2 para

1904 (Tir=12,5 mil, Cu, t=2g, Ø=20 mm) 0,5 1 2,5 8

5 para

1868 (Tir=7,4 mil, bronza, t=5g, Ø=25 mm) 5 25 50 150

1868 (180\$) 25 75 150 400

1879 (Tir=6 mil, bronza, t=5g, Ø=25 mm) 5 30 60 160

1883 (Tir=4 mil, Ni, t=5g, Ø=17 mm) 1 5 15 75

1884 (Tir=3 mil, Ni, t=5g, Ø=17 mm) 1 4 13 60

1904 (Tir=8 mil, Ni, t=5g, Ø=17 mm) 0,5 2,5 5 25

1912 (Tir=10 mil, Ni, t=5g, Ø=17 mm) 0,5 0,5 1,5 5

1917 (Tir=5 mil, Ni, t=5g, Ø=17 mm) 2,5 4 8 15

10 para

1886 (Tir=6,6 mil, bronza, t=5g, Ø=25 mm) 8 30 75 165

1868 (180\$) 15 50 100 300

1879 (Tir=9 mil, bronza, t=5g, Ø=25 mm) 8 35 60 175

1883 (Tir=5 mil, Ni, t=4g, Ø=20 mm) 2,5 5 25 100

1884 (Tir=6,5 mil, Ni, t=4g, Ø=20 mm) 2,5 4 20 75

1912 (Tir=7,7 mil, Ni, t=4g, Ø=20 mm) 0,5 1,5 5 5

1917 (Tir=5 mil, Ni, t=4g, Ø=20 mm) 5 10 15 30

20 para

1883 (Tir=2,5 mil, Ni, t=6g, Ø=22 mm) 2,5 8 30 90

1884 (Tir=5 mil, Ni, t=4g, Ø=22 mm) 1,5 5 20 80

1912 (Tir=5,65 mil, Ni, t=4g, Ø=22 mm) 1 2,5 10 10

1917 (Tir=5 mil, Ni, t=4g, Ø=22 mm) 4 8 10 20

50 para

1875 (Tir=2 mil, Ag. 835, t=2,5g, Ø=18 mm) 5 15 50 100

1879 (Tir=0,6 mil, Ag. 835, t=2,5g, Ø=18 mm) 2,5 10 100 250

1904 (Tir=1,4 mil, Ag. 835, t=2,5g, Ø=18 mm) 2,5 5 15 50

1912 (Tir=0,8 mil, Ag. 835, t=2,5g, Ø=18 mm) 2,5 5 15 40

1915 (Tir=1,2 mil, Ag. 835, t=2,5g, Ø=18 mm) 0,5 1 2,5 5

1915 (Tir=1,86 mil, bez potpisa) 1,5 2,5 5 8

1942 (Tir=20 mil, Zn, t=2g, Ø=18 mm) 1 2,5 5 5

1 dinar

1875 (Tir=3 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=23 mm) 10 25 60 125

1979 (Tir=0,8 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=23 mm) 2,5 8 100 300

1897 (Tir=4 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=23 mm) 1 2,5 5 10

1904 (Tir=2,4 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=23 mm) 2,5 5 10 25

1912 (Tir=8 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=23 mm) 1,5 2,5 8 10

1915 (Tir=10,7 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=23 mm) 1 2 3 5

1915 (Tir=2,3 mil, bez potpisa) 2,5 5 8 15

1942 (Tir=50 mil, Zn t=3g, Ø=23 mm) 0,5 1 2,5 5

2 dinara

1875 (Tir: 1 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=27 mm) 50 100 150 400

1879 (Tir: 0,75 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=27 mm) 5 25 125 600

1897 (Tir: 1 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=27 mm) 2,5 5 10 25

1904 (Tir: 1,15 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=27 mm) 4 8 25 75

1912 (Tir: 0,8 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=27 mm) 2,5 48 8 20

1915 (Tir: 4,17 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=27 mm) 1,5 7,5 5 8

1915 (Tir: 0,83 mil, bez potpisa)	5	10	18	30
1942 (Tir: 40 mil, Zb, t=4g, Ø=22 mm)	0,5	1	2,5	5
5 dinara				
1879 (Tir: 0,2 mil, Ag. 900, t=25g, Ø=37 mm)	15	160	175	500
1904 (Tir: 0,2 mil, Ag. 900, t=25g, Ø=37 mm)	15	50	150	400
1904 (varijanta: Bog Srbiju čuva)	125	200	500	1.250
10 dinara				
1882 (Tir: 0,3 mil, Au. 900, t=3,22g, Ø=19 mm)	50	75	100	150
1943 (Tir: 50 mil, Zn, t=6g, Ø=26 mm)	0,5	1	2,5	5
20 dinara				
1879 (Tir: 50.000 mil, Au. 900, t=6,45g, Ø=21 mm)	125	150	200	400
1882 (Tir: 0,3 mil, Au. 900, t=6,45g, Ø=21 mm)	90	125	150	200
1882 (Tir: 0,3 mil, Au. 900, t=6,45g, Ø=19 mm)	600	750	1.000	1.500

II. METALNI NOVAC CRNE GORE (1906 – 1914)

1 para

1906 (Tir=0,2 mil, bronza, t=1,66g, Ø=17 mm)	15	30	40	60
1913 (Tir=0,1 mil, bronza, t=1,66g, Ø=17 mm)	25	40	75	100
1914 (Tir=0,2 mil, bronza, t=1,66g, Ø=17 mm)	15	30	40	60

2 pare

1906 (Tir=0,6 mil, bronza, t=3,33g, Ø=19 mm)	2,5	5	10	15
1908 (Tir=0,25 mil, bronza, t=3,33g, Ø=19 mm)	5	10	15	40
1913 (Tir=0,5 mil, bronza, t=3,33g, Ø=19 mm)	2,5	5	10	15
1914 (Tir=0,45 mil, bronza, t=3,33g, Ø=19 mm)	2,5	5	10	15

10 para

1906 (Tir=0,75 mil, bronza, t=3g, Ø=19 mm)	1	2,5	5	8
1908 (Tir=0,25 mil, bronza, t=3g, Ø=19 mm)	2,5	5	8	10
1913 (Tir=0,2 mil, bronza, t=3g, Ø=19 mm)	2,5	5	10	15
1914 (Tir=0,8 mil, bronza, t=3g, Ø=19 mm)	1	2,5	5	8

20 para

1906 (Tir=0,6 mil, Ni, t=4g, Ø=21 mm)	1	2,5	5	8
1908 (Tir=0,4 mil, Ni, t=4g, Ø=21 mm)	1,5	4	8	10
1913 (Tir=0,2 mil, Ni, t=4g, Ø=21 mm)	2,5	5	10	15
1914 (Tir=0,8 mil, Ni, t=4g, Ø=21 mm)	1	2	3	5

1 perper

1909 (Tir=0,5 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=23 mm)	5	8	13	25
1912 (Tir=0,5 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=23 mm)	4	6	10	15
1914 (Tir=0,5 mil, Ag. 835, t=5g, Ø=23 mm)	3	5	8	13

2 perpera

1910 (Tir=0,3 mil, Ag. 835, t=10g, Ø=27 mm)	6	10	15	30
1914 (Tir=0,3 mil, Ag. 835, t=10g, Ø=27 mm)	5	8	13	23

5 perpera

1909 (Tir=60.000, Ag. 900, t=24g, Ø=36 mm)	60	100	150	300
1912 (Tir=60.000, Ag. 900, t=24g, Ø=36 mm)	60	75	110	150
1914 (Tir=60.000, Ag. 900, t=24g, Ø=36 mm)	90	125	175	250

10 perpera

1910 Knjaževina (Tir=40.000, Au. 900, t=3,38g, Ø=19 mm)	110	140	175	225
1910 Kraljevina (Tir=35.000, Au. 900, t=3,38g, Ø=19 mm)	110	140	175	225

20 perpera

1910 Knjaževina (Tir=30.000, Au. 900, t=6,77g, Ø=21 mm)	175	225	300	425
1910 Kraljevina (Tir=30.000, Au. 900, t=6,77g, Ø=21 mm)	175	225	300	425

100 perpera

1910 Knjaževina (Tir=500, Au. 900, t=33,87g, Ø=37 mm)	3.000	4.000	5.000	7.500
1910 Kraljevina (Tir=300, Au. 900, t=33,87g, Ø=37 mm)	3.250	4.250	6.000	8.000

III. METALNI NOVAC JUGOSLAVIJE (1920 – 1938)

5 para

1920 (Tir=3,8 mil, Zn, t=2,6g, Ø=18,8) 2,5 5 10 15

10 para

1920 (Tir=59 mil, Zn, t=3,1g, Ø=20,8) 1 2,5 5

25 para

1920 (Tir=48 mil, Ni-Cu, t=5,7g, Ø=24) 1 2,5 5

1938 (Tir=40 mil, Cu, t=2,5g, Ø=20) 0,5 1,5 3

50 para

1925 (Tir=49,5 mil, Ni-Cu, t=2,5g, Ø=18) 1 2,5 5 10

1938 (Tir=100 mil, Cu, t=2g, Ø=18) 0,5 1,5 5

1 dinar

1925 (Tir=74,5 mil, Ni-Cu, t=5g, Ø=23) 1 2,5 8

1938 (Tir=100 mil, Cu, t=3,5g, Ø=21) 0,5 1,5 5

2 dinara

1925 (Tir=54,5 mil, Ni-Cu, t=10g, Ø=27) 2,5 8 15

1938 (Tir=75 mil, Cu, t=5g, Ø=24,5) 1 2,5 5

1938 „mala kruna“ 1 2,5 5 15

10 dinara

1931 (Tir=23 mil, Ag .500, t=7g, Ø=25) 1 2,5 5 10

1938 (Tir=25 mil, Ni, t=5g, Ø=23) 0,5 1 2

20 dinara

1925 (Tir=1 mil, Au .900, t=6,45g, Ø=21) 65 75 65 100

1931 (Tir=12,5 mil, Ag .500, t=14g, Ø=31) 2,5 5 10 15

1938 (Tir=15 mil, Ag .750, t=9g, Ø=27) 1 1,5 2 3

50 dinara

1932 (Tir=11 mil, Ag .7500, t=22g, Ø=36) 13 20 40 75

1938 (Tir=10 mil, Ag .750, t=15g, Ø=31) 1,5 2,5 4 5

1 dukat

1931 (Tir=0,2 mil, Au .986, t=3,49g, Ø=19,75) 45 50 60 75

1932 (Tir=70.000, Au .986, t=3,49g, Ø=19,75) 50 60 70 85

1933 (Tir=40.000, Au .986, t=3,49g, Ø=19,75) 100 125 175 250

1934 (Tir=2.400, Au .986, t=3,49g, Ø=19,75) 400 600 750 1.100

4 dukata

1931 (Tir=25.000, Au .986, t=13,96g, Ø=39,5) 225 275 400 600

1932 (Tir=10.000, Au .986, t=13,96g, Ø=39,5) 250 325 475 750

1933 (Tir=2.000, Au .986, t=13,96g, Ø=39,5) 750 1.000 1.500 2.500

V. PAPIRNI NOVAC SRBIJE (1876–1917 | 1941–1943)

1 dinar

1876 (svetlo plava, 100x62) 25 100 200

5 dinara

1876 (svetlo plava, 120x80) 50 175 300

1916 (svetlo plava, 115x68) 10 50 100

1917 (svetlo plava, 115x68) 10 50 100

10 dinara

1876 (svetlo plava, 131x96) 75 250 450

1885 (svetlo plava, 131x96) 400 750 R

1887 (svetlo plava, 140x95) 50 150 250

1893 (svetlo plava, 139x84) 15 40 75

1941 (zelena, 115x60) 1,5 5 15

100 perpera

1912 (tamno braon, 180x115)	600	1.000	R
1914 (narandžasta i žuta, 155x107)	600	1.000	R
1914 (sivo plava, 155x107)	20	40	100
1917 (plava i siva, 157x118)	15	35	75

25 para

1921 (plavo-zelena, 79x51)	1	2,5	8
----------------------------------	---	-----	---

0,50 dinara / 2 krune

1919 (crveno-žuta, 76x46)	1	2,5	8
---------------------------------	---	-----	---

0,50 dinara

1919 (crveno-žuta, 76x46)	1	2,5	8
---------------------------------	---	-----	---

1 dinar; 1 dinar/4 krune

1919 (crveno-žuta, 93x60)	2,5	5	10
---------------------------------	-----	---	----

5 dinara / 20 kruna

1919 (ljubičasta, 100x64)	4	8	15
---------------------------------	---	---	----

10 dinara/40 kruna

1919 (tamno plava, 142x73)	5	10	40
----------------------------------	---	----	----

10 dinara

1920 (plava, 142x81)	15	75	175
----------------------------	----	----	-----

1926 (crvena i žuta, 115x68)	10	20	100
------------------------------------	----	----	-----

1929 (crvena i žuta, 115x68)	25	100	250
------------------------------------	----	-----	-----

1939 (zelena, 115x60)	1,5	5	15
-----------------------------	-----	---	----

20 dinara/80 kruna

1919 (bledo zelena, 140x82)	8	15	60
-----------------------------------	---	----	----

1936 (žuta i braon, 125x70)	1	2,5	5
-----------------------------------	---	-----	---

50 dinara

1931 (braon i zelena, 134x78)	1	4	8
-------------------------------------	---	---	---

100 dinara/400 kruna

1919 (ljubičasta, 163x99)	50	150	400
---------------------------------	----	-----	-----

100 dinara

1920 (svetlo plava, 156x88)	10	50	100
-----------------------------------	----	----	-----

1929 (svetlo plava, 156x88)	1,5	2,5	5
-----------------------------------	-----	-----	---

1934 (pretežno plava, 157x89)	10	15	40
-------------------------------------	----	----	----

500 dinara

1935 (pretežno zelena, 169x100)	2,5	15	30
---------------------------------------	-----	----	----

1.000 dinara/4.000 kruna

1919 (ljubičasta, 163x99)	400	900	R
---------------------------------	-----	-----	---

1.000 dinara

1920 (pretežno žuta, 182x108)	75	175	325
-------------------------------------	----	-----	-----

1920 (bez rozete)	350	750	R
-------------------------	-----	-----	---

1931 (braon i plava, 181x112)	1,5	2,5	5
-------------------------------------	-----	-----	---

1936 (pretežno ljubičasta, 182x113)	15	75	150
---	----	----	-----

10.000 dinara

1936 (svetlo zelena, 202x115)	175	400	750
-------------------------------------	-----	-----	-----

Čaršijski i poreski groš u Srbiji u XIX veku

USrbiji je sve do sedamdesetih godina XIX veka glavno sredstvo plaćanja bio turski bekam novčić grlič. Za vreme Karađorđa (1804-1813), knjaza Miloša Obrenovića (1815-1839; 1858-1860), knjaza Aleksandra Karađorđevića (1842-1858) i knjaza Mihajla Obrenovića (1859-1862; 1860-1868) u opticaju su bile 43 vrste stranog novca - zlatnog, srebrnog i bakarnog. Od zlatnog novca u opticaju su bili austrijski, francuski, holandski i papski zlatnici (10 vrsta), zatim turski zlatnici mahmudija, nuspā i altiuk, zatim portugalski i španski zlatnici (dukati). Od srebrnog novca (28 vrsta) bilo je: 14 vrsta austrijskih talira - talir orla, kralja - zatim forinta od 100 krajčara, ruska rublja, evancik i raznog turskog srebrnog novca: urubija, juzluk, ičiluk, bešlik, dokšanlik, stoparac i dubrovačka pulja. Od bakarnog novca bilo je najviše turskog. Zbog toga su ljudi u Srbiji, zbog ovog novčanog haosa imali mnogobrojne teškoće, preračunavajući cene robe ili stupajući u bilo kakve novčane odnose sa stranicima. U ovakvom mnoštvu raznoraznog novca bilo je neophodno preduzimanje mera monetarnog značaja. Za vreme Prvog srpskog ustanka 1804-1813. godine srpske ustanice vlasti zabranile su unošenje u zemlju papirnog novca iz Rusije i Austrije, ali i iznošenje iz zemlje većih količina zlatnog i srebrnog novca (osim po specijalnom odobrenju Sovjeta), jer je ovaj novac morao da služi za važne vojne nabavke u inostranstvu. Osim toga, u tlim teškim vremenima, zlatnici se nisu smeli nositi oko vrata kao ukas. Ali ako je neki domaćin htio da mu čerka nosi takav derdan od dukata, morao je isto toliko zlata predati državnoj blagajni.

Tajek mesec posle vladavine Miloša Obrenovića u proleće 1815. godine postote Drugi srpski ustank. Turci su usred međa na veličinu počeli primjenjivati pregovaranje sa ustanicima. Srbija je tada u unutarnju autonomiju u pokrovu Turske, a ona će biti i četvrtogostoljetna ustanovom ferdinandsma iz 1830. i 1833. godine. Tako je od 1833. godine Srbija postala vazalna Kneževina u okvirima Turčke plemstva, a turski novaci grlič bilo je zvanično sredstvo plaćanja.

Usled opadanja turske ekonomike i vojne moći, raspadala je i vrednost grliča. Tako su na primer 1833. godine 7 grliča vredela 1 dukat, a krajem XIX veka u jedan dukat bilo je 80 grliča. Knjaz Miloš Obrenović je preporučio trgovcima da za prodatu stoku ili robu traže austrijski novac, umesto turskog.

Groš je imao dva kursa - poreski, zvezdan po kom je prekupljan porez i - čaršijski, koji je uveden posle 1833. godine. Slike godine su, na Đurđevdan i Mitrovdan, određivani kunevi novci, tako zvano „teteni“. Prilikom skupljanja poteza, groš je imao manju vrednost od onog koliko je bio u opticaju tada u Srbiji. Ovo se brzo proširilo na celu zemlju i bilo je veoma važno pri plaćanju dažbine Turcima. U turskom fermanu kojim je predviđeno da se godišnje plaća 2,5 miliona groša, nije bilo naznačeno da posoji poreski i čaršijski groš. Tako je u periodu od 1833. do 1839. knjaz Miloš, plaćajući Turcima godišnje dažbine jeftinijim groševima, uštedeo preko 7 miliona groša. ■

U čarobnom svetu sve neizbežnijeg INTERNETA, od utorka, 5. marta 2002. godine, pojavila se nova web-sajt adresa: <http://www.snd.org.yu>. Na toj se adresi nalazi prezentacija SRPSKOG NUMIZMATIČKOG DRUŠTVA, koja je još uvek u izgradnji. Na ovom mestu, u veoma kratkom vremenu, vi ćete moći da saznamete najnovija obaveštenja Društva, da pregledate stručnu biblioteku SND-a, da pročitate najnoviji broj našeg

časopisa, itd. Tu će vam takođe biti omogućeno da licitirate na našoj predstojećoj Aukciji, jer će kompletan katalog aukcije biti na našim internet stranicama.

Predviđeno je da prezentacija bude višejezična: na srpskom, engleskom, nemackom, italijanskom i španskom jeziku.

Ratko MANDIĆ

novi novac Evrope

Prvog dana ove godine, u dvanaest zemalja Evropske monetarne unije, prestao je da važi dotadašnji nacionalni novac tih zemalja. Istovremeno je pušten u promet jedinstveni novi novac Evrope, a koji je zamjenio sledeće monete koje su od 1. januara 2001. godine postale prošlost: austrijski šiling, belgijski franak, finska marka, francuski franak, grčka drahma, holandski gulden, irska funta, italijanska lira, luksemburški franak, nemačka marka, portugalski eskuđo i španjska pezeta. Pored ovih 12 zemalja, evro su takođe počele da izdaju još tri zemlje - Monako, San Marino i Vatikan. U nekim drugim delovima Evrope, i to baš na području naše zemlje - na Kosovu i u Crnoj Gori - evro je takođe postao „zakonsko“ sredstvo plaćanja, ali se tu ne izdaje, nego se uvozi iz drugih evro zemalja.

Izdato je 8 raznih metalnih apoena ovog novca - apoeni od 1, 2, 5, 10, 20 i 50 centa, te 1 i 2 evra, kao i 7 banknota, u nominalnoj vrednosti od 5, 10, 20, 50, 100, 200 i 500 evra. U ovih 12 zemalja Evropske monetarne unije izdato je ukupno 50 milijardi primeraka metalnog novca i 14,5 milijardi primeraka evro novčanica, a čija je ukupna vrednost 664 milijarde evra.

Metalni novac je jedinstvenog izgleda na jednoj strani, s tim što je ta strana i zvanično proglašena reversom. Na apoenima od 1, 2 i 5 centa stavljene su naglasak na mesto Evrope u svetu, dok je na 10, 20 i 50 centi predstavljena Unija kao zajednica naroda. Na apoenima od 1 i 2 evra prikazana je Evropa bez granica.

Aversi kovanog novca su različiti u zemljama Evrolenda, a idejni rešenja su različita u svim zemljama. Negde, na primer u Belgiji, svi su aversi isti, na njima je lik belgijskog kralja. Isto je slučaj sa Irskom, gde je na svim apoenima na aversu prikazana tradicionalna irska harfa. Kod drugih zemalja zastupljena je veća šarolikost motiva na aversima kovanica. Najatraktivniji je, po mom mišljenju, metalni evro novac Austrije, a nakon toga Italije i Grčke.

Napominjemo da, bez obzira na nacionalne razlike metalnih apoena, isti važe u svim zemljama ujedinjene Evrope. To znači da ćete za metalni evro iskovan u Grčkoj, moći da kupite sladoled u Beču, Parizu ili Rimu, isto kao i sa irskim, finskim i drugim evro kovanicama.

Kod novčanica, međutim, članicama Unije nije data sloboda nacionalnog dizajniranja ni aversa ni reversa, one su iste u svim evro zemljama. Na jednoj je strani prikazan most, kao simbol spajanja „različitih obala“ (u ovom slučaju nacija). Na drugoj su strani prikazani takođe razni arhitektonski motivi. Međutim, ni mostovi, a ni ostali prikazi iz oblasti arhitekture na ovim novčanicama, ne predstavljaju konkretnе objekte, nego se isključivo radi o simbolici. Bilo kako bilo, ne bi se baš moglo reći da su dizajni evro novčanica zadovoljili najosnovnije estetske norme, pa se zato teško može naći neko kome se te novčanice dopadaju, sem vrednosno.

O numizmatičko-kolekcionarskim aspektima evro izdanja, uključujući informacije o setovima novca i njihovim cenama, kao i o izдавanju prigodnih evra od plemenitih metala, biće svakako reći u narednim izdanjima našeg časopisa.

Prvog dana po puštanju u promet evra, novca Sjedinjenih Evropskih Država, isti je bio nešto slabiji od monete Sjedinjenih Američkih Država - Vrednost 1 US\$ bila je 1,16819 €. Istovremeno je bivša nemačka marka, moneta na koju smo bili toliko navikli, vredila oko pola evra, odnosno 1 € imao je vrednost od 1,956 DM. Nemačka marka, kao i ostale bivše monete evro zemalja, bile su paralelno u

opticaju sa evrom do 28. februara 2002. godine, nakon čega je evro postao jedina moneta do sada ujedinjene Evrope. Ova moneta, premda se jedinstveno piše kao „Euro“, različito se izgovara u raznim zemljama. Na engleskom se, na primer, izgovara kao „Juro“, u Nemačkoj još neobičnije - kao „ojro“, kod nas kao „evro“ itd. Na internetu, pored ostalog, postoje takođe i informacije o jezičkim formama mnogine za evre i cente, kao i niz drugih praktičnih informacija, uključujući „instant“ tablice za preračunavanje bivših moneta u sadašnji glavni novac Evrope.

Navedimo još i podatke o materijalu od kojeg su evra kovanice izradene, dok ćemo ostale tehničke karakteristike obraditi u sledećim našim javljanjima na ovu temu. Apoeni od 1, 2 i 5 centa iskovani su od čelika koji je bakarisan; apoeni od 10, 20 i 50 centi od legure poznate kao „skandinavsko zlato“ - Cu, Al, Zn i Sn - a 1 i 2 evra su u tzv. bikoloru: obod je izrađen od mesinga, a centralni deo od makmina - metala koji je presvućen legurom bakra i nikla.

Novac „Rajskog geta”

Nacistički logor - geto Terezin nalazio se pedesetak kilometara severozapadno od češke prestonice Praga. U periodu od novembra 1941., pa sve do 1945. godine, kroz ovaj tranzitni logor prošlo je preko 140.000 logoraša, dok je 34.000 tamo i umrlo od gladi, bolesti ili pak ubijeno od strane fašista. U tom logoru - getu cirkulisao je novac koji je bio samo jedna od farsi nacizma.

Kao i sam novac i Terezin je bio fašistička farsa. Nažalost, tu farsu je svet „progutao“, jer ni Crveni krst ni Vatikan nisu ništa učinili da svetu objave istinu, jer bi time navodno još više pogoršalo stanje Jevreja po logorima. Ako neko stoji u redu za gasnu komoru, a potom krematorijum, može li mu se dogoditi nešto gore?

Zašto novac u Terezinu? U tom gradiću koji je u to vreme imao četiri, pet hiljada stanovnika i 50.000 - 60.000 logoraša, umiralo se od gladi, epidemija, batinjanja, strešanja... Jevreji prethodno opljačkani do „gole kože“ za taj novac nisu mogli ništa da kupe jer i ako je bilo nečega po radnjama, Jevrejima su bile zabranjene kupovine. Propagandna mašinerija Gebelsa učinila je od Terezina „Rajski geto“ i onda ne čudi to što su Jevreji širom Evrope želali premeštaj u Terezin. Čak i oni koji su bili po drugim logorima, Terezin su gledali kao ispunjenje snova. Gestapo je za velike pare prodavao još nedepotovanim Jevrejima stanove u ovom gradiću.

Sam logor - geto je imao masu prodavnica, kafića, koncertnu dvoranu, banku, poštu... To je sve trajalo i funkcionalo dok ne prodru delegacije koje bi se „uverile“ u „pristojne“ uslove života u getu.

Istorijske zabeležile dizajnera novca Terezina, ali je zato nemačka vlast u Terezinu cinično zahtevala da se vodi kompletna evidencija o isplatama, štednim ulozima, bankarskim troškovima, jer je sve to moglo ostaviti utisak na posmatrače Crvenog krsta ili pak neku drugu delegaciju.

Emitovano je ukupno sedam novčanica različite nominale i to:

- 1 kruna plave boje, dim. 10x5 cm
- 2 kruna crvene boje, dim. 10,5x5,5 cm

- 5 kruna plavo-naranđaste boje, dim. 11,8x5,8 cm
- 10 kruna plave boje, dim. 12,5x6,5 cm
- 20 kruna zeleno-žute boje, dim. 13,5x7 cm
- 50 kruna tamno plave boje, dim. 14,8x7 cm
- 100 kruna smeđe-crvene boje, dim. 15x7,5 cm.

Datum emitovanja na svim novčanicama je isti: 1. januar 1943. godine. Hartija na kojoj je novac štampan kod svih apoena je žute boje a motivi na aversu i reversu, izuzev oznake nominalne, su identični. Tekst na svim novčanicama je ispisana na nemačkom jeziku.

Avers: Levo portret Mojsija sa tablicama u ruci. U donjem desnom uglu oznaka nominalne, a iznad nje Davidova zvezda. U sredini tekstualna oznaka nominalne: „Priznanica za...“ i tekst na nemačkom jeziku: „Ko ovu priznanicu falsifikuje ili na drugi način upotrebi biće najstrožije kažnjen“.

Revers: Velikim slovima ispisana nominalna, ispod nje datum emitovanja i potpis odgovornog lica. U potpisu svih novčanica je Jakob Edelstein sa funkcijom „Der alteste der Juden“, što bi u prevodu značilo „najstariji Jevrejin“. Radi se o licu koje je po nalogu nemačkih vlasti potpisalo navedene novčanice kao znak fiktivne vlasti u getu, a među Jevrejima je uživalo ugled.

Istorijske zabeležile i dolazak poslednje delegacije u Terezin 23. juna 1944. godine, tako da je poznat i sastav te delegacije u kojoj je bio švedski diplomata (Frants Hvoss), predstavnik danskog Crvenog krsta (Dr Juel Henningsen), kao i dva predstavnika nemačkog Crvenog krsta. Videli su ljudi kako kupuju robu i plaćaju je terezinskim novcem, kako sede za stolovima kafića na kojima su bili kolači sa šlagom. Nisu znali samo jedno: sva kupljena roba je morala biti vraćena po odlasku delegacije, a kolači u tacnama nisu smeli biti pojedeni. Nepridržavanje naredbe je značilo sigurnu smrt. Delegacija je dala pozitivan izveštaj, a po njenom odlasku ubrzano su krenuli transporti za „Istok“, jer se rat blžio kraju, kao i farsa sa terezinskim novcem i terezinskim getom. Tu i takve farse millioni Jevreja su platili sopstvenim životima.

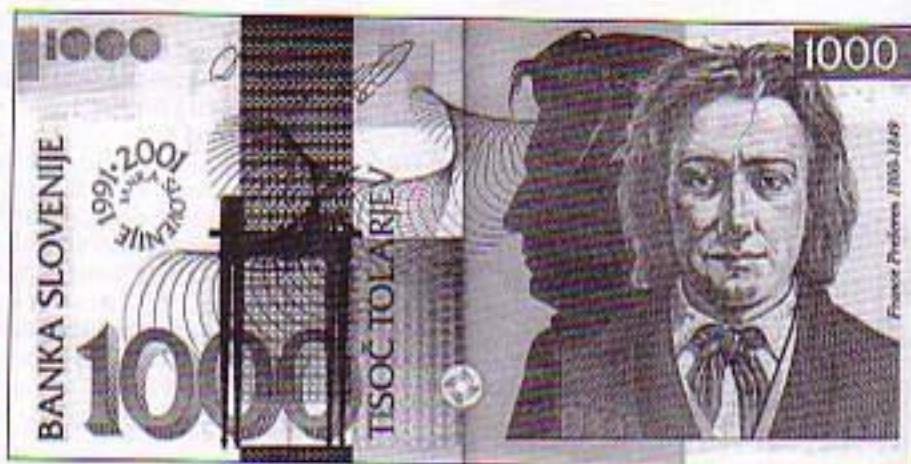
Zmago JELINČIČ

Jubilarni novac Slovenije

P
rošle godine je Banka Slovenije slavila jubilej povodom desete godišnjice izdavanja prvog novca u samostalnoj Sloveniji – tolara. U noći od sedmog na osmi oktobar 1991. godine je slovenačka, tada još skupština, usvojila novu valutu i osmog oktobra odmah u jutro, ove su se novčanice već pojavila u opticaju. U početku to su bili takozvani bonovi bez naznake imena valute, a kovanice se tada još nisu kovale. Kasnije su ovi bonovi bili uskcesivno zamjenjeni novčanicama, koje su još i danas u opticaju, a dodatno je iskovan još i metalni novac, u tolarima i u stotinama.

Kao član komisije Banke Slovenije za izdavanje jubilarnih kovanica, ja sam početkom prošle godine dao predlog da se ovaj, za slovenačku istoriju značajni datum, obeleži i na papirnom novcu. Predložio sam najjednostavniji način - da se na određenu količinu novčanica iz opticanja udari službeni žig, kojeg će odštampati firma koja je radila naše prve novčanice. To je Cetis d.d. iz Celja. Kod odabira firme koja će to izraditi, išlo se na simbolični čin, da to napravi ona ista firma koja je štampala prve slovenačke bonove. Ovaj predlog je usvojen na sednici komisije i predat na razmatranje Savetu slovenačke nacionalne banke. Savet Banke Slovenije ja na svojoj 229. sednici, dana 6. septembra 2001. godine usvojio zaključak da se povodom 10. godišnjice tolara izdaju prigodne novčanice. Količina je bila limitirana na 1000 banknota u nominalnoj vrednosti po 10.000 tolara, 5000 banknota u nominalnoj vrednosti po 1000 tolara i 10.000 banknota u nominalnoj vrednosti po 100 tolara. Odlučeno je bilo da na već izdatim novčanicama u štampariji Cetis d.d. doštampaju spomen znak „BANKA SLOVENIJE 1991–2001“ u zlatnoj boji. Pored toga je bilo odlučeno da te novčanice predstavljaju zakonsko sredstvo plaćanja, i da se određena količina, od sveukupno odštampane, pusti u opticaj.

Na Savetu banke odlučeno je da, za numizmatičke namene, Odelenje za gotovinsko poslovanje Banke Slovenije pripremi po hiljadu setova sve tri banknote, to znači od 100, 1000 i 10.000 tolara, koji će biti prezentovani u posebnoj mapi. Odlučeno je takođe da se te novčanice puste u prodaju po ceni koju će dogоворити i odlučiti komisija za određivanje cena produkata sa područja gotovinskog poslovanja. Dalje je odlučeno, da se preostale novčanice, dakle 4000 banknota u nominanoj vrednosti po 1000 tolara, i 9000 ban-

knota u nominalnoj vrednosti po 100 tolara, stave u opticaj preko deponentskih banaka.

Predsednik Saveta Banke Slovenije i guverner mr. Mitja Gaspari je 11. septembra 2001. godine potpisao zaključak o promeni glavnih obeležja novčanice od 10,000 tolara: da se osnovnom tekstu iz 1995. godine doda dodatna treća allinea – na levoj strani novčanice, u polju sa vodenim znakom. Tu će se u zlatnoj boji u spiralni odštampati: „BANKA SLOVENIJE 1991–2001”.

Kao drugi akt, guverner je istog dana potpisao i zaključak o puštanju novčanice od 10.000 tolara u opticaj. Takođe je potpisao zaključak o promeni glavnih obeležja novčanica od 1000, 500 i 100 tolara iz godina 1992, 1993, 2000. i 2001. godine, u zavisnosti od izdanja novčanice, u kojem se uvodi

promena kod obeležja novčanice od 1000 tolara i od 100 tolara, na isti način kao kod desetohiljadarke. Sledеći akt guvernera Banke Slovenije mr. Mitje Gasparija bila je odluka o puštanju u promet dve novčanice od 1000 i 100 tolara, koje se puštaju u opticaj zajedno sa desetohiljadarkom na dan 8. oktobra 2001. godine.

Danas su se sve ove novčanice već preselile u kolekcije numizmatičara i sada se izuzetno teško mogu naći. Cena svake od novčanica je kod stotice u desetorostručena, kod hiljadarke upetorostručena, a za desetohiljadarku mora se platiti otprilike dvostruko više.

»Govor« novca

Cotovo od samih početaka kovanja novca, stavljući svoj žig na pločicu metala, država se trudila da on izgleda što lepsi i privlačniji, simbolisujući na izvestan način ne samo vrednost metala nego i moć izdavača. Tokom vremena dolazilo je do promena u načinu prikazivanja predstava na novcu. Ove promene imaju svoje zakonitosti. Obično je do ovoga dolazilo usled političkih promena, tehnike kovanja, ali i usled promene shvatanja pojma lepo. Do promena u izgledu novca je dolazilo i usled dugogodišnjeg imitiranja neke osnovne vrste. Po pravilu je imitiran novac dobrog kvaliteta metalu i ekonomski jakih država.

Uantičko doba bile su rasprostranjene imitacije atinskih tetradrachmi, zlatnog statuta Aleksandra Makedonskog (336-323 g. pre n.e.), srebrni i zlatni novac Liziama (323-284. g. pre n.e.). Poznate su i mnogobrojne imitacije novca Tasosa od strane keltskih plemena naseljenih u Trakiji i Dakiji. Mnogobrojne su i imitacije rimske denare i aureusa.

Zahvaljujući ovakvim nastojanjima izdavača novca svi istraživači i istoričari tretiraju novac, između ostalog, i kao umetnički predmet - „spomenik umetnosti“. Osim što je interesantan zbog svojih stilskih osobina, nastalih kao odraz vremena u kojem je nastao, novac je dragocen, pre svega, zbog toga što su na njemu ovekovečeni mnogobrojni prikazi portreta vladara, figure bogova, svetaca i mitskih heroja, sakralnih i profanih građevina, kućnih predmeta, oružja i mnogobrojnih drugih predmeta. Baš zahvaljujući prikazima na novcu mi znamo kako su mnogi od ovih predmeta izgledali, obzirom da do danas nisu sačuvani. Osim svega napred navedenog kovani novac nam, zahvaljujući svome izgledu i izradi, daje sliku stepena nauke, političkog, religioznog stanja naroda jednog doba. Putem kovanica, kao predmeta male plastike možemo pratiti početak, procvat i pad nivoa umetnosti kao i razvitka pojedinih stilova u okviru nje.

Nije mi namera da pišem o umetničkim dometima antičkog novca koji ima svoje zakonitosti i razvojni luk. Namera je da ukažem na uzajamne veze umetnosti i novca posle pada Zapadnog rimskog carstva i pokušam da u kratkom crtama, prikažem taj put. U početnom periodu Srednjeg veka umetnost pokazuje dekadenciju, a to je naročito primetno na novcu. Kovanja takožvanih „varvarskih“ država koje su nastale na razvalinama Zapadno-rimskog imperija, u početku su imitacije novca Vizantije, vrlo često su uslovne i primitivne. Ovo je posledica niskog nivoa umetnosti svedene na šematisam, ali i slabog poznavanja, za njih, nove tehnike izrade novca.

U srednjem veku kovnici novca su svuda bili zlatari. Tako su franački monetar Abo i znameniti Eligije, koji je kasnije

kanoniziran kao pokrovitelj monetara, upravljali kovnicom novca u vreme Klotara II i Dagoberta I. Eligije je na jednom zlatniku Klotara II (639-651) na reversu, gde je prikazan krst, oko istog stavljen natpis „+ ELIGIV(s) MONETA(rius)“, dok je na aversu prikazano poprsje Klotara sa dijademom i natpisom „CLODOVEVS...“. U službi danskog kralja Nilsa (1104-1134) kao monetar radio je Anketil, zlatar iz Engleske.

Majstori koji su kovali novac Dubrovačke Republike takođe su bili zlatari. Zlatar Radoje, iz Dubrovnika, na molbu bosanskog bana Tvrtka uradio je kalupe sa kojim će se u Bosni kovati novac. I u Srbiju su dolazili mnogobrojni zlatari iz primorskih gradova da režu kalupe za izradu novca.

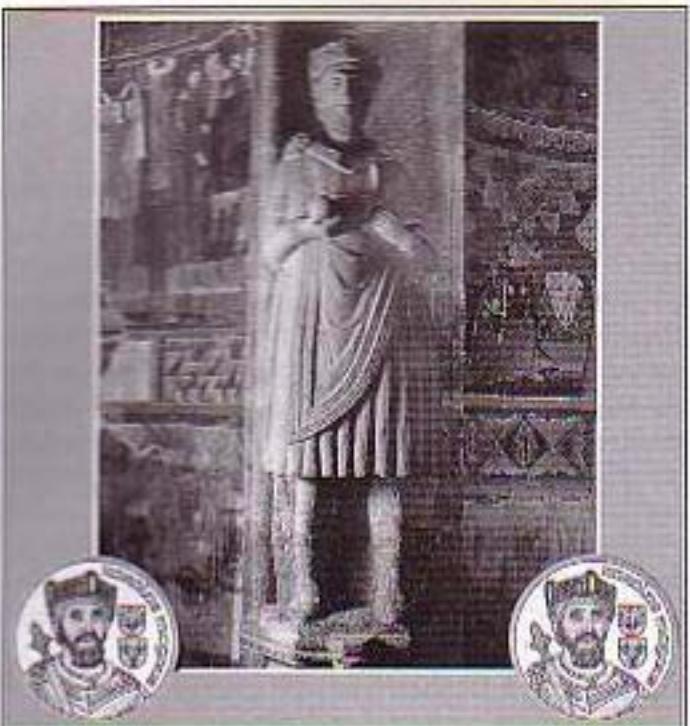
Koliko je rad monetara bio cenjen govore nam vitraži u pojedinim katedralama na kojima je prikazan njihov rad. Među scenama prikazanim na vratima katedrale u Modeni nalazi se prikaz rada na izradi novca, dok na frizu crkve Saint-il u Piatju nalazimo natpis „UDO MONETARIUS“.

Ipak, i pored svih nedostataka, u pogledu izrade i kvalitete predstava, novac ovog perioda došavši do nas, ima dragocenu ulogu u izučavanju umetnosti ranog srednjeg veka. Između ostalog ovaj novac nam omogućava da pratimo i koliki je bio uticaj Vizantije na te narode.

Krunisanje Karla Velikog za cara u Rimu i njegova težnja za obnovom rimskog sjaja i tradicije, lepo se odražava i na umetnost tog doba u tzv. „Karolinškom preporodu“. Naravno, ovo njegovo nastojanje odrazilo se i na izgled novca. Posle geometrijskog formalizma i ornamentalne umetnosti koja je dominirala kod Merovinga i Langobarda tokom V-VII veka, u optičaj se ponovo uvodi novac na kojem dominira lik vladara ovenčan lovovim vencom, kao na čuvenom Karlovom denaru. Na aversu ovog novca prikazan je lik Karla Velikog (742-814) dok je oko njega natpis „CAROLLUS IMP(erator) AVG(ustus)“. Na reversu je prikazan portal hrama sa četiri stuba koji podseća na rimske hramove, dok je okolo teksta „CHRISTIANA RELIGIO“.

Od XI veka na novcu je sve uočljiviji novi stil, romanski, sa svojim karakterističnim oznakama. Ovaj stil naročito dolazi do izražaja od kada su se oko 1130. godine počeli kovati brakteati, novac od tankog lima, većih dimenzija. Predstava na ovoj vrsti novca bila je na jednoj strani u pozitivu (ispupčena), dok je na drugoj strani bila u negativu (udubljena).

Veoma lepi primerci ove vrste novca, sa karakteristikama novog stila, lučnim svodovima, biljnim i životinjskim predstavama, kovani su u Kelnu, Minbergu, Ašfenburgu, Lindau i u mnogim drugim gradovima obzirom da je u to vreme skoro svaki velikaš, svetovni ili duhovni, kovao svoj novac. Lepota ovog novca je doprinela i njegova veća dimenzija, a i takođe je bilo kovati obzirom da je bio od tankog lima.

Slika 1

Karlo Veliki (Charlemagne) i njegov krunidbeni denar (denier)

Ali kako to obično biva sa vremenom su se menjali ukusi, pa je dolazilo i do promena u shvatanju pojma lepog.

Kada se posle 1313. godine gotika raširila po velikom delu Evrope ona naglašava ukrašavanje svega, počev od odevanja, pravljenja nameštaja, gradnje dvoraca i katedrala do slikarstva i obrade metala. Zahvaljujući sačuvanim primercima po kolekcijama i muzejima, pruža nam se prilika da se divimo novcu, izrađenom od plemenitih metala, francuskih, španskih i engleskih kraljeva iz XIV-XV veka, koji je izrađen pod uticajem gotike. Uspravne zauštrene linije predstavljaju gotske građevine sa pupoljcima, lilijanima, u svojim cvetnim čipkama, u dramatično savijenim linijama. Novac kovan tokom ovog perioda često podseća na divne vitraže sa crkvenih fasada.

Dok je gotika cvetala, u Italiji se počeo javljati novi stil koji sve više utiče i na izgled novca. Prvi vesnici novog stila, renesanse, primećuju se već na dukatima milanskog vojvode Frančeske Sforze (1450-1466), na kojima je portret vladara prika-

zan sa svim odlikama novoga stila, dok je natpis još zadržao gotsku formu. Do konačnog raskida sa starim shvatanjem, i prihvatanjem novog, dolazi sa testonima kovanim u Miluu za Galeaca Maria Sforze (1458-1476). Odraz ovog preporoda vidljiv je i u drugim zemljama, pa i u dalekoj Škotskoj, za Džemsa V (1512-1542) na njegovim dukatima kovanim 1540. godine. *

Sa pojavom novog stila likovi na novcu, po ugledu na medalje, dobijaju portretne karakteristike. Novac postaje umetničko delo. Naravno, bilo je i u ranijim periodima pokušaja portretnog prikazivanja na novcu, ali su to u većini slučajeva usamljeni i sporadični pokušaji, više nagoveštaji. Već smo ranije pomenuli Karlov denar na kojem je prikazan njegov lik sa snažnim podbratkom i nečim energično-surovim u ravnom nosu i očima. Sporno je pitanje da li su portreti Otona III (983-1002) i Konrada II (1024-1039) na denarima kovanim u Kelnu, i Henrika II (1002-1024) na novcu Regenzburga, stvarni ili imaginarni. Slično pitanje se postavlja i kada posmatramo lik na novcu kneza Lazara (Ljubić XIV-1). Naravno, postoje različita mišljenja o tome. Uopšte gledajući, srednji vek nije znao za realistički portret.

Portret, sa individualnim i karakterističnim crtama svake osobe, ponovo je otkriven u renesansi. Jedan među prvim ovakvim primerima je portret španskog kralja Ferdinanda II Katoličkog (1452-1516) koji je prikazan na njegovim dukatima. Posmatrajući lik na ovom novcu jasno možemo zapaziti njegov mračan i energičan karakter.

Možemo pretpostaviti da je do XV veka, kada je u tehnici kovanja novca nastupila promena, samo mali broj rezaca kalupa pridavao važnost realnom izgledu istorijskih ličnosti svoga vremena. Tokom kasnijih vremena sve više se angažuju talentovani umetnici za izradu matrica sa kojima je izradivan novac. Istovremeno dolazi i do mnogohrojnih innovacija kada je u pitanju sama oprema za kovanje moneta. Jedan od najpoznatijih umetnika koji je radio na izradi kalupa i usavršavanju alata je Benvenuto Čelini (1500-1571). Više godina je radio u papskoj kovnici u Rimu i imao zvanje „Maestro delle stampe“. Njegov pronašetak je i presa za otiskivanje novca na navoj. Predloške za novac radio je i Ambrozio Predo, učenik znamenitog Leonarda da Vinčia, koji je zajedno sa svojim bratom radio u kovnici milanskog vojvode. Sam Leonardo da Vinci konstruisao je mašinu za izrezivanje novčanih pločica. Učenik Bramantela, Baltezar Peruči (1481-1536) radi u kovnici u Sijeni. Na severu Evrope, u Nemačkoj, predloške za novac radi Direr (1427-1502).

Ipak, u pojedinim slučajevima, mada vrlo retkim, nije se baš mnogo vodilo računa ko je stvarno prikazan na novcu. Jedan takav primer imamo u engleskoj numizmatici.

Na zlatnom novcu Henrika VII (1485-1509) prikazan je njegov lik u profilu. Nasledio ga je Henri VIII (1509-1547) koji nije baš vodio mnogo računa čiji se portret nalazi na novcu, pa je on i dalje nastavio da koristi stare kalupe, samo su majstori-graveri dodali još jednu crtu, te je tako dobijen broj VIII. Ova nemarnost je ispravljena posle skoro 30 godina na najbolji mogući način: počeo se kovati srebrni novac, teston, na kojem je prikazan veoma lep portret kralja Henrika VIII. Pretpostavlja

Slika 2

Predlošci Albrehta Direra za „cvanciger“ grada Nürnberg, 1528

Slika 4

Eki (tecu) francuskog kralja Luja XV, 1715.

Slika 3

Španski dukat Ferdinanda II (V)

Slika 5

Talir grada Nürnberg sa gradskom većnicom (Rathaustaler)

se da je portret uradio Holbajn Mlađi, specijalno za novac, ili su graveri koristili portret-minijaturu koji je urađen za kraljevu Ženu Anu od Kleva 1539. godine.

Krajem XVI veka u Evropi je zavladao novi stil, barok, umetnost razvijenog absolutizma i rastuće kontrareformacije, pun raskoši i kičenosti, čime se težilo da se svet veže za crkvu a dvoru da što veći sjaj. Naravno, ni majstori koji su izradivali kalupe i predloške za novac nisu ostali imuni, a nisu ni mogli, obzirom da su se morali prilagodavati vremenu i naredbodavcima. To je vreme kada mnogobrojni uživaoci jednog od regalnih prava, kovanja novca, stavljuju one teme za koje oni smatraju da su značajne za njih i koje žele da ovekoveče. Zahvaljujući tome mi danas uživamo u primercima novca koji je kovan povodom rođenja, ženidbe ili udaje, osvajanja gradova, krunisanja, smrti, brojnih jubileja ili pristajanja uz ovu ili onu veru, itd.

Da navedemo samo jedan od mnogobrojnih primera, a to je tzv. „Venerin talir“ koji je kovan 1622. g. u Magdeburgu. Na jednoj strani ovog talira prikazan je osnivač grada Oton I (936-973) kako u oklpu jaše na konju. Na drugoj strani novca su kola koja vuku golubovi i labudovi, na kolima stoji Venera i tri gracie. U kartušu ispod kola je natpis na staronemačkom jeziku „Venus die heydnisch Cottin zart so blos hier engebetet ward. Nun ist gottlob das gottlich Wort hegegen gepflantz an dis Ort“ - Venera, nežna, mnogobužačka boginja, ovde je poštovana u svojoj nagnosti.

Na krupnjim primercima novca, multipliciranih vrednosti, prikazane su panorame gradova - Venecije, Bazela, Ciriha i drugih. Tako je na taliru, kovanom u vreme vladavine Ferdinanda II, prikazan Beč. Lepo se vide crkve, palate i kule. Iznad panorame grada su dva anđela. Okolo je natpis na latinskom „Augusta Vin delicorum MDCXXVI“ - Prestonica Augusta, Beč 1626. Pojavljuje se i veliki broj komemorativnog novca posvećenog najrazličitijim jubilejima ili dogadjajima. Heraldički motivi takođe postaju sve mnogobrojniji i komplikovani, tako da dobijaju sve veći značaj.

Oko 1730. godine u Francuskoj, pod uticajem života na dvoru, javlja se novi stil, rokoko. Sve je u ovom periodu razigrano, lepe, puno boja i veselosti. Dvorovi blješte u pozlatama, velike sale kupaju se u svjetlosti, a u ogledalima duž zidova ogleda se napudrano plemstvo sa perikama na glavi. Naravno, sve ovo se odrazilo i na izgled novca. Luis dor i eki sa portretima Lujeva, u bogatim odelima, sa perikama, gordi i razmaženi, postaju uzor za sličan novac i u drugim državama Europe.

Novac je proizvod umetnosti i kao takav prolazi kroz različite faze njenog razvitka. Praktični ciljevi ne dozvoljavaju da se pri izradi novca koristi visoki reljef, kao kod medalja, a i modelovanje predstava mora se prilagoditi veličini novca. Sve ovo ni u kom slučaju ne umanjuje njegovu vrednost kao izvora za proučavanje stilova umetnosti tokom istorije. Kao što vidimo svaki primerak novca nam govori, na svom posebnom jeziku, o ljudima, o prošlosti i istoriji.

Bogdan KOPRIVICA

Oštećenja, patina i bolesti novca

Metalni novac može biti oštećen mehaničkim ili hemijskim putem. Mehaničko oštećenje nastaju usled trenja pri korišćenju, zatim usled udara, bušenja (radi izrade ogrlica, privezaka i sl.), struganja, otiskivanja delova novca, pa i usled nestručnog čišćenja. Pri dužem stajjanju nezaštićenog novca u zemlji, vodi ili na vazduhu, novac se može oštetiti i zbog hemijskih procesa, koji su izazvani od raznih materija agresivnih na metale, od kojih je izrađen novac. Takvu pojavu nazivamo agresivna patina. Ako su na novcu spoljašnje površine neravne i nagrizene, tu pojavu nazivamo rđom.

Metalni novac može biti izložen i bolestima. Tako je npr. veoma raširena pojava tzv. rak-patine, koju izaziva hlor. Pri ovoj pojavi na novcu su vidljivi piramidasti plikovi, koji lepo pucaju i iz njih ispadaju zelenaste boje. Česta bolest novca je i pojava vlažnih mrlja na površini novca, koje su svetlozelene boje. Na bronzanom novcu se javlja i tzv. Rogenova bolest. Nju prouzrokuju neke bakterije koje nagrizaju površinu metala.

Patina na novcu može biti i lepog izgleda, sjajna, ujednačene boje i u tankom sloju. Takvu patinu nazivamo plemenita patina. Novčići sa plemenitom patinom su znatno vredniji od istih takvih novčića bez plemenite patine. Ova patina, posle privlačnog izgleda, uspešno štiti novčić od propadanja. Zbog toga je čest slučaj da se vrši „patiniranje“ novca vrtačkim putem, što se može ustanoviti detaljnim vizuelnim pregledom od strane stručnjaka.

Patina, u stvari, predstavlja promenu spoljne površine novca usled dejstva kiselina, vode, soli i raznih zrakova kojima novac može biti izložen. Ona može biti raznih boja: zelena, crvena, smeđa, crna i dr., odnosno u nijansama u više boja. Kakva će patina biti na novcu zavisi od vrste metala od koga je novac iskovan, od perioda vremena kada je novac izrađen, od mesta gde je bio i od spoljnih uticaja koji su na njega delovali.

Na stvaranje patine najveći uticaj ima ugljena kiselina. Ako je na novac delovala manja količina ugljene kiseline, patina je tanka, tvrdja, sjajna i ujednačene boje. Delovanjem ugljene kiseline na bakarni novčić, u dužem vremenskom periodu, na novčiću će biti patina zelene boje.

Crvena patina nastaje usled dejstva bakarno-oksidsnih soli na novčić, koji je dugo bio u zemlji; patina smeđe boje se dobija pod uticajem zrakova, obično u suvim i svetlim prostorijama, a crna patina je karakteristična za novac izrađen od cinka.

Ukoliko su oštećeni primerci metalnog novca veoma retki, potrebno je izvršiti reparaciju tih novčića. Kako je reparacija novca stručan i složen posao, repariranje treba poveriti specijalisti za repariranje. Međutim, treba znati da reparirani novac nikada ne može dostići vrednost neoštećenog primerka iste vrste novca.

Dušan KOVAČEV

Zaštita moderne metalne numizmatike

Prije nego što kažemo nešto više o sredstvima i načinima zaštite numizmata, treba reći da je najopštija zaštita numizmatike upozorenje laicima da ne pristupe nikakvom „čišćenju novčića“ na svoju ruku. Numizmati od plemenitih legura su manje podložni korozijama. Ali i oni su podložni mehaničkim oštećenjima.

Zaštita od mehaničkih oštećenja

Ovakva zaštita vrši se pakovanjem u posebne albume. O njoj i laici znaju dovoljno. Necirkulisane komade („unc.“), naročito one koji su kovani u tehnici tzv. polirane ploče, zabranjeno je dodirivati rukama. Mehanička zaštita dovoljna je ako se pakuju u plastične klasere. Pošto se specijalna prigodna izdanja ovako i pakaju, dobro su zaštićena mehanički od samog početka.

Zaštita od uticaja sredine

Sunce, zatim određene vrste svetlosti, mogu pod dejstvom drugih faktora da znatno hemijski oštete numizmat. Anaerobne bakterije, atmosferska vлага i drugo mogu izazvati čitav niz korozivnih procesa, često i veoma brzim tempom. Nažalost, i plastične mase od kojih su izrađeni klaseri i albumi za numizmatiku takođe su podložni starenju i raspadaju u procesu prilikom kojeg se oslobađaju i razna agresivna jedinjenja. Često smo u prilici da vidimo žalosno stanje numizmata koje su potomci nekog numizmatičara čuvali decenijama.

Odgovarajuća zaštita moderne numizmatike vrlo je važna, međutim, cena sredstava njene zaštite je visoka i nije dostupna na domaćem tržištu. Numizmatika razvijenih društava češće ih koristi. Kod nas su poznata takozvana „brlik-pakovanja“ za pojedinačne numizmate. Radi se u stvari o hermetičkoj kapsuli snabdevenoj odgovarajućim zaštitnim sredstvom koje vezuje štetna jedinjenja i koja bi mogla da ugroze numizmat. Uz ova pakovanja izdaje se vidljivi atest u vidu holograma ili trake na sastavu kapsule, kojim se garantuje da će stanje numizmata ostati trajno. Ovo je najbolji način zaštite. Nažalost, teško je dostupan i skup. Na sreću, daleko jeftinijim sredstvima možemo sasvim dobro zaštiti numizmat.

Postupak zaštite modernog numizmata

Pregledanje

Svaka ogrebotina ili deformacija na površini kovance narušava karakteristike površine legure i neotporija. Je na korozije od mehanički nepovređene površine. Iako nisu

vidljive golim okom, bude sumnju da sadrže bakterije ili jedinjenja koje mogu oštetiti numizmat docnije. Ako na numizmatu vidimo patinu koja je kompaktna i ne narušava režef i čitljivost radi se o tzv. plemenitoj patini koja je između stalog i dobra garancija za postignutu elektro-hemiju ravnotežu numizmata. Kvalitetan sloj korozije je najbolja zaštita od dalje korozije.

Nekad su numizmatičari prskali ili lakerali „unc.“ numizmate lakovima koji deluju neestetski. Mogu se skinuti nekim rastvaračem laka, zavisno da li se radi o uljnom ili nitro laku.

Ako je numizmat mazan uljem, ono će se odstraniti uljnim rastvaračem, alkoholom ili benzином.

U slučaju da se na numizmatu pojave zelene naslage, treba znati da su u pitanju uglavnom nitrati. Ako se javi na površini numizmata u albumu, za njih je odgovoran sam materijal od koga su listovi pravljeni, te vлага i vazduh iz atmosfere. Javljuju se usled kondenzacije pri promeni temperature. Lako ih odstranjuje benzин za čišćenje kojim su napunjene mekinje.

Odstranjivanje organske prijavštine

Vrši se potapanjem u 1% rastvor glicerina u destilovanoj vodi. Nakon sušenja očetka se mekom sintetičkom četkom (samo ako se radi o necirkulisanom numizmatu).

Konzervacija

Potapanjem u 5% rastvor sede bikarbune u destilovanoj vodi. Ovo će stabilisati kisele korozivne naslage, te stvoriti nepovoljne uslove za razvoj mikroorganizama. Nakon ovoga numizmat se potopi u aceton ili alkohol i suši na sobnoj temperaturi 12-24 časa.

Pakovanje

Listove za čuvanje numizmata treba povremeno pratiti rastvorom sede bikarbune, a nakon toga alkoholom. Albu-me držati na suvom, tamnom i hladnom mestu. Jednako je važno da je temperatura u prostoriji čuvanja konstantna.

Prilikom zaštite numizmata treba se pridržavati osnovnih pravila:

- Numizmat raden u tehniči polirane ploče - ne dirati!
- Srebrna numizmatika može se prethodno potopiti u blag rastvor limunske kiseline, a zatim u rastvor sede bikarbune. Zabranjeno je trljati numizmate suvim kristalom sede bikarbune jer će nastati ogrebotine.
- Ne preporučuje se grundiranje površine neravnomerno korodiranog numizmata.
- Ne sme se koristiti: sumporna, sirčetna i sona kiselina, tvrde i metalne četke, bilo kakvi lakov, masti i ulja.
- Za zaštitu koristiti isključivo destilovanu i demineralizovanu vodu.

SVE O NUMIZMATICI U JEDNOJ KNJIZI

Cena u pretplati: 1200,00 dinara

Knjiga izlazi iz štampe u novembru 2002.

Obaveštenja:

Tel: 011/3221-972
064/131 63 70
011/3223-621

e-mail: numiserb@yubc.net
<http://www.snd.org.yu>

Vladimir Mudri

ENCIKLOPEDIJA NUMIZMATIKE

SND, 2002.

Enciklopedija numizmatike (S, T)

Schilling i Shilling

Po pretpostavci šiling je starogermanska oznaka za novčanu vrednost, ali do 1504. godine ne postoji kovanik sa pomenutom oznakom. Etimološko poreklo reči šiling nije sa sigurnošću utvrđeno. Postoji pretpostavka da naziv šiling potiče od vizantijskog zlatnika solidus, ili od srebrnika siliqua. U dva gotska dokumenta iz oko 550. godine i nemačkog dokumenta glossena iz oko 740. godine pominju se: aureos sex (šest aureosa) = skillinka sechs. Numizmatičari su uložili mnogo truda da objasne poreklo reči šiling, ali bez vidljivog uspeha.

- U vreme Karolinga, pod pojmom šiling podrazumevao se računski novac izjednačen sa 12 denariusa (ili pfenniga), ili sa 1/20 delom funte, ali ni šilinzi ni funte nisu bili kovani. Tek sa pojavom srebrnika tournoisa, iskovanim 1266. godine, oni su bili nazivani kao šiling, ali nisu bili tako označeni. U severnoj Nemačkoj, zatim u oblasti Frankena (oko srednje Rajne) i u Schwabenu, su groševi izjednačeni sa 12 pfenniga nazivani šilingom, ali takođe nisu bili označeni kao šiling.
- U Skandinaviji kovan je šiling (skilling) od prve polovine XV veka, i to najpre za Dansku, za vreme suverena Christopha (1440-1448) ali je oznaka šiling na kovaniku usledila docnije. Kovanje šilinga je prestalo kada je 1878. godine uspostavljena Skandinavska monetarna unija.
- U Engleskoj kovanje šilinga je započeo Henry VII (1485-1509) i to posle 1504. godine i na njemu je prikazan naziv šiling, a bio je poznat i pod nadimkom testoon (testone). Italijanski uzor inspirisao je kovanje engleskog šilinga koji je vredneo 12 penja, sve do 1816. godine kada je šiling devalviran u sitinu. Kovanje engleskog šilinga prestaje 1971. godine sa uvođenjem decimalnog sistema. Ovaj šiling bio je prvi engleski kovanik na kom je prikazan realistično lik monarha.
- U Holandiji je Snaphaan bio preteča šilinga, Snaphaanschelling je bio srebrnik Holandije u opticaju u XVI/XVII veku sa vrednošću 6 stuivera (i Stübera), pri čemu je isprva 2 puta 12 Stübera činilo 1 rajnski gulden. Poslednji holandski šiling su kovali pred kraj XVI veka.
- Austrija je 1924. godine uvela u opticaj novčanu jedinicu šiling, 1 šiling = 100 groša.

Slika br. 1

Na slici br. 1 je apoen od 5 schillinga courantnih, Danske iz perioda 1842. godine, suverena Christiana VIII (1838-1848). Pošto se u danskim pravstvojbinskim oblastima računalo na rigsbankschillinge, a u Schleswig-Holsteinu samo sa schilling courantima, na srebrniku su na reversu date dve oznake za vrednost. Označka courant (kurant) je u periodu od XVII do XIX veka bila do-

datna oznaka, sa značenjem: punovredan srebrnik, za razliku od sitnine i dr.

Slika br. 2

Na slici br. 2 je apoen od Shillinga engleskog kralja Edwarda VI (1547-1553).

Stüver i stuiver

Okratni lanac (kolana) ordena zlatnog runa bio je ostvaren iz iskričavih, svetlucavih dragih kamenova i beočuga iz zlatnih ocila. Kao ugled, takvo jedno ocilo bilo je ostvareno na burgundsko-brabantском duplom grošu, koji je zbog ovog lika ocila, dobio nadimak: briquet (francuski) ili veryser (brabantski) - oba značenja: ocilo. Ovakvi groševi su kovani u apoenima kao: dvostruki, jednostruki i kao polovine briqueteta za vreme Charle VIII (1470-1498) i označeni godinama kovanja: 1474 i 1476, i to su prvi kovani kovani u ime Holandije sa označenim godinama kovanja. Na briquets-ima iz 1482. godine kovanim u Antverpenu, nalazi se natpis: "Duplex patardus fabricatus in Brabantia". Kovanje ovih burgundsko-brabantских groševa je prihvачeno od Holandije, od grofova von Flandern, u periodu druge polovine XV veka i asimilovalo je kovanja doppelgroota i plaka, prvo pod nadimkom, docnije pod imenom stuiver (holandski - varničiti, iskriti, u proširenom smislu sevati poput groma). Zbog većeg sadržaja srebra, do i preko 500 promila, dupli stuiver bio je težine 3728 g, a sadržavao je 1836 g srebra finoge 492,5 promila. Stuiver je sa simpatijama prihvatan i proširivan je po svim pokrajinama rascepke Holandije, ali i u severnoj Nemačkoj, Švedskoj i dr. U Holandiji se stuiver razvio i razvilo kao određeni tip-standard novca, sa likom snopa gromova umesto ocila i sa kojim se iskazivala vrednost ostalih, većih ili manjih novčanih jedinica. U periodu od 1609. do 1640. godine stuiver je kovan u velikim količinama, pa je postepeno istisnuto dotadašnji albus. Pri svemu tom, stuiver je kovan u različitim pokrajinama sa različitim kovničkim stopama i bio je različito vrednovan. U XVI veku jedan stuiver iz Lütticha (danas Ljubič) cenjen je samo kao 1/4 stuivera iz Brabanta, dok je stuiver iz Gelderna bio izjednačen sa 3/4 stuivera iz Brabanta. Posle oslobođenja od španske dominacije, postao je stuiver opšteusvojena nominala, sa ekvivalentnošću od 1/20 guldena, odnosno 1 stuiver = 8 duita, 6 stuivera = 1 schellinga, a 50 stuivera = 1 rijksdaalder. Godine 1809. je poslednji put bila iskvana nominala od 10 stuivera, a u Holandskoj Indiji su do 1826. godine kovane nominalne od 1/2 stuivera.

Slika br. 3

Slika br. 3 apoena jednog stuivera frizaške oblasti Holandije. Avers: između dve tačke 'W' i natpis FRI SIA u dva reda, kao i godina izdanja 1639. Revers: lik snopa gromova (ili lik sedam strela) i označa rimski broj I, levo od snopa i slovo S za S(tulver), sa desne strane snopa.

Sworddollar

Nadimak za srebrnik tipa ryala Škotskog suverena Jamesa VI (1567-1625), kovan od 1567. do 1571. godine koji je odgovarao evropskom taliru. U Škotskoj je bio ekvivalentan sa 30 shillinga Škotskih. Na aversu je imao lik grba Škotske - uspravljenog lava pod krunom. Na reversu je bio lik uspravnog mača pod krunom. Od 1582. godine na aversu je bio poprsni lik kralja sa isukanim mačem, a na reversu grb Škotske. Sa istim likovima kao na kovanjima iz 1567. i 1582. godine su i dve trećine i jedna trećina ryala.

Slika br. 4

Na slici br. 4 je prikazan apoen sworddollar Škotske, suverena Jamesa VI (1567-1625) koji je od 1603. godine kao James I bio i engleski kralj. Na reversu, sa desne strane vrha mača, nalazi se oznaka vrednosti ryala: XXX = 30 shillinga Škotskih, a sa leve strane mača je kontramarkiran lik čkalja pod krunom. Kontramarka označava da je vrednost ryala revalvirana na 36 shillinga i 9 penhya.

Teston i tespune, testoon

Dok se u Nemačkoj, sa početkom modernog perioda, sa kovanjem groševa neposredno prešlo na kovanje talira, u Italiji i Francuskoj, gotovo nezavisno, diktirano uslovima platnog prometa, ovaj prelaz se ostvario posredno, kada se pred kraj XV veka zapo-

čeo kovati srebrnik, koji je u osnovi predstavljao umnožak groša. U Francuskoj je novi tip srebrnika, koji je reprezentovao renesansu, nazvan: teston, u Italiji - testone, u Engleskoj - Testoon a u Portugalu - tostao. Umesto dotadašnjeg celog ili poprsnog lika suverena na kovaniku, zajedničko na testonu je bilo: lik glave suverena skoro kao prečnik testona, uz to na nivou umetničkog portreta. Kada se docnije, u pomenutim zemljama, u Francuskoj tek od Henrika IV (1589-1610) prešlo na kovanje srebrnika tipa talira, ustanovljen je odnos ekvivalentnosti 1 talir = 4 testona. Francuski teston je bio ekvivalentan sa 10 solsa (sousa). Prve francuske testone je iskovoao Luj XII (1498-1515) i to 1513. godine ali za osvojene oblasti u Italiji: Milano, Denovu i Aostu, ali kada je izgubilo ove oblasti, i kovanje testona je prekinuto. Za vreme kraljeva: Fransoa I (1515-1547) i Henrika II (1547-1559) testoni su kovani masovno u Francuskoj. Kursna vrednost testona Francuske je tokom vremena povećavana, i godine 1576. je izjednačena sa 12 grosa tj. sa frankom. Težina testona je iznosila 9,559 g (9,003 g srebra). Ova prividna revalvacija je nastala usled smanjenja finote srebra u grosima. Počev od 1541. godine sadržina srebra u testonima je smanjena na 8,584 g. Do 1541. godine na 1 teston je išlo 10 solsa, a od 1543. godine 11 solsa. Za vreme Fransoa I kovani su i apoeni od 3 i 4 testona i predstavljali su prve ekvivalentne za evropske talire.

U Lotaringiji, za vreme hercoga Antona (1508-1544) kovan je lotaringški teston težine 9,65 g (8,85 g srebra), a od 1576. godine težine 9,46 g (7,29 g srebra). Isprva se teston ravnao sa 8 groša, a od 1576. godine sa 12 groša tj. sa jednim frankom, od 1620. godine sa 16 groša, od 1700. godine sa jednim livre-om tj. 2 franka i 4 groša. Na aversu teston Lotaringije je imao lik hercoga, a na reversu državni grb.

Serijsku lepu italijansku testonu po ugledu na venecijanske srebrnike: Lire Tron, iskovali su hercozi Milana: Galeazzo Maria Sforza (1466-1476), Giovani Galeazzo Maria Sforza, Ludovico Moro, a docnije, u Vatikanu, i veći broj papa. Kovanje testona Galeazzo Maria Sforza je prvi put obavljeno 1472. godine. Ovaj teston je bio izravan sa jednom i po lirom, bio je težine 9,65 g (9,28 g srebra). Umetnička obrada likova i finote srebra obezbeđivali su veliku prijemljivost i široko rasprostranjenje testona. I mnogi drugi italijanski knezovi, pa i pape, započeli su podražavano kovanje testona. Kovani su i umnoći testona koji su označavani zajedničkim imenom: medalje Sforze su u Milenu kovali apoene od 2 i 3 testona, a za vreme hercoga Filiberta II (1477-1505) kovani su apoeni od 4 testona.

U Engleskoj je prihvaćeno podražavano kovanje testona pod imenom testoon, a kao ekvivalent sa 12 pennya. U optičaj je testoon uveden 1504. godine za vreme Henrya VII (1457-1509). Ovaj testoon je prvi kovanik Engleske sa vernalim likom kralja. Godine 1543. Henry VIII je započeo kovanje testoona sa smanjenom finicom srebra, ali je ovaj testoon 1448. godine povučen iz optičaja. Ubrzo je i ime testoon bilo istisnuto, jer je uvedeno ime Shilling.

I u Škotskoj je prihvaćeno podražavano kovanje testoona sa istim imenom kao u Engleskoj. Škotski testoon je bio ekvivalentan sa 4 Škotska shillinga. Težina testoona je isprva iznosila 5,09 g (4,66 g srebra), a 1555. godine je težina revalvirana na 7,63 g (5,72 g srebra). Docnije mu je, međutim, smanjena težina na 6,12 g (5,61 g srebra). Škotski testoon je kovan u periodu 1533. do 1562. godine. Započinjanjem obiljnijih kovanja talira, potiskivalo se ponavljano kovanje testona.

Slika br. 5

Slika br. 6

Na slici br. 5 je teston srebrnika Galeazzo Marla Sforza-e, Milano (1466-1476). Na reversu je grb Sforze: mitološka zmija čudovišnih razmara, koja je do pola progutala ljudsko biće.

Na slici br. 6 je Teston Luja XIII iz 1643. godine sa titulom kralja Francuske i Navare, s grbom Francuske na reversu.

Thaler Gold i Taler Gold

Počev od sredine XVIII veka Thaler Gold je bio u Bremenu računska novčana jedinica kao osnova ranije uvedenog zlatnog novčanog standarda. U Bremenu su tokom XVII veka zlatnici Louis d'or-i preuzeći vodstvo kao trgovacki novac. Ustanovljen je za obraćun praktičan odnos: 1 Louis d'or = 5 reichstalera. Od tada je Bremen, kao jedina nemačka državica, uvela voženje zlatnog standarda, iako, sve do 1863-1871. godine kao novčana Jedinica, Thaler Gold nije bio iskovan. Ulogu novčane Jedinice u Bremenu vršila je petina Louis d'ora, dok je kovan srebrnik Bremena, silbergroten, vršio ulogu sitnine i 72 silbergrotena: su bila uvek izjednačena sa jednim Thaler Goldom, bez obzira na manje varijacije u njihovom sadržaju srebra, a jedan bremenski groten vredio je 5 schwarena. Banka u Bremenu je ulaganje bilo kojih zlatnika svodila na jedinice u Thaler Goldima, i tako ih upisivala u depozit. Tako se u Bremenu, kao i u Amsterdamu, započela rađati ideja o tzv. „svetskom novcu“. Docnije su osnovu zlatnog standarda počeli preuzimati nemacki i drugi strani zlatnici apoeni ekvivalentni sa: dva i po, pet i deset talera (Christian d'or, Frederik d'or, Paul d'or i pomenuti Louis d'or,

Slika br. 7 - apoen jedinice Thaler Gold, Bremen, Slobodni Trgovački Grad, 1863. godina, komemorativno kovanje povodom pedesetogodišnjice bitke naroda kod Lajpciga. U exergu, pod grbom, je naznaka nominale.

Trojak

Srebrnik Poljske, čije je kovanje započeo Sigismund I 1528. godine u Rigi (Latvija). Kovanje je započeto i u Krakovu i Torunu pomenute godine, a posle 1580. godine i u svim kovnicama Poljske. Posle duže pauze, kovanje je obnovljeno u periodu 1650-1665. i 1684-1685. godine. Težina prvih Trojaka iz 1528. godine iznosila je 6,170 g, ali je sadržavao samo 2,3 g srebra finoča 372,2 p.m. Godine 1580. pri težini 2,4 g trojak je sadržavao 2 g srebra finoča 833,3 p.m., godine 1604. težina 2,1 g (1,85 g srebra), godine 1616. težina 1,88 g (1,53 g srebra), godine 1623. težina 1,68 g (0,68 g srebra, finoča 404,7 p.m.). Količina srebra u Trojaku je u funkciji vremena opadala po luku elipse i vreme degradacije Trojaka na polovinu prvočitne vrednosti iznosi oko 102 godine. U toku daljeg opadanja vrednosti Trojaka, u periodu 1763-1794. godine poljski Trojaci su kovani iz bakra, težine 11,69 g, a od 1794. godine bakarne Trojake je započela kovati Austrija za potrebe Galicije. U periodu 1810-1814. godine Trojak je kovan u Varšavskom Kneževstvu, a od 1815. do 1841. godine u Kraljevini Poljskoj. Od 1835. godine Trojak je kovan istovremeno u slobodnom gradu Krakovu. Trojak je u periodu XVII i XVIII veka bio po opticaju rasprostranjen u Ukrajini i Belorusiji. U skrovistima ovih pomenutih oblasti su nalaženi Trojaci iz poljskih i latvijskih kovnica, a u manjoj meri i pruskih. U skrovistima Poljske su nalaženi i Trojaci i iz kovnice Dubrovnika (Ragusa). Sopstvenim obezvređivanjem Trojak se eliminisao iz obnovljanoj kovanja.

Slika br. 8

Na slici br. 8 je apoen od tri groša-trojak iz 1582. godine, izbor kralja Poljske Stefana Batoreja. Natpis na aversu: STEP.D.G. REX POLIO...; na reversu: III (=3) 1582 GR-OS ARG. TRIP.CIVI RIGENI.

Slika br. 9

Na slici br. 9 je apoen od tri groša Dubrovnika iz 1632. godine. Primerak je otkriven u Poljskoj. Po mišljenju poljskih numizmatičara, kovan je po uzoru trojaka kovnica u Rigi (Latvija), a namenjen za trgovinu u Pribaltiku. Natpis na aversu: BLASIUS RAGUSINI; na reversu: III (=3) - 1632 - GROS.ARG(E)N.TRIPILEX CIVI.RAGU(slini). ■

Slika br. 7

kao i drugi). Taler Gold (označen kao Thaler Gold) je iskovan 1863, 1865 i 1871. godine ali više kao istorijsko-reprezentativni primerak a ne kao ekonomski nužnost, na kojem je prigodnom natpisu na reversu označen događaj u čiju komemoraciju je Thaler Gold iskovan (1863. godine za pedesetogodišnjicu oslobođenja Nemačke-Lajpciga; 1871. godine za pobedu u Nemačko-Francuskom ratu 1870/1871. godine). Složeno ime: Thaler Gold je izabrano verovatno da ukazuje na pomenutu ekvivalentnost: 1/5 Louis d'or = 1 Thaler Gold, ali je popularnost Thaler Golda u Nemačkoj izostala zbog necelobrojnih zavisnosti, 1 Thaler Gold se računao kao: 1 taler i 3 cela i 3/4 pruskih silbergroschena, odnosno: 1 gulden, 56 celih i 1/4 južnonemačkih krojaca.

Orden Svetog Save Srpske pravoslavne crkve

U periodu od 27. aprila 1992. do 3. decembra 1998. godine nisu postojala zvanična odlikovanja nove države, Savezne Republike Jugoslavije. Tu praznину popunjavala su odličja raznih udruženja, organizacija, institucija i ustanova. Jedno od odličja koje je u tom periodu bilo prisutno u medijima više nego ranije, bio je orden Svetog Save kojeg dodeljuje Srpska pravoslavna crkva. Ovo odlikovanje je pre 1992. godine bilo manje eksponirano u javnosti, a ustanovljeno je u maju 1986. godine na osnovu Uredbe koju je doneo Sveti arhijerejski sabor Srpske pravoslavne crkve. Ovim aktom Srpska pravoslavna crkva se svrstala među one koje su odranile imale svoja vlastita odlikovanja.

Idejno rešenje za ovo odlikovanje dao je Andra Milenković, čiji predlog je usvojen između pet prispevki na raspisani konkurs. Veličina ordena, koji je po obliku kombinacija malteškog i zvezdastog krsta, je $5 \times 4,5$ cm, bez mitre, dok je lenta, koja je u obliku srpske trobojke, široka 2,3 cm. Orden ima tri stepena, identična po izgledu i veličini, sem po boji emajla: prvi red ima belu, drugi crvenu, a treći plavu boju. Prema našem saznanju, ovaj orden proizvodio Zlatara Majdanpek u saradnji sa „jednim beogradskim zlatarem“.

Orden Svetog Save SPC stalno je izložen u centralnoj vitrini glavnog hola Narodne biblioteke u Beogradu.

Do sada je dodeljeno više od tri stotine ovih ordena sva tri reda. Prvi koji su odlikovani ovim ordenom, 21. juna 1988. godine, bili su: episkop braničevski Hrizostom, episkop srednjozapadno američki Firmiljan, protovjerej-stavrofor dr Dušan Kašić, protovjerej-stavrofor dr Blagota Gardašević, prof. Svetozar Đušanić, prof. Bogoljub Čirković, dr Ljubomir Durković-Jakšić i dr Nedeljko Kangrga. Nakon njih orden su primili manastiri Studenica, Tronoša i Ravanica, vasečenski patrijarsi Vartolomej i Dimitrije, ruski patrijarsi Pimen i Aleksije II, bugarski patrijarh Maksim, rumunski patrijarh Teoktist, srpski patrijarh German, arhiepiskop atinski i cele Jelade Hristodor, episkop braničevski Hrizostom, episkop šumadijski Sava, te naučni i kulturni delat-

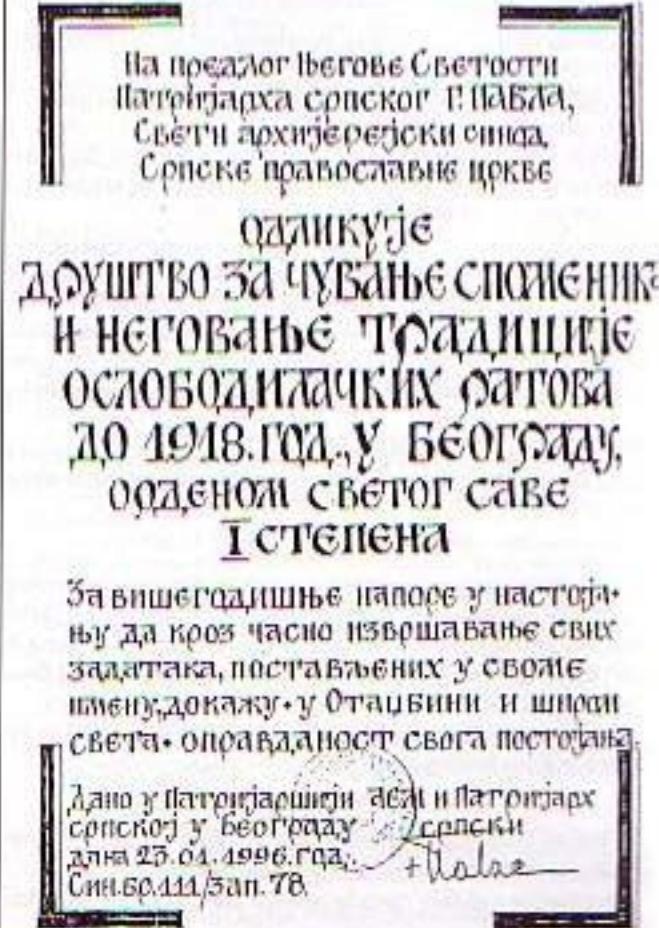
nici: Dejan Medaković, Jovan Rašković, Svetislav Mandić, Đorđe Zloković, Teodor Nikolić, Veljko Ralević, Milovan Manojlović, Svetislav Prlincević, i drugi pojedinci, uključujući Miodraga Nikolić-Femana iz sela Rakitova kod Jagodine, Milorada Račića iz Knića, Pavla Lazarevića iz Niša itd.

Ovaj orden dodeljen je takođe predsedniku Republike Mađarske Árpádu Gencu, zadužbinarima Slobodanu i Miru Pavlović, Milenku Kostiću, preduzetniku iz Čačka... Prvim redom Ordena Sv. Save SPC odlikovani su takođe Narodna biblioteka Srbije, Društvo za čuvanje spomenika i negovanje tradicija oslobođilačkih ratova do 1918. godine i Crkveno-školska opština „Sv. Sava“ iz Klivlenda, Ohajo (SAD).

Literatura: Đuro Krasnov, ORDEN SV. SAVE U SRPSKOJ PRAVOSLAVNOJ CRKVI, Numizmatičar 14, str. 99-104; Mirjana Kuburović, SVETI SAVA PONOVO NA SVETOJ GORI, Politika, Beograd 25.6.1996, str. 16; PRAVOSLAVLJE br. 513-514 od 1-15. avgusta 1988, str. 4-5.

Slika 1
Avers i revers Ordena

Slika 2
Ordenski Ukaz (grammat) Svetog arhijerejskog sinoda

Oznake za kape Austro-ugarske vojske

Oznake za kapu Austro-Ugarske vojske (Kappenabzeichen) pojavile su se u većem broju neposredno pre i u toku I svetskog rata. Računa se da ih je bilo oko 2000 različitih, a bile su popularne među vojnicima i starešinama. One su u suštini bile poluzvanične oznake i zato odvojene od regularnih oznaka specijalnosti, a nosile su se isključivo na levoj strani kape.

Ministarstvo rata je podržavalo proizvodnju ovih oznaka iz više razloga. Kao prvo, njihovom prodajom punili su se razni fondovi (za ratne invalidde, udovice, ratnu siročad i sl) a kao drugo, imale su jak propagandni karakter. Uredbom od 27.11. 1916. ove oznake postale su sastavni deo uniforme i na frontu i u pozadini. Teme na tim oznakama bile su raznolike i mogu se podeliti u nekoliko grupa:

- Oznake sa likom vladara ili važnijih vojskovođa
- Oznake vojnih formacija - od armija do četa
- Komemorativne oznake povodom većih vojnih operacija
- Patriotske i propagandne oznake (Crveni krst, razni fondovi i sl.).

Autori oznaka su bili najpoznatiji medaljari iz cele carevine, tako da su pojedine bile prava mala remek dela. Među najpoznatije spadaju: Rudolf Maršal (Marschal), Richard Piaht (Richard Pächt), Rajhi (Reichl), Svoboda Mor (Mohr), Princ Vald (Prinz W. Wald), Hauber, Emil Tanner (Thurner), Kautski (Kautsky), Springer Herman Libeh (Liebech), Ričard Aksman (Richard Axsmann). Najpoznatije medaljernice koje su izradivale ove oznake bile su: Atelje Girhner (Atelier Gürhner), Braća Šnajder (Bruder Schnelder) iz Beča i Arkansas iz Budimpešte. Među manjim medaljarnicama izdvajaju se: Martar, Herman, Winter Adler, Prämer i dr.

Zbog multietičnosti carevine mogla se очekivati upotreba više jezika na oznakama, ali u upotrebi je najčešće bio nemački i madarski a mnogo ređe češki, poljski, hrvatski i to uglavnom u propagandnim oznakama. Jezici kao što su turski i bugarski su, kao saveznički, znatno redi. Posebno su bile interesantne oznake vojske Bosne i Hercegovine, koja je bila posebna vojna formacija. Na njima su natpisi uglavnom bili dvojezični - nemački i srpskohrvatski.

Oznake su se proizvodile od različitih materijala i samim tim su bile i različitog kvaliteta. U početku ratnih operacija pojavljivale su se oznake izrađene od mesinga i bakra (od zaplenjenih artiljerijskih čaura), a kasnije od gvožđa, cinka i najčešće od „ratnog metala“ (Kriegs-metall), tj. gvožđa presvučenog antimonom. Za starešine i za specijalne i posebne jedinice radene su i emajlirane višebojne oznake. Posebno su lepo izrađivane oznake konjice (dragoni, ulani, husari).

Za proučvanje i sakupljanje nama su najzanimljivije oznake onih jedinica koje su u ratnim operacijama bile na našim terenima i na njima su često upisana mesta i krajevi kroz koje su prolazile.

Nebojša MITROVIĆ

OLIMPIJADE nekad i sad

Zvanična istorija Olimpijskih igara datira od 776. godine pre nove ere, kada je čuveni spartanski zakonodavac Likurg organizovao prvo olimpijsko borilište - trčanje na distancu od jedne stadije (192,3 metra). Od tog momenta grčki istoričar Timej počeo je da beleži letopis jelinskih olimpijskih dana kojih je ukupno bilo 1417. Prvi pobjednik Olimpijade bio je Spartanac Koreb.

Legendarni osnivač Olimpijskih igara bio je Herkules, koji predstavlja ovopločenje neustrašivog čoveka u kosmičkim razmerama. Herkules je oslobođio mitskog Prometeja, očistio Augijeve štale, jurišao na Olimp besmrtnih. Mada je po legendarnom poretku bio Dorac, Herkules je organizovao igre u čast vođe plemena Ahajaca - Pelope i doneo poruku od samog Zevsa najstarijim stanovnicima Jelede - Pelazgima. Tako su Olimpijske igre objedinile interes svih Grka - Ahajaca, Doraca i Pelazga.

Na olimpijskim igrama mogao je da učestvuje svaki rođen i neosudljivani Grk. Popularnost igara, naročito od 40. do 90. Olimpijade, bila je neobično velika. Od 84. Olimpijade (444. godine p.n.e) u zvanični olimpijski program uvršćeni su oratorstvo i pisanje stilhova. Međutim, sportske zvezde uživale su mnogo veću počast od pesnika, političara, filozofa. Svi 45 sačuvanih Pindarovih oda posvećene su olimpijskim pobjednicima.

Svaki odrasli Grk težio je da prisustvuje Olimpijadi. Stare Olimpijske igre trajale su neprekidno 1170 godina, sve dok ih 394. godine hrišćanstvo nije prekinulo za čitavih hiljadu i po godina. Teodosije je naredio da se razore i svi sportski objekti, kako bi se iskoreno svaki trag paganskih običaja. Ukupno su održane 293. Olimpijade. U epohi procvata takmičenja, ona su održavana u sledećim disciplinama: trčanje na „sprinterske“ discipline i na „duge pruge“, trka zaprega, skokovi, bacanje diska i kopljja, pesničenje, rvanje, petoboj (trčanje, skok u dalj, rvanje, bacanje diska i kopljja), kao i rvanje u slobodnom stilu nalik na kečere. Nemamo zabeleženih podataka o rezultatima koji su postizani u to vreme. Prvi šampion sportske reportaže bio je Homer. U 23. pevanju „Ilijade“ on je opisao sportske igre, koje je organizovao Ahil u čast sahrane Patrokla.

U sutoru svoje slave, Neron je želeo da se okiti olimpijskim trofejom. I Neron učestvuje u svojoj 67. godini na 212. Olimpijadi. Vozeci se na najboljim konjima, imperator je pobedio u tri zaprege. Mislio je da je pobedio u časnoj borbi. Ali njegovi protivnici su znali za sudbinu filozofa Seneke i pesnika Lukljana, njegovih blivih prijatelja. Oni su umirali jer su u zasenak bacili njegovu slavu. I Olimpijske igre već tada počinju da prerastaju u oruđe političkih kombinacija i intriga.

Godine 1896. počele su Olimpijske igre novog vremena, a sa njima i dodela savremenijih pobjedničkih znamenja. Prva Olimpijada održana je u Atini a zatim su se Olimpijske igre naizmenično održavane u Evropi, Americi, Aziji i Australiji. Od 1936. godine uvedena je, u čast antičkih Grka, olimpijska baklja, koja bi bila zapaljena na Olimpu i prenošena do mesta održavanja Olimpijada.

SRPSKI SREDNJOVEKOVNI NOVAC

Autor: Miroslav Jovanović

Izdanie autora, Beograd 2001.

Tvrdo ukoričenje (boards), 29,5 cm

187 str., ilustr., mape; rodoslovne tablice, zaseban cenovnik.

ISBN 86-902415-1-5

МИРОСЛАВ ЈОВАНОВИЋ СРПСКИ СРЕДЊОВЕКОВНИ НОВАЦ

Borba u 2000.

Nedavno je izšla iz štampe knjiga Srpski srednjovekovni novac, drugo preradeno izdanje, Beograd 2001, iz pera vršnog poznavaoča ove materije, g. Miroslava Jovanovića. Knjiga je vrlo kvalitetno i lepo opremljena. Po broju vrsta, obimu i načinu pristupa, sa sažetom i uspešno ukomponovanom istorijom srednjovekovne Srbije, kao i sa osvrtom na numizmatički tok srpskog srednjovekovnog novčarstva, predstavlja veliki iskorak u odnosu na prethodno izdanje i nemjerljiv doprinos boljem sagledavanju problema. Knjiga je dobar putokaz kako početnicima u ovoj oblasti, tako i slobrim poznavaćicima ove materije.

Već od prvog izdanja ove knjige od srpskih numizmatičara je prihvaćena kao najprikladnija literatura za smalačenje u ovoj oblasti, a prihvatile su je i najeminentnije aukcione kuće Zapada, dajući nomenklaturu prema katalogu g. M. Jovanovića. (Npr. bečki RAUCH, NUMISMATIK LANZ MÜNCHEN, londonska aukciona kuća ITALOVECCHI Ltd, američka numizmatička firma ALLEN G. BERMAN i dr.)

Podsetio bih na hronologiju korišćenja literature za oblast srpske srednjovekovne numizmatike pre objavljuvanja prvog izdanja ove knjige.

Osnovna literatura bio je Raičev katalog iz 1940. g. koji nije ute-meljen na naučno istraživačkim činjenicama. Danas predstavlja u izvesnom smislu samo bibliofilsko kolecionarsku zanimljivost. Studija R. Marića iz 1956. g. bila je od male koristi, pre svega zbog neupotrebljivih fotografija. Ozbiljniji numizmatičari su koristili

knjigu S. Ijubića „Opis jugoslavenskih novaca”, sa naučno i sumarno utemeljenim pristupom ovoj materiji. Zbog svog kvaliteta tako je zastarela, uvek će ostati nezaobilazna u proučavanju srpske srednjovekovne numizmatike. Uglavnom su korišćene fotokopije, jer je bilo teško doći do originalnog izdanja ove knjige štampane u Zagrebu 1875. godine. Pored ovog, korišćeni su članci raznih autora o parcijalnim problemima iz ove materije, razbacani po domaćim i stranim stručnim časopisima, a koje je kao literaturu autor navelo na kraju svoje knjige. Članci su bili stručni i opširni, tako da su mogli da ih koriste samo dobiti poznavaoči ove materije ako imaju sreću da dođu do njih. To je uglavnom bio sav materijal iz ove oblasti.

No, da se vratimo predmetnoj knjizi. U uvodnom delu autor je izneo tržišne uslove koji su doveli do neophodnosti kovanja novca, osnovne karakteristike novca, centre kovanja, kao i način kovanja. Objasnio je značenje titularnih imena i dao pregled vladarskih znamenja – insighta vrlo značajnih za razumevanje ove materije, tj. za definisanja vrsta. Knjiga je ilustrovana geografskim kartama, sa kojih se može pratiti menjanje granica srpskih država.

Materijal je obrađen po vremenu vladanja pojedinih vladara, oblasnih gospodara i gradova koji su kovali novac.

Katalog uključuje novac koji su kovali vladari iz dinastija Nemanjića, Mrnjavčevića, Hrebeljanovića i Kotromanića, te novac oblasnih gospodara – Balšići, Dejanovići, Kosača, Radenkovići, Rastislajići, Hrvatinčići, Šubići, Gropa, Ivanići, Nikola Altamanović, Nikola Iločki, nepoznati feudali i patrijarhi. Tu je i novac gradova: Smederevo, Prizren, Zvečan, Rudije, Skoplje, Kotor, Bar, Drivast, Ulcinj, Svač i Skadar.

Autor se trudio, kad god je to bilo moguće, da ne prekida dinastički redosled. Kada se radi o pojedinim vladarima, izveo je vrlo uspešnu klasifikaciju po likovnim karakteristikama predstava na novcu. To nikako ne znači da je ovaj novac po takvom hronološkom redu i kovan, ali je klasifikacija vrlo korisna u smislu lakše orientacije. Pored rodoslovnih tablica, date su i predstave na novcu, što olakšava identifikaciju.

Autor ukazuje na probleme bakarnih i srebrnih falsifikata iz te epohe, kao i na neregularna kovanja. Nije propustio ni da ukaze na savremene falsifikate i na tzv. redizajne.

Gde je bilo teško zbog loše očuvanosti jasno prikazati novac fotografijom, sa velikim uspehom je to sproveo i do punio crtežima – faksimilima. Za svaku vrstu dat je pored slike, tekst, prečnik, masa, kao i kataloški brojevi po knjigama S. Ijubića (Lj.), M. Jovanovića iz 1984 (J), V. Ivančevića (I), a kod bosanskog novca L. Rendela (R).

Posebnu vrednost ovoj knjizi daje i velika istraživačka upornost autora da sistematizuje tzv. slovne i druge oznake, gde su one bile prisutne, što je vrlo mukotrpni posao. To se isto odnosi i na žigove koji se nalaze na pojedinim komadima. Ovim poslom se do sada nije niko tako detaljno bavio kaž g. Jovanović i to je vrlo značajan doprinos srpskoj srednjovekovnoj numizmatici. To nikako ne znači da je ovaj posao uspeo da sprovede do kraja, jer mu je bilo nedostupno da ima uvid u neke značajnije zbirke, kako u zemlji, tako i van njenih granica. Taj zanetan posao nisu obavile ni oficijelne ustanove koje se profesionalno bave ovim poslom.

Srpska srednjovekovna numizmatika na žalost je još vrlo slabo istražena i predstoji još puno posla da se to sproveđe do kraja. Ja lično želim puno uspeha g. Jovanoviću u njegovom budućem radu, a da svoj dogodnišnji trud kruniše delom koji bi nosilo naziv CORPUS NUMMORUM MEDIEVALORUM SERBIAE – zapravo kompletan uvid u predmetnu materiju.

Uskoro očekujemo izdanje iste knjige na engleskom jeziku, što će obradovati ljubitelje ove materije i van granica naše zemlje. Te srpske srednjovekovne numizmatike i zasluguju, jer je po bogatstvu predstava i broju vrsta u vrhu evropske, tj. svetske numizmatike tega perioda.

Ljubiteljima srpske srednjovekovne numizmatike najbolje savetujem da svoju biblioteku obogate ovom vrednom knjigom.